

การวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา
AN ANALYSIS OF THE THREEFOLD TRAINING
AS EDUCATION INNOVATION

นายวิชิต สงวนไกรพงษ์

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา สัมมนาพระไตรปิฎก
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

การวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา

นายวิชิต สงวนไกรพงษ์

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ

รายวิชา สัมมนาพระไตรปิฎก

ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

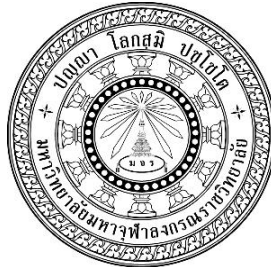
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๗

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analysis of the Threefold Training as Education Innovation

Mr. Vichit Sanguankraipong

A Thematic Paper Concerning the Qualifying Examination in the
Specified Subject in Seminar on the Tipitaka
Fulfillment of the Requirement for the Award
Of the Degree of Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkorntajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2014

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับสนุนเรื่อง
“การวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา” เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา สัมมนาพระไตรปิฎก ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

.....
(พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิโกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

.....

ประธานกรรมการ

(พระมหาพรชัย สิริวิโร, ดร.)

.....

กรรมการ

(ดร.ประยูร แสงใส)

.....

กรรมการ

(รศ.ดร.สำเร็จ ยุธชัย)

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

ดร.ประยูร แสงใส

ชื่อผู้วิจัย

.....

นายวิจิต สงวนไกรพงษ์

ชื่อสารนิพนธ์ : การวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา
ผู้วิจัย : นายวิจิต สงวนไกรพงษ์
ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ : ดร.ประยูร แสงใส ป.ธ. ๔, พธ.บ., M.A. (Ed.),
P.G. Dip. In Journalism, Ph.D. (Ed.)
วันเสร็จสมบูรณ์ : ๕/กุมภาพันธ์/๒๕๕๘

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง นวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา และเพื่อวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจเอกสาร โดยใช้วิธีการเชิงพรรณนา และการวิจัยมีข้อค้นพบดังนี้

แนวคิดเรื่องนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขาพบว่า การจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา เป็นนวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนประเภทหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า “วิธีการสอนตามหลักไตรสิกขา” สาระสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอนมี ๓ ประการคือ ๑) ศีล เป็นการฝึกฝนพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ด้านกายและวาจา ๒) สมาธิ เป็นการฝึกด้านคุณธรรม และสมรรถภาพของจิต ๓) ปัญญา เป็นการฝึกให้เกิดความรู้ ความเข้าใจของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

การวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษาพบว่า วิธีการสอนตามหลักไตรสิกขา ประกอบไปด้วย ๔ ขั้นตอน คือ ๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิขึ้นก่อนซึ่งปัจจัยแห่งสัมมาทิฐินั้นมี ๒ ประการ คือ พรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ ๒) เกิดสัมมาทิฐิขึ้นในตัวผู้เรียน ๓) จัดกระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล ฝึกด้านความประพฤติปฏิบัติควบคุมกาย วาจา สมาธิฝึกด้านจิตใจ และปัญญาฝึกด้านความรู้ความจริงความมีเหตุผล รู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิต ๔) การวัดและประเมินผลตามหลักไตรสิกขาให้ครอบคลุมด้านกาย ศีล สมาธิ และปัญญา

Thematic paper title : An Analysis of Threefold Training as Educational Innovation

Researcher : Vichit Sanguankraipong

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Thematic paper supervisor
: Dr. Prayoon Saengsai (Pali IV, B.A., M.A. (Ed.),
P.G. Dip. (Journalism), Ph.D. (Education))

Date of graduation : 5/February /2015

Abstract

The main purposes of this research were to study a concept of educational innovation according to Threefold Training, and to analyze Threefold Training as educational innovation. This was a documentary research with the descriptive analysis. A result of this study was found in the following aspects.

The concept of education innovation according to Threefold Training was found that the learning-and-teaching process according to Threefold Training was some innovation of learning-and-teaching process, called ‘Threefold Training-based teaching’. Three concepts of this learning-and-teaching activity were (1) morality, a way to develop human behavior in physical and verbal aspects, (2) concentration, a way to develop ethics and mental efficiency, and (3) wisdom, a way to get knowledge and understanding of all things as they really were.

The analysis of Threefold Training as the education innovation was found that the teaching method according to Threefold Training was consisted of four steps: (1) creation of Right View including two elements: Paratoghosa and Yonisomanasikara, (2) Right View in students, (3) organization of an educational process according to Threefold Training in a way that morality to control the physical and verbal behavior, concentration to develop mind, and wisdom to know things reasonably as they really were and to understand clearly the world and life, and (4) measurement and assessment according to Threefold Training: morality, concentration and wisdom.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงด้วยความเมตตาและความอนุเคราะห์จากหลายท่านโดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์คือ ดร.ประยูร แสงใส ที่ได้เสียสละเวลาช่วยเหลือให้คำปรึกษาและแนะนำแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆนับตั้งแต่เริ่มทำการวิจัยจนแล้วเสร็จ

ขอขอบคุณ ดร.มณูญ แก้วแสนเมือง ผู้อำนวยการวิทยาลัยการอาชีพนวมินทรราชินี มุกดาหารที่ได้ให้ความอนุเคราะห์จัดหาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในด้านแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้และนวัตกรรมการศึกษา เพื่อเป็นข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้และยังเป็นผู้จุดประกายแนวคิดของผู้วิจัยให้สนใจในพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นับเป็นกุศलयิ่ง ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่สอนอยู่ในหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้ช่วยให้คำปรึกษาและข้อวิจารณ์อันเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปรับปรุงประเด็นในการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณ นางสาวยุภารัตน์ รินทะจักร์ นิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้ช่วยอนุเคราะห์จัดพิมพ์และตรวจทาน

ขอขอบคุณ คุณครูอังศุมาลิน ดวงคำพิละ หัวหน้าศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านสระแก้ว สังกัดองค์การบริหารส่วนตำบลนาออก อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ตรวจทานและแก้ไขข้อบกพร่องและเป็นกำลังใจในการทำสารนิพนธ์เล่มนี้จนเสร็จสมบูรณ์

ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

นายวิจิต สงวนไกรพงษ์
๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญแผนภาพ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๗
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๘
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา	๑๙
๒.๑ หลักไตรสิกขาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๙
๒.๑.๑ ความเป็นมาของหลักไตรสิกขา	๑๙
๒.๑.๒ ความหมายและประเภทของหลักไตรสิกขา	๒๐
๒.๑.๓ ความสำคัญของหลักไตรสิกขา	๒๔
๒.๑.๔ สาระสำคัญของหลักไตรสิกขา	๒๗
๒.๒ นวัตกรรมการศึกษา	๒๙
๒.๒.๑ ความหมายของนวัตกรรมการศึกษา	๒๙
๒.๒.๒ องค์ประกอบและเกณฑ์ของการพิจารณานวัตกรรมการศึกษา	๓๐
๒.๒.๓ ประเภทของนวัตกรรมการศึกษา	๓๓
๒.๓ นวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา	๓๕
๒.๓.๑ การสอนตามหลักไตรสิกขา	๓๖

๒.๓.๒ การประยุกต์ใช้กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา	๓๘
๒.๔ สรุปแนวคิดเรื่องนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา	๔๐
บทที่ ๓ การวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา	๔๒
๓.๑ การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา	๔๒
๓.๑.๑ ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ	๔๒
๓.๑.๒ สัมมาทิฐิ	๔๖
๓.๑.๓ การดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา	๔๗
๓.๑.๔ การวัดและประเมินผลการศึกษาตามหลักไตรสิกขา	๕๐
๓.๒ การออกแบบนวัตกรรมการสอนตามหลักไตรสิกขา	๕๒
๓.๓ สรุปวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา	๖๕
บทที่ ๔ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๖๗
๔.๑ สรุปผลการวิจัย	๖๗
๔.๒ การวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา	๖๙
๔.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๑
บรรณานุกรม	๗๔
ประวัติผู้วิจัย	๗๗

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงผังประเภทของหลักไตรสิกขาที่จัดตามหลักสิกขา ๓ หรือไตรสิกขา	๒๒
แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงผังประเภทของหลักไตรสิกขา โดยนำเนื้อหาหมวดมรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์	๒๓
แผนภาพที่ ๒.๓ แสดงผังประเภทของหลักไตรสิกขา ที่จัดตามหลักชั้น หรือธรรมชั้น ๓	๒๔
แผนภาพที่ ๓.๑ แสดงขั้นตอนการจัดการเรียนรู้แบบหลักไตรสิกขา ของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ	๖๔
แผนภาพที่ ๓.๒ แสดงกระบวนการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา	๖๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑.๑ คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงโดยระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่าง เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๙. หมายถึง ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๑ ข้อ ๓๑๑ หน้า ๒๘๙ เป็นต้น

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
๔ - ๕	วิ.ม. (ไทย)	วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
๑๑	ที.ปา. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ (ภาษาไทย)
๑๔	ม.อ. (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก์ (ภาษาไทย)
๒๐	อง.เอกก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
	อง.ทุก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
	อง.ติก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปลงก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปลงกนิบาต (ภาษาไทย)
๒๙	ขุ.ม. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ (ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์
๓๔	อภิ.วิ. (ไทย)	อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทธิ. (ไทย)	=	วิเสสวิสุทธิมรรคปกรณ์ (ภาษาไทย)
----------------	---	---------------------------------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

การศึกษาเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญเป็นอย่างมากที่สุดอย่างหนึ่ง เพื่อพัฒนาบุคคลให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการดำรงชีวิต มีทักษะพื้นฐานที่จำเป็น มีลักษณะนิสัยที่ดีงามมีความพร้อมที่จะประกอบอาชีพได้ ตลอดจนสามารถนำเอาความรู้เพื่อใช้ในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติ เริ่มจากการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพมีหลักการเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มุ่งเน้นความเป็นไทยคู่กับสากล เป็นการศึกษาเพื่อปวงชนโดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ส่งเสริมผู้เรียนให้พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต^๑

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๕๓ มาตรา ๖ และมาตรา ๗ กำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษานับการพัฒนาค้นคว้าให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา มีความรู้ มีคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถอย่างเต็มศักยภาพทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา มีกระบวนการเรียนรู้และทักษะที่จะรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการอ่าน การเรียนรู้ รู้จักฟังตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์รู้แหล่งแสวงหาความรู้และเกิดการใฝ่รู้ เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง เรียนรู้ตามความถนัดหรือความสนใจของตนเอง^๒ สถานศึกษามีหน้าที่จัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ของผู้เรียนตามความเหมาะสม โดยให้ความสำคัญทั้งด้านความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และ

---

^๑ กระทรวงศึกษาธิการ, **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน** พ.ศ. ๒๕๔๔ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ครูสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๔.

^๒ สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) ๒๕๔๕**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ครูสภา ๒๕๕๕), หน้า ๕-๖.

ความสามารถในการนำความรู้จากการศึกษามาประยุกต์ใช้ให้เกิดความสัมพันธ์กันเพื่อให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ คือ เป็นคนดีเป็นคนเก่ง และเป็นผู้มีความสุข^๓

กระทรวงศึกษาธิการ มีบทบาทและหน้าที่โดยตรงในการจัดการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อพัฒนาประชากรของประเทศให้มีคุณภาพในทุก ๆ ด้าน ทั้งความรู้ ประสบการณ์บุคลิกภาพและคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนสามารถนำความรู้ไปใช้พัฒนาอาชีพให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น การศึกษาไม่ได้เป็นเพียงแค่การเรียนขั้นพื้นฐานที่กำหนดไว้ในระยะเวลา ๙ ปี ถึง ๑๒ ปี แต่การศึกษาและการเรียนรู้จะต้องเกิดการต่อยอดออกไปเป็น “การศึกษาเพื่ออาชีพและการศึกษาเพื่อชีวิต” สำหรับประชาชนทุกคน (Education for All) เพื่อสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างต่อเนื่อง จึงจำเป็นต้องใช้นวัตกรรมการศึกษาเป็นเครื่องมือ

นวัตกรรมมีความสำคัญต่อการศึกษาหลายประการ ทั้งนี้เนื่องจากในโลกยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) มีการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความก้าวหน้าทั้งด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ การศึกษาจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงจากระบบการศึกษาที่มีอยู่เดิม เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งเพื่อแก้ไขปัญหาทางการศึกษาบางอย่างที่เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาเกี่ยวกับนวัตกรรมการศึกษาที่จะนำมาเพื่อแก้ไขปัญหาทางการศึกษาในบางเรื่อง เช่น ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับจำนวนผู้เรียนที่มากขึ้น การสนองความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน การพัฒนาหลักสูตรให้ทันสมัย การผลิตและพัฒนาสื่อใหม่ๆ โดยเทคโนโลยีสารสนเทศทางการศึกษา เพื่อตอบสนองการเรียนรู้ของมนุษย์ให้มากขึ้นโดยใช้ระยะเวลาสั้นลง การใช้นวัตกรรมมาประยุกต์ในระบบการบริหารจัดการด้านการศึกษาที่มีส่วนช่วยให้การใช้ทรัพยากรการเรียนรู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

กรอบของนวัตกรรมไม่มีข้อจำกัดตายตัว การคิดค้นสิ่งที่ยังไม่มีใครคิดได้ การปรับปรุงพัฒนาสิ่งใดๆ หรือสิ่งใดๆ จากสถานการณ์หนึ่งมาใช้กับอีกสถานการณ์หนึ่ง ถ้ากลุ่มชนหรือกลุ่มเป้าหมายบังเกิดผลดีก็ถือว่าเป็นนวัตกรรม และเมื่อนำนวัตกรรมไปใช้กับงานใดๆ ชื่อของนวัตกรรมนั้นๆ จะสอดคล้องกับกิจกรรมในงานเสมอ เช่น นวัตกรรมการเกษตร นวัตกรรมการศึกษา เป็นต้น นวัตกรรมการศึกษา จึงถือเป็นเครื่องมือหรือวิธีการที่ผู้สอนนำมาใช้กับผู้เรียน ทำให้ผู้เรียน

^๓ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ,ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนเป็นสำคัญที่สุด (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ครุสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖.

เกิดแรงจูงใจให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียนมากยิ่งขึ้นการให้สาระความรู้จากบทเรียนนวัตกรรมนั้นจะช่วยให้เกิดการ เรียนรู้อย่างรวดเร็วและมีคุณภาพ^๔

การศึกษาเป็นสาระของการปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาและการปฏิบัตินั้นท่าน เรียกว่า สิกขา อันได้แก่ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นระบบการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วน สมบูรณ์มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้อย่างหมดสิ้นจบ บริบูรณ์ จึงเป็นหมวดธรรมมาตรฐานสำหรับแสดงหลักการปฏิบัติธรรมและมักใช้เป็นแม่บทในการ บรรยายวิธีปฏิบัติธรรม^๕

คำว่าไตรสิกขา หรือ สิกขา ๓ แปลว่า ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักการสำหรับ ศึกษาคือฝึกหัด อบรมกาย วาจา จิตใจและปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ พระ นิพพาน^๖ และมีความหมายคล้ายคำว่า “ภาวนา” ซึ่งแปลว่า การทำให้เกิด การทำให้มีให้เป็น การทำ ให้เจริญ การเพิ่มพูนการอบรม หรือฝึกอบรม^๗ ซึ่งหากนำหลักไตรสิกขาเข้าสู่กระบวนการเรียนการ สอน เพื่อพัฒนาการเรียนรู้จึงถือว่า เป็นนวัตกรรมด้านวิธีการที่นำของเก่าที่เคยใช้แล้วในอดีตมา ปรับปรุงใหม่ให้ดีขึ้น เพื่อใช้พัฒนาคุณภาพของการจัดการเรียนรู้

กระบวนการเรียนการสอนตามแนวพระพุทธศาสนาที่ถือว่าเป็นนวัตกรรมการศึกษานั้น ต้องเป็นกระบวนการที่เกิดจากการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องและให้มีขึ้นในตัวมนุษย์เองด้วย การลงมือปฏิบัติจนให้เห็นคุณค่าและความสำคัญ และมีความเลื่อมใสศรัทธาในการที่จะประพฤติ ตามคำสอนนั้นแนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้อาจเกิดปัญหาเช่นนี้ ผู้เรียนหรือ ผู้รับการฝึกฝนอบรม จะต้องเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้สร้างปัญญาให้เกิดแก่ตน ต้องเป็นผู้มีส่วนร่วม เป็นผู้ได้ลง มือกระทำเอง และปฏิบัติเองให้มากที่สุด เพราะเน้นระบบการศึกษาที่ทำให้มนุษย์มีพัฒนาการเรียนรู้อย่างมีบูรณาการ และให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีดุลยภาพ มีระเบียบในการดำเนินชีวิตอยู่ ร่วมกันในสังคมอย่างเกื้อกูล พัฒนาจิตใจมีคุณธรรมมีสภาพจิตใจที่สงบสุข และพัฒนาองค์ความรู้ให้

^๔ สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา, มาตรฐานการประเมินสื่อการเรียนรู้ และนวัตกรรม อาชีวศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา, ๒๕๕๓), หน้า ๒๕.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธวิธีการสอน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เบ็ญมา่น, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓๑.

^๖ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒๗.

^๗ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒/๒๓๑.

ถึงสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง มีเป้าหมายสุดท้ายคือ คุณภาพชีวิตที่ดีมีคุณค่าทั้งต่อตนเอง ผู้อื่นและสังคม และยังเป็นชีวิตที่อุดมด้วย ศิล สมาธิ และปัญญาอย่างแท้จริง^๕ ซึ่งเป้าหมายของการจัดการเรียนการสอนในทางพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ ๓ ประการ คือ ๑)มีพฤติกรรมดี (ศีล) ๒)มีจิตใจดีหรือมีคุณธรรม (สมาธิ) ๓)มีปัญญาดี(ปัญญา) นี่คือหลักของไตรสิกขานั้นเอง

จากความสำคัญและความเป็นมาของปัญหาดังกล่าวจึงสรุปได้ว่า การศึกษาเป็นหัวใจของการพัฒนาในทุกด้าน กระทรวงศึกษาธิการมีหน้าที่โดยตรงในการจัดการศึกษาในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เกิดคุณภาพสูงสุด จำเป็นต้องใช้นวัตกรรมการศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาเพื่อให้เกิดคุณภาพ

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า หากเราได้ศึกษาทำความเข้าใจกับการจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นของเดิมที่มีค่าอยู่แล้ว นำมาดัดแปลงให้ดีขึ้น และทันสมัยขึ้นจัดเป็นนวัตกรรมการศึกษา จะช่วยในการจัดการศึกษาได้ผลดีมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุดต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย ไว้ดังต่อไปนี้

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยในแต่ละด้านไว้ดังต่อไปนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้วิจัยสำรวจเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกรวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

๑. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีและนวัตกรรมการศึกษา, ด้านความหมาย ประโยชน์และความสำคัญของนวัตกรรมการศึกษา

๒. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเภทของนวัตกรรมการศึกษา

๓. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักไตรสิกขากับการจัดการศึกษา

^๕ วิชา ทองดี, มนุษย์กับกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนา (วารสารบัณฑิตศึกษาปริทัศน์ วิทยาเขตขอนแก่น ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ กันยายน - ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๕), หน้า ๓๗-๔๘.

๔. เอกสารที่เกี่ยวกับนวัตกรรมด้านวิธีการจัดการเรียนการสอน

๕. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับหลักไตรสิกขาหรือการประยุกต์หลักไตรสิกขาไปใช้ในศาสตร์อื่น ๆ

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ศึกษาเนื้อหาเจาะประเด็นที่สอดคล้องกับจุดประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๑. เนื้อหาที่เกี่ยวกับแนวคิดนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

๒. เนื้อหาที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา โดยเนื้อหาที่นำมาวิเคราะห์จะจำกัดอยู่เฉพาะเรื่อง วิธีการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษาเท่านั้น

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ หลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนามีกล่าวไว้ที่ไหนอย่างไรและในพระไตรปิฎกได้กล่าวไว้ว่าอย่างไร มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมการศึกษาอย่างไรบ้าง

๑.๔.๒ วิธีการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา มีลักษณะอย่างไรมีส่วนสอดคล้องกับนวัตกรรมการศึกษา หรือไม่อย่างไร

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ

นวัตกรรมการศึกษา หมายถึง แนวคิดวิธีปฏิบัติ หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ที่ยังไม่เคยมีใช้มาก่อน หรือเป็นการพัฒนาตัดแปลงจากของเดิมที่มีอยู่แล้วให้ทันสมัยและใช้ได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อนำนวัตกรรมมาใช้ในการจัดการศึกษาจะช่วยให้การทำงานนั้นได้ผลดีมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงกว่าเดิม และยังช่วยให้ประหยัดเวลาและแรงงานอีกด้วย

หลักไตรสิกขา หมายถึง วิธีการทำให้เกิดการพัฒนาความรู้ และการฝึกอบรม ที่ใช้เป็นเครื่องมือหรือกิจกรรมในการจัดการเรียนการสอน มี ๓ ประการ คือ ศีล (Training in higher morality) เป็นการฝึกพฤติกรรมทางกายและวาจา สมาธิ (Training in higher mentality) เป็นการฝึกด้านคุณธรรมของจิตใจให้มั่นคงแน่วแน่ ปัญญา (Training in higher wisdom) เป็นการฝึกปรี้อปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจของสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง

การวิเคราะห์หลักไตรสิกขา หมายถึง การแยกแยะหลักไตรสิกขาออกเป็นส่วนย่อยที่มีความสัมพันธ์กัน เพื่อทำความเข้าใจแต่ละส่วนให้แจ่มแจ้ง รวมทั้งสืบค้นความสัมพันธ์ของกระบวนการเรียนการสอนกับหลักไตรสิกขา เพื่อดูว่าส่วนประกอบของหลักไตรสิกขาสามารถเข้ากันได้หรือไม่ สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่างไร ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจของหลักไตรสิกขาได้อย่างแท้จริง

แนวคิดเรื่องนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา หมายถึง นวัตกรรมด้านวิธีสอน ซึ่งเป็นรูปแบบการสอนที่มีคุณค่าในอดีตแล้วนำมาปรับปรุงกระบวนการใหม่ให้เหมาะสม ซึ่งประกอบด้วยหลัก ๓ ประการคือ ศิล สมาธิ และปัญญา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

๑.๖ ทบทวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขาและเพื่อวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา ผู้วิจัยได้ค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับงานวิจัย ดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

นวลจิตต์ เขาวงกตพิงค์ ได้ให้แนวคิดของลักษณะการจัดการเรียนการสอนอาชีวศึกษาไว้ใน “เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา การจัดการเรียนการสอน อาชีวศึกษา” มีลักษณะดังนี้ การจัดการเรียนการสอนอาชีวศึกษามีเป้าหมายสำคัญคือ การสอนให้ผู้เรียนทำงานเป็น ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนอาชีวศึกษาจึงต้องมีลักษณะเฉพาะและจุดเน้นในการให้ประสบการณ์กับผู้เรียนแตกต่างไปจากการจัดการเรียนการสอนทั่วไป การจัดการเรียนการสอนอาชีวศึกษาโดยผู้สอนจัดสถานการณ์และใช้คำถามหรือคำสั่งกระตุ้นนำทางให้ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรมทางสมอง จะช่วยให้ผู้เรียนสร้างความรู้ได้ด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้ที่ยั่งยืนและผู้เรียนยังได้พัฒนาระบบการคิดของตนเองด้วย การพัฒนาและปลูกฝังลักษณะนิสัยที่ดีงามเป็นคุณลักษณะสำคัญที่ผู้สอนอาชีวศึกษาต้องทำให้เกิดมีในตัวผู้เรียน เพื่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพและเป็นคนดีของสังคม ผู้สอนสามารถทำได้โดยการศึกษาวิธีการจัดประสบการณ์อย่างเหมาะสมให้กับผู้เรียนและปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีโดยสม่ำเสมอ การจัดการเรียนการสอนทักษะปฏิบัติถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการเรียนการสอนอาชีวศึกษาผู้สอนต้องรู้จักการวิเคราะห์งานแนะและวางแผนจัดลำดับการฝึกหัดและฝึกฝนอย่างเหมาะสมเพื่อให้ผู้เรียนมีความชำนาญในการใช้ทักษะปฏิบัติ การออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนมีโอกาสได้

สร้างความรู้ด้วยตนเอง ได้มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและสื่อต่าง ๆ รอบตัว เรียนรู้ผ่านกระบวนการโดยได้ มีการเคลื่อนไหวร่างกายอย่างเหมาะสมในขณะที่กำลังเรียนรู้ และมีโอกาสได้นำความรู้ที่ได้ไป ประยุกต์ใช้ในสถานการณ์อื่น ๆ อย่างเหมาะสม^๙

ไสว พักขาว ได้กล่าว ถึงกระบวนการเรียนรู้ทักษะปฏิบัติในหนังสือ “หลักการสอน สำหรับครูมืออาชีพ” ไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้ทักษะปฏิบัติโดยทั่วไป อาจแบ่งได้เป็น ๓ ลำดับขั้น คือ ๑) ขั้นเกิดความเข้าใจ (Cognition Phase) ขั้นที่ผู้เรียนทำความเข้าใจทักษะโดยการศึกษา สังเกต การนั่ง ดูการสาธิตตัวอย่าง วิเคราะห์ลักษณะสำคัญ ลำดับขั้นตอนการปฏิบัติ ทักษะนั้น ทดลองทำ ด้วยตนเองและได้รับผลป้อนกลับ ๒) ขั้นฝึกหัดจนทำได้ (Practition Fixation Phase) เป็นขั้นที่ ผู้เรียนฝึกหัดทำทักษะนั้น จนทำได้ทบทวนความเข้าใจ สังเกตรายละเอียดต่าง ๆ ของการฝึกหัดเพื่อ ขจัดความผิดพลาด ๓) ขั้นทำได้อย่างอัตโนมัติ (Autonomous Phase) เป็นขั้นที่ผู้เรียน สามารถทำ ทักษะนั้นได้อย่างสมบูรณ์คล่องแคล่วว่องไว รวดเร็วถูกต้องแม่นยำ คาดคะเนเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นได้ สอนผู้อื่นได้มีเทคนิคเฉพาะตัวเกิดขึ้นจากทักษะนั้นๆ ซึ่งขั้นตอนต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่แยกจากกันโดย เด็ดขาด แต่จะมีลักษณะความเกี่ยวข้องจากขั้นตอนแรกไปสู่ขั้นตอนต่อไป^{๑๐}

สุชาติ สิริสุขไพบุลย์ ได้เสนอหลักปฏิบัติของผู้สอนในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ของผู้สอนอาชีวศึกษาเพื่อฝึกฝนทักษะปฏิบัติ ไว้ว่า ควรประกอบด้วย ขั้นตอนที่สำคัญ ๔ ประการ คือ ๑) กระตุ้นให้ผู้เรียนมีใญอยากเรียนรู้ (Motivation) ๒) ให้ผู้เรียนระลึกถึงสิ่งที่เคยเรียนและค้นหา ข้อมูลใหม่ (Information) ๓) ให้ผู้เรียนนำข้อมูลทั้งเก่าและใหม่ มาทดลองแก้ปัญหา (Application) ๔) ให้ผู้เรียนตรวจผลและประเมินความสำเร็จของตนเอง (Progress)^{๑๑}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง การเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาไว้ว่า ไตรสิกขา มาจาก ๒ คำ คือ คำว่า “ไตร” แปลว่า สาม ส่วน “สิกขา” แปลว่าการศึกษาศึกษาการสำเนียง เมื่อ รวมกันแล้วแปลว่า สิกขาสาม, หรือข้อที่จะต้องศึกษาสามประการ หรือข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับ การศึกษาสามประการ กล่าวคือศึกษาในอริศีล อริสมาธิ และอริปัญญา ซึ่งเรียกง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ

^๙ นवलจิตต์ เขาวกิตติพงษ์, เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา การจัดการเรียนการสอนอาชีวศึกษา, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๘.

^{๑๐} ไสว พักขาว **หลักการสอนสำหรับครูมืออาชีพ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เอมพันธ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๐.

^{๑๑} สุชาติ สิริสุขไพบุลย์, **เทคนิคและวิธีสอนวิชาชีพ**, (กรุงเทพมหานครสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๙.

ปัญญา ดังนั้น ไตรสิกขา หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาหลักสำหรับฝึกอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน^{๑๒}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้แปลความหมายที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ไว้ว่า

ศึกษา แปลว่าการศึกษา การสำเนียง การฝึก ฝึกปรือ ฝึกอบรม ได้แก่ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับฝึกอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมาย คือ ความหลุดพ้นหรือนิพพาน สิกขามีความหมายคร่าว ๆ ดังนี้ ๑) อธิศีลสิกขา การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ให้มีสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะ (Training in Higher Morality) ๒) อธิจิตตสิกขา การฝึกอบรมทางจิต การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพจิต และรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนสมาธิ (Training in Higher Mentality หรือ Mental Discipline) ๓) อธิปัญญาสิกขา การฝึกอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์ หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ (Training in Higher Wisdom) นี้เป็นความหมายอย่างคร่าว ๆ ถ้าจะให้สมบูรณ์ ก็ต้องให้ความหมายเชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายด้วยโดยเติมข้อความแสดงลักษณะที่สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายต่อท้ายสิกขาทุกข้อ ได้ความตามลำดับว่าไตรสิกขา คือ การฝึกปรือความประพฤติ การฝึกปรือจิต และการฝึกปรือปัญญา ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ นำไปสู่ความสุขและความเป็นอิสระแท้จริง เมื่อความหมายแสดงความมุ่งหมายได้ชัดเจนแล้ว ก็จะทำให้มองเห็นสาระของไตรสิกขาในแต่ละข้อได้ชัดเจนตามไปด้วย^{๑๓}

สมน อมรวิวัฒน์ กล่าวถึงการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนาว่า คำว่า การเรียนรู้เป็นคำที่แยกออกเป็นเรียนและรู้มิได้ เพราะการเรียนรู้ตามนัยแห่งพระพุทธธรรม หมายถึง กระบวนการเรียนที่ผัสสะทั้งหกของมนุษย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้า หรือสภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น แล้วมีการกระทำโต้ตอบประจักษ์ผล การเรียนรู้ที่ครอบคลุมถึงความเข้าใจในเนื้อหาสาระ (ปริยัติ) กระบวนการปฏิบัติ

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๕.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๐๓-๖๐๔.

ฝึกฝน อบรม ทั้งโดยตนเองและโดยกัลยาณมิตร (ปฏิบัติ) การปฏิบัติฝึกฝนอบรมนี้ทำให้เจริญและเกิดความรู้ความคิดที่ถูกต้องดีงาม การฝึกฝนดังกล่าวจึงมีไวพจน์ ได้แก่ ศัพท์ ภาวนา ทมะ และสิกขา ซึ่งล้วนแต่เป็นการเรียนรู้โดยการฝึกอบรมตนทั้งสิ้น ผลของการเรียนรู้ ทั้งด้านปริยัติ และปฏิบัติ คือ ปฏิเวธ เป็นการประจักษ์ผลของการเรียนรู้ทั้งหมด เกิดคุณภาวะ (ความรู้และความดี) สมรรถภาวะ (ความสามารถ) สุขภาวะ (ความผาสุกพอเหมาะพอควร) และอิสรภาวะ (พ้นจากความเป็นทาส)^{๑๔}

สุวิทย์ มูลคำ กล่าวว่า การจัดกิจกรรมโดยวิธีต่างๆ อย่างหลากหลายที่มุ่งให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง เกิดการพัฒนา และสังมคุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมของประเทศชาติต่อไป การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนจึงต้องใช้เทคนิควิธีการรูปแบบการสอน หรือกระบวนการเรียนการสอนหลากหลายวิธี วิธีการสอนโดยการลงมือปฏิบัติ (Practice) หมายถึง วิธีสอนที่ให้ประสบการณ์ตรงกับผู้เรียน โดยการให้ลงมือปฏิบัติจริง เป็นการสอนที่มุ่งให้เกิดการผสมผสานระหว่างทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ซึ่งถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมด้านวิธีการสอนอีกแบบหนึ่ง

ลักษณะสำคัญ การลงมือปฏิบัติมักดำเนินการภายหลังการสาธิต การทดลอง หรือการบรรยาย เป็นการฝึกให้ความรู้ความเข้าใจจากทฤษฎีที่เรียนมา โดยเน้นการฝึกทักษะ ประกอบไปด้วย ๔ ขั้นตอน คือ

๑. ขั้นเตรียม ผู้สอนกำหนดจุดมุ่งหมายของการฝึกปฏิบัติ รายละเอียดของขั้นตอน การทำงาน เตรียมสื่อต่างๆ เช่น วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ ใบงานหรือคู่มือการปฏิบัติงาน
๒. ขั้นดำเนินการ ผู้สอนให้ความรู้และทักษะที่เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติ มอบหมายงานที่ปฏิบัติเป็นกลุ่มหรือรายบุคคล กำหนดหัวข้อการรายงาน หรือการบันทึกผลการปฏิบัติงานของผู้เรียน
๓. ขั้นสรุป ผู้สอนและผู้เรียน ช่วยกันสรุปกิจกรรมการปฏิบัติงาน
๔. ขั้นประเมินผล สังเกตพฤติกรรมของผู้เรียน เช่น ความสนใจ ความร่วมมือ ความเป็นระเบียบ การประหยัด การใช้และเก็บรักษาเครื่องมือ และการตรวจผลงาน เช่น คุณภาพของงาน ความริเริ่ม ความประณีตสวยงาม^{๑๕}

^{๑๔} สุมน อมรวิวัฒน์, การเรียนรู้ตามนัยแห่งพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^{๑๕} สุวิทย์ มูลคำ, ๒๑ วิธีการจัดการเรียนรู้ : เพื่อพัฒนากระบวนการคิด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔ - ๒๖.

สมเดช สีแสงและคณะ ได้กล่าวถึง ความสำคัญของนวัตกรรมทางการศึกษา ก็คือ สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในวงการการศึกษาสรุปได้ ดังนี้

๑. เพื่อนำนวัตกรรมมาใช้แก้ปัญหาในเรื่องการเรียนการสอน เช่น

๑.๑ ปัญหาเรื่องวิธีการสอน ปัญหาที่มักพบอยู่เสมอคือ ครูส่วนใหญ่ยังยึดรูปแบบการสอนแบบบรรยาย โดยมีครูเป็นศูนย์กลางมากกว่าการสอนในรูปแบบอื่น การสอนด้วยวิธีการแบบนี้เป็นการสอนที่ขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในชั้นปลาย เพราะนอกจากจะให้นักเรียนเกิดความเบื่อหน่าย ขาดความสนใจแล้วยังเป็นการปิดกั้นความคิด และสติปัญญาของผู้เรียนให้อยู่ในขอบเขตจำกัดอีกด้วย

๑.๒ ปัญหาด้านเนื้อหาวิชา บางวิชาเนื้อหาหนัก และบางวิชามีเนื้อหาเป็นนามธรรมยากแก่การเข้าใจ จึงจำเป็นต้องนำเทคนิคการสอนและสื่อมาช่วย

๑.๓ ปัญหาเรื่องอุปกรณ์การสอน บางเนื้อหาที่มีสื่อการสอนเป็นจำนวนน้อยไม่เพียงพอต่อการนำไปใช้ เพื่อให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาได้ง่ายขึ้น จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาคิดค้นหาเทคนิควิธีการสอน และผลิตสื่อการสอนใหม่ๆ เพื่อนำมาใช้ทำให้การเรียนการสอนบรรลุเป้าหมายได้

๒. เพื่อนำนวัตกรรมไปใช้ในการพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา โดยนำสิ่งประดิษฐ์หรือแนวคิดใหม่ๆ ในการเรียนการสอนนั้นเผยแพร่ไปสู่ครู – อาจารย์ท่านอื่นๆ หรือเพื่อเป็นตัวอย่างอีกรูปแบบหนึ่งให้กับครู – อาจารย์ที่สอนในวิชาเดียวกัน ได้นำแนวคิดไปปรับปรุงใช้หรือผลิตสื่อการสอนใหม่ๆ เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาการเรียนการสอนต่อไป^{๑๖}

อาภรณ์ ใจเที่ยง ได้กล่าวถึง ความสำคัญของนวัตกรรมการศึกษาไว้ว่า นวัตกรรมการเรียนรู้อื่นๆ ที่นักการศึกษาได้คิดค้น ต่างมีจุดมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหาที่พบจากการเรียนรู้ อาจเป็นปัญหาด้านตัวผู้เรียน เช่น ผู้เรียนขาดความกล้าในการแสดงออก ผู้เรียนคิดไม่เป็น แก้ปัญหาไม่เป็น ผู้เรียนไม่สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ได้ ผู้เรียนขาดทักษะทางสังคม เป็นต้น หรืออาจเป็นปัญหาด้านตัวผู้สอน เช่น นักเรียนมีจำนวนมากแต่ผู้สอนมีจำนวนจำกัด จึงจำเป็นต้องรวมห้องสอน

^{๑๖} สมเดช สีแสงและคณะ, ปฏิรูปการเรียนรู้สู่การพัฒนาวิชาชีพครู ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ, (นครสวรรค์: ริมปิง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐.

และให้นักเรียนเรียนด้วยตนเอง ผู้เรียนมีวุฒิภาวะที่แตกต่างกันมาก ทำให้การสอนไม่บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย เป็นต้น

ดังนั้น นวัตกรรมการเรียนรู้ต่างๆ จึงมีความสำคัญที่จะช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ที่พบจากการเรียนรู้อันจะทำให้เกิดผลดีต่อผู้เรียน ผู้สอน และวงการศึกษา ดังนี้

๑. ทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนารอบด้าน เป็นคนที่สมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และจิตใจ และพัฒนาเต็มตามศักยภาพของตน หรืออาจกล่าวได้ว่า พัฒนาทั้งด้าน IQ (Intelligence Quotient), EQ (Emotional Quotient) และ MQ (Moral Quotient)

๒. ทำให้ผู้เรียนได้เรียนอย่างมีความสุข อันส่งผลต่อการมีนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียน รักการเรียนรู้ จนกระทั่งเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ในอนาคต (Learning Man)

๓. ทำให้เวลาแห่งการเรียนรู้เป็นเวลาที่มีคุณค่า ทั้งแก่ผู้เรียนและผู้สอน ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการใช้นวัตกรรมการเรียนรู้ เป็นการลงทุนที่คุ้มค่า ไม่เสียเวลาเปล่า

๔. ทำให้การจัดการศึกษามีคุณภาพสูงขึ้น สามารถประกันคุณภาพการศึกษาได้ เพราะนวัตกรรมเรียนรู้ที่คิดค้นต่างได้ผ่านการศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัย และค้นพบแล้วว่าได้มาตรฐานมีคุณภาพ

๕. ทำให้เกิดการพัฒนานิเวศการศึกษามากเพิ่มขึ้น เมื่อมีนวัตกรรมหนึ่งเกิดขึ้น มีผู้นำไปประยุกต์ใช้ ทำให้ได้แนวคิดใหม่ พัฒนาปรับปรุงเพิ่มเติมขึ้น จึงเกิดนวัตกรรมใหม่ขึ้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า นวัตกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ที่มีผู้นิยมใช้อย่างแพร่หลาย ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างกว้างขวางต่อวงการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อผู้เรียนซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการจัดการศึกษา^{๑๗}

ทศนา แคมมณี กล่าวถึงลักษณะของนวัตกรรมที่มักได้รับความสนใจและยอมรับนำไปใช้อย่างกว้างขวาง โดยมีลักษณะ ดังนี้

๑. เป็นนวัตกรรมที่ไม่ซับซ้อนและยากจนเกินไป ความง่ายของนวัตกรรมมีอิทธิพลอย่างมากต่อการยอมรับนำไปใช้ หากนวัตกรรมนั้นมีลักษณะที่ผู้ใช้เข้าใจได้ง่าย ใช้ได้ง่าย ใช้ได้สะดวก การยอมรับนำไปใช้ก็มักเกิดขึ้นได้ง่าย ไม่ต้องใช้เวลาในการเผยแพร่มากนัก

^{๑๗} อภรณ์ ใจเที่ยง, **หลักการสอน**, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๗ - ๑๐๘.

๒. เป็นนวัตกรรมที่ไม่เสียค่าใช้จ่ายจนเกินไป นวัตกรรมที่จำเป็นต้องใช้วัสดุอุปกรณ์ และการบำรุงรักษาที่มีค่าใช้จ่ายสูงย่อมได้รับการยอมรับและนำไปใช้ก็น้อยกว่านวัตกรรมที่มีค่าใช้จ่ายถูกกว่า เนื่องจากผู้ใช้จำนวนมากมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ แม้จะมีความต้องการใช้แต่ขาดงบประมาณก็ไม่สามารถใช้ได้

๓. เป็นนวัตกรรมที่สำเร็จรูป นวัตกรรมที่อำนวยความสะดวกในการใช้ มักได้รับการยอมรับและนำไปใช้มากกว่านวัตกรรมที่ผู้ใช้จะต้องนำไปจัดทำเพิ่มเติม ซึ่งผู้ใช้จะต้องใช้เวลาจัดเตรียมเพิ่มขึ้น

๔. เป็นนวัตกรรมที่ไม่กระทบกระเทือนต่อบริบทเดิมมากนัก นวัตกรรมที่มีผลกระทบต่อบริบทเดิม จำเป็นต้องปรับหรือเปลี่ยนแปลงบริบทเดิมมาก การนำไปใช้ย่อมยาวนานกว่านวัตกรรมที่มีผลกระทบต่อบริบทเดิมมากนัก

๕. เป็นนวัตกรรมที่มีคนเกี่ยวข้องไม่มากนัก นวัตกรรมใดที่ต้องอาศัยคนหลายกลุ่มเข้ามาช่วยเหลือเกี่ยวข้องด้วย ทำให้ผู้ใช้ต้องประสานงานหลายฝ่าย การใช้ที่ขึ้นอยู่กับคนหลายฝ่ายย่อมทำให้เกิดความไม่สะดวกในการใช้ จึงทำให้การยอมรับหรือการใช้นวัตกรรมนั้นยากขึ้น

๖. เป็นนวัตกรรมที่ให้ผลชัดเจน นวัตกรรมที่ส่งผลเป็นรูปธรรมเห็นได้ชัดเจน มักได้รับการยอมรับสูงกว่านวัตกรรมที่ให้ผลไม่ชัดเจน

ผู้สอนจึงควรได้จัดทำนวัตกรรมที่มีลักษณะดังกล่าวมา เพื่อประโยชน์แก่ผู้ใช้ที่จะนำไปใช้ได้สะดวก และได้เห็นผลที่ชัดเจน^{๑๘}

กิดานันท์ มลิทอง ได้กล่าวถึง “นวัตกรรมการศึกษา” ไว้ว่า นวัตกรรมเป็นแนวความคิด การปฏิบัติ หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ที่ยังไม่เคยมีใช้มาก่อนหรือมีการพัฒนาดัดแปลงของเดิมที่มีอยู่แล้ว ให้ทันสมัยและใช้ได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อนำนวัตกรรมมาใช้จะช่วยให้การทำงานนั้นได้ผลดีมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงกว่าเดิม ทั้งยังช่วยประหยัดเวลาและแรงงานได้ด้วย

ในบางครั้งเราไม่สามารถนำนวัตกรรมไปใช้ได้ทั่วทุกหนแห่งเสมอไปทั้งนี้เพราะในสถานที่แต่ละแห่งย่อมมีความแตกต่างกันในเรื่องของทรัพยากรด้านต่างๆ เช่น ด้านบุคลากร ทุนทรัพย์ และอาคารสถานที่ ดังนั้น การที่จะรับนวัตกรรมเข้ามาใช้ในสถานที่ใดสถานที่หนึ่งนั้น จึงจำเป็นที่จะต้อง

^{๑๘} ทิศนา ขัมมณี, ศาสตราจารย์, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔๑๗.

พิจารณาอย่างรอบคอบถึงประโยชน์ที่จะได้รับ ความเหมาะสม ความเป็นไปได้ ตลอดจนความคุ้มค่าของการนำมาใช้เสียก่อน โดยคำนึงถึงสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. นวัตกรรมที่นำมาใช้นั้นมีจุดเด่นที่เห็นได้ชัดกว่าวัสดุ อุปกรณ์ หรือวิธีการที่ใช้อยู่ในปัจจุบันมากนักน้อยเพียงใด

๒. นวัตกรรมนั้นมีความเหมาะสมหรือไม่กับระบบหรือสภาพที่เป็นอยู่

๓. มีการวิจัยกรณีศึกษาที่ยืนยันแน่นอนแล้วว่า สามารถนำมาใช้ได้ดีในสภาวะการณ์ที่คล้ายคลึงกันนี้

๔. นวัตกรรมมีความเกี่ยวข้องกับความต้องการของผู้ใช้อย่างจริงจัง

ความเหมาะสมและความคุ้มค่าของการนำนวัตกรรมมาใช้ในประเทศที่กำลังพัฒนาดังเช่นประเทศไทยเรา ซึ่งมีทรัพยากรที่จำกัดไม่เท่ากันในแต่ละท้องถิ่นนั้นเป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณากันอย่างรอบคอบ เพราะมิฉะนั้นแล้วจะทำให้เป็นการสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ ตัวอย่างหนึ่งที่มีให้เห็นกันในขณะนี้คือการนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในวงการศึกษาทั้งในด้านการบริหารและการเรียนการสอน สถาบันการศึกษาใหญ่ๆ ทั้งของรัฐและเอกชนที่ถึงพร้อมด้วยบุคลากรและทุนทรัพย์ย่อมมีความจำเป็นและเหมาะสมในการนำคอมพิวเตอร์มาใช้มากกว่าสถาบันการศึกษาที่ยังขาดแคลนทรัพยากรทางด้านนี้ ทั้งนี้เพราะถึงแม้จะจัดหาเครื่องคอมพิวเตอร์มาได้แล้ว ความจำเป็นต่อมาก็ยังมีผู้คำนึงถึงคือบุคลากรที่มีความรู้ทางด้านคอมพิวเตอร์ สถานที่สำหรับตั้งเป็นห้องปฏิบัติการคอมพิวเตอร์ซึ่งจำเป็นต้องติดเครื่องปรับอากาศเพื่อรักษาสภาพเครื่อง ค่าซ่อมแซมเมื่อเครื่องเสีย ตลอดจนค่าใช้จ่ายในด้านวัสดุต่างๆ เช่น แผ่นบันทึก กระดาษ และหมึกพิมพ์ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งสิ้นเปลืองที่ไม่คาดคิดทั้งสิ้น ดังนั้น การนำนวัตกรรมมาใช้ในสภาวะการณ์ที่ไม่มีการเตรียมพร้อมนั้นอาจจะทำให้ไม่ได้รับผลดีเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะแทนที่จะสามารถซื้อวัสดุและอุปกรณ์ต่างๆ ที่เคยใช้กันอยู่ได้มากมายหลายชนิด กลับต้องเสียเงินซื้อสิ่งที่เป็นนวัตกรรมมาใช้โดยมิได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่าเต็มที่ หรืออาจจะไม่ได้ใช้ประโยชน์อันใดเลยเพราะไม่มีผู้มีความรู้ที่จะใช้นวัตกรรมนั้นได้^{๑๙}

การนำนวัตกรรมมาใช้ในวงการศึกษาเรียกว่า “นวัตกรรมการศึกษา” (Educational Innovation) หมายถึง นวัตกรรมที่จะช่วยให้การศึกษาและการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วมีประสิทธิภาพสูงกว่าเดิม เกิดแรงจูงใจในการเรียนด้วย

^{๑๙} กิดานันท์ มลิทอง, เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕๕ - ๒๕๖.

นวัตกรรมเหล่านั้น และประหยัดเวลาในการเรียนได้อีกด้วย ในปัจจุบันมีการใช้นวัตกรรมการศึกษา มากมายหลายอย่างซึ่งมีนวัตกรรมที่ใช้กันแพร่หลายแล้วและประเภทที่กำลังเผยแพร่ อาทิเช่น สื่อ หลายมิติ ความเป็นจริงเสมือน อินเทอร์เน็ต และการสอนบนเว็บ เหล่านี้เป็นต้น

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาเสกสรร จิรภาโส (จีแสง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักไตรสิกขา ที่มีต่อการจัดการศึกษาไทย” ผลการศึกษาสรุปได้ว่า หลักไตรสิกขาที่มีแทรกอยู่ในหลักสูตร กิจกรรม โครงการทุกระดับของการศึกษาไทย ดังนี้ ในระดับปฐมวัย ศิล เช่น การเคารพในสิทธิของคนอื่น ไม่ รังแกเพื่อนหรือสัตว์ เป็นต้น สมภา ได้แก่ การส่งเสริมด้านอารมณ์และจิตใจ จัดสภาพแวดล้อมที่ ส่งเสริมให้เด็กเกิดความรู้สึกอบอุ่นและมีความสุข กิจกรรมที่ส่งเสริมปัญญา เช่น การเล่านิทานให้เด็ก ฟัง การหาของเล่นที่สร้างสรรค์ให้เด็กเล่น เป็นต้น ในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ศิล เช่น การสมาทานรับศีล แสดงตนเป็นพุทธมามกะ แล้วรักษาศีล ๕ ตามที่ได้สมาทานนั้น เป็นต้น สมภา เป็นผลที่เกิดจากการสวดมนต์ แผ่เมตตา เจริญจิตภาวนาตามหลักอานาปานสติ รวมทั้งการทำงานที่ ได้รับมอบหมายสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย ปัญญา เช่น วิเคราะห์การกระทำของบุคคลที่เป็นแบบอย่างใน การนำหลักธรรมไปปฏิบัติ เป็นต้น ในระดับอุดมศึกษา ศิล ได้แก่ การดำรงตนเป็นพลเมืองที่ดี มี ความซื่อสัตย์สุจริตเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต แม้สมภาจะไม่มีกล่าวถึงโดยตรงในแผนการศึกษา แห่งชาติ แต่ทางสถาบันอุดมศึกษาก็จัดให้มีการเรียนการสอนวิชาเกี่ยวกับศาสนาปรัชญา เป็นวิชา พื้นฐาน โดยเน้นความรู้คู่การปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีโครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรม แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา ส่วนปัญญา จะเน้นการคิดวิเคราะห์ ที่เกี่ยวกับไตรสิกขาโดยตรง เช่น ดำเนินชีวิตให้ สอดคล้องกับหลักศาสนธรรม คุณธรรม และจริยธรรม ทั้งด้านเนื้อหาและการปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทาง ในการนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน^{๒๐}

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา” พบว่า หลักไตรสิกขามีที่มาอยู่ใน วัชชีปุตตสูตร ทุติยสิกขัตตยสูตร และตติยสิกขาสสูตร กำเนิดการศึกษาสมัย พุทธกาลเริ่มจากกลุ่มปัญจวัคคีย์ ผู้ศึกษาสมัยพุทธกาลแบ่งได้ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มบรรพชิตและกลุ่ม คฤหัสถ์ ทั้งสองกลุ่มนี้ได้มีการกำหนดคุณสมบัติไว้แตกต่างกันด้วย ขอบเขตของการศึกษาใน พระพุทธศาสนารวมอยู่ในหลักไตรสิกขาการเรียนการสอนในสมัยพุทธกาลมีลักษณะเป็นแบบมุขปาฐะ

^{๒๐} พระมหาเสกสรร จิรภาโส (จีแสง) “การศึกษาวิเคราะห์หลักไตรสิกขาที่มีต่อการจัดการศึกษา ไทย” , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

การศึกษาตามหลักไตรสิกขามีขั้นตอนดำเนินการที่สำคัญอยู่ ๔ ประการ คือ จัดหาหรือสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ สร้างสัมมาทิฐิ ฝึกตามหลักไตรสิกขา วัดและประเมินผลตามหลักไตรสิกขา^{๒๑}

ไพรัช สู่แสนสุข ได้ทำการวิจัยเรื่อง “หลักการและกระบวนการของการเรียนรู้และหลักการสอนตามหลักพุทธศาสตร์” พบว่า พุทธศาสตร์มีบทบาทเด่นชัดในการเรียนการสอนและการส่งเสริมและพัฒนาสัมมาทิฐิเป็นอย่างมาก พุทธศาสตร์มีคำอธิบายและแนวทางแนะต่อการพัฒนาการเรียนรู้และพัฒนาชีวิตในทุกระดับ จนถึงระดับสูงสุดหรือระดับที่เอื้อให้เกิดประโยชน์สูงสุดที่มวลมนุษย์พึงได้ หรือแม้แต่การเสนอเครื่องมือที่ช่วยต่อกระบวนการเรียนรู้ใดๆ ได้ (ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา)

กระบวนการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ สามารถจัดสรุปในองค์ธรรม “อริยสัจ ๔” ได้ไม่ว่าจะในส่วนของจุดมุ่งหมาย เนื้อหา กระบวนการเรียนการสอน วิธีการปฏิบัติ และการตรวจสอบประเมินผล องค์ธรรมทั้ง ๔ ของอริยสัจ ประกอบด้วยเรื่องเกี่ยวกับ “ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค” สรุปได้ดังนี้

๑. การเรียนการสอน เพื่อให้รู้ลักษณะหรือธรรมชาติของทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ว่ามีลักษณะเป็นเช่นไร มีลำดับและความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่างไร ในแต่ละองค์ธรรม

๒. การเรียนการสอนการปฏิบัติตามกิจในอริยสัจ ๔ ของแต่ละองค์ธรรม ได้แก่

๒.๑ การกำหนดรู้ทุกข์ การทำความเข้าใจในทุกข์หรือลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้น

๒.๒ การรู้ชัดในสาเหตุของทุกข์หรือปัญหาว่า ควรละควรแก้ไขที่ตรงสาเหตุที่แท้จริง ซึ่งสาเหตุหลักของทุกข์ในชีวิตมนุษย์ คือ ตัณหา

๒.๓ การรู้ชัดในเป้าหมาย หรือกำหนดเป้าหมาย และมีความซาบซึ้งพอใจในเป้าหมายที่จะพึงเกิดเมื่อแก้ปัญหาได้ และเป้าหมายสูงสุดในชีวิตมนุษย์ที่ควรบรรลุ คือ การพ้นทุกข์

๒.๔ การรู้ในวิธีการแก้ปัญหาว่า เมื่อกระทำตามวิธีการนั้นแล้วสามารถแก้ปัญหาได้ ทำให้ลดทุกข์ หหมดทุกข์ได้ ในการพัฒนาชีวิตนั้นมรรคหรือวิธีการแก้ทุกข์ที่สมบูรณ์ที่ควรทำให้มากคือ มรรคมีองค์ ๘ หรือการศึกษาและปฏิบัติในศีล สมาธิ และปัญญา^{๒๒}

^{๒๑} ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา”, **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕.

^{๒๒} ไพรัช สู่แสนสุข, “หลักการและกระบวนการของการเรียนรู้และการสอนตามหลักพุทธศาสตร์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๘.

นัทรหทัย ปัญเจริญ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เทคนิควิธีการสอนโดยการลงมือปฏิบัติ” ของนักศึกษาในรายวิชาการวิจัยการตลาด ระดับชั้น ปวส.๒/๒, ๒/๓ สาขาวิชาการตลาด วิทยาลัยเทคโนโลยีธนาพาณิชย์การ เชียงใหม่ ภาคเรียนที่ ๑/๒๕๕๔ จำนวน ๑๙ คน ได้ใช้เครื่องมือประกอบการวิจัยคือ แผนการสอน แบบสังเกตพฤติกรรมการทำงานและใบงาน ซึ่งได้ผลการวิจัย คือนักศึกษามีพฤติกรรมการทำงานระดับดีมากที่สุด เรื่องการแจกแบบสอบถาม ค่าเฉลี่ย ๔.๗๓ ระดับมาก เรื่องการรายงานผลการวิจัย ค่าเฉลี่ย ๔.๔๗ และการนำเสนอโครงร่างวิจัย ค่าเฉลี่ย ๓.๗๘ ระดับปานกลาง เรื่องการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ค่าเฉลี่ย ๓.๓๑ และการเตรียมความพร้อม ค่าเฉลี่ย ๓.๑๐ และมีคะแนนจากการทำใบงานเฉลี่ย ๑๗.๖๓^{๒๓}

วิจิต ศิริรัตน์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ผลการจัดการเรียนรู้รายวิชาจริยธรรมกับมนุษย เรื่อง บทบาทหน้าที่ของมนุษย์ตามหลักทศ ๖ ในพระพุทธศาสนา โดยใช้วิธีสอนไตรสิกขา ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ภาคเรียนที่ ๑/๒๕๕๕”

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาผลของการสอนโดยใช้วิธีสอนแบบไตรสิกขา ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ตามหลักทศ ๖ ในพระพุทธศาสนา รายวิชาจริยธรรมกับมนุษย ของนักศึกษาปริญญาตรี ชั้นปีที่ ๑ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร การวิจัยพบว่า

๑. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชาจริยธรรมกับมนุษยของนักศึกษาชั้นปริญญาตรี ชั้นปีที่ ๑ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชรอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ที่ได้รับการสอนโดยวิธีสอนแบบไตรสิกขาหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๕

๒. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชาจริยธรรมกับมนุษยของนักศึกษาชั้นปริญญาตรี ชั้นปีที่ ๑ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชรอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ที่ได้รับการสอนโดยวิธีสอนแบบไตรสิกขาหลังเรียนสูงกว่าเกณฑ์ (ร้อยละ ๖๐ ขึ้นไป)

๓. ความพึงพอใจในการเรียนรายวิชาจริยธรรมกับมนุษยของนักศึกษาชั้นปริญญาตรี ชั้นปีที่ ๑ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชรอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขา หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๕

^{๒๓} นัทรหทัย ปัญเจริญ, “การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้เทคนิควิธีการสอนโดยการลงมือปฏิบัติ”, รายงานการวิจัย, (เชียงใหม่: วิทยาลัยเทคโนโลยีธนาพาณิชย์การ เชียงใหม่, ๒๕๕๔).

๔. ความพึงพอใจในการเรียนรายวิชาจริยธรรมกับมนุษย์ของนักศึกษาชั้นปริญญาตรี ชั้นปีที่ ๑ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชรอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ที่ได้รับการสอนแบบไตรสิกขา หลังเรียนอยู่ในระดับพึงพอใจมาก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕^{๒๔}

จากการทบทวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนเป็นการศึกษาเพื่อเตรียมบุคคลเข้าสู่อาชีพ เป็นเรื่องของการฝึกทักษะเพื่อเตรียมบุคคลเข้าสู่งานเฉพาะและเพื่อพัฒนาและปลูกฝังลักษณะนิสัยที่ดีงามเพื่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพ และเป็นคนดีของสังคม

นวัตกรรมการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาเป็นการฝึกฝนปฏิบัติ การเล่าเรียนให้รู้เข้าใจ มีเป้าหมาย 3 ประการ คือ ๑) มีพฤติกรรมดี (ศีล) ๒) มีจิตใจดีหรือมีคุณธรรม (สมาธิ) ๓) มีปัญญาดี (ปัญญา) ซึ่งผู้สอนสามารถนำหลักไตรสิกขาไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอนได้ในทุกระดับ แต่มีความแตกต่างกันในด้านเนื้อหาเท่านั้น

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัย ศึกษาสำรวจเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้วิธีการเชิงพรรณนา (Description) มีลักษณะการศึกษาวิเคราะห์ หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา โดยมีขั้นตอนการดำเนินการตามลำดับดังนี้

๑.๗.๑ แนวคิดเรื่องนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

๑) ศึกษาเอกสาร เกี่ยวกับเทคโนโลยีและนวัตกรรมการศึกษาความหมาย ประโยชน์และความสำคัญ

๒) ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเภทนวัตกรรมการศึกษา

๓) ศึกษาเกี่ยวกับหลักไตรสิกขากับการจัดการศึกษา

๑.๗.๒ วิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา

๑) วิเคราะห์นวัตกรรมการสอน

๒) วิเคราะห์กระบวนการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา

^{๒๔} วิจิต ศิริรัตน์, “ผลการจัดการเรียนรู้รายวิชาจริยธรรมกับมนุษย์ เรื่องบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ตามหลักทศ ๖ ในพระพุทธศาสนา โดยใช้วิธีสอนไตรสิกขา ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ภาคเรียนที่ ๑/๒๕๕๕”, งานวิจัย, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร), ๒๕๕๕.

๑.๗.๓ สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา และเขียนรายงานการวิจัยต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ ได้ทราบถึงแนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

๑.๘.๒ ได้ทราบผลการวิเคราะห์ หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการพัฒนาวิธีการสอนให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุดต่อไป รวมถึงได้ข้อสนเทศ ทางการศึกษาในพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

แนวคิดเรื่องนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ในบทนี้ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาที่จะนำมาใช้ในการศึกษาออกเป็น ๔ หัวข้อหลักดังนี้ คือ ๑) หลักไตรสิกขาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๒) นวัตกรรมการศึกษา ๓.) นวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ๔.) สรุปแนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ซึ่งรายละเอียดของแต่ละหัวข้อจะได้เสนอตามลำดับดังนี้

๒.๑ หลักไตรสิกขาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาได้เน้นความสำคัญเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาเป็นอย่างมากเนื่องจากว่าหลักปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งหมดจัดเข้ารวมอยู่ในหลักสิกขานี้ เมื่อไตรสิกขาเป็นหลักคำสอนที่ครอบคลุมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพุทธศาสนา ก็กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นเป็นหลักธรรมแห่งการศึกษา เรื่องของการศึกษาจึงเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น สำหรับความเป็นมาของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร ความหมายและประเภทของหลักไตรสิกขาคืออะไร ความสำคัญของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร และสาระสำคัญของหลักไตรสิกขาเป็นอย่างไร จะได้นำมาศึกษาตามลำดับดังนี้

๒.๑.๑ ความเป็นมาของหลักไตรสิกขา

จากการสืบค้นเกี่ยวกับความเป็นมาของหลักไตรสิกขาในพระไตรปิฎกเบื้องต้นพบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาไว้ในสถานที่ต่างๆ ดังนี้ คือ ในวัชชีบุตรสูตร มีข้อความตอนหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าขณะทรงประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามทวัน เขตกรุงเวสาลี ขณะนั้นได้มีภิกษุชื่อวัชชีบุตรเข้าไปเฝ้า แล้วกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า สิกขาบท ๑๕๐ ที่ยกขึ้นแสดงทุกกึ่งเดือน ข้าพระองค์ไม่สามารถศึกษาได้หมด พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามว่าเธอจักสามารถศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ได้หรือไม่ ภิกษุวัชชีบุตรจึงกราบทูลรับแล้วปฏิบัติตามคำแนะนำของพระพุทธเจ้า ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุวัชชีบุตรได้ศึกษาสิกขา ๓ แล้วก็สามารถละราคะ โทสะ และโมหะได้อันเป็นการทำให้ภิกษุวัชชีบุตรไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล ไม่ประพฤตีสั่งเลวทรามอีก^๑

^๑ อ.จ.ต.ก.(ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐-๓๑๑.

อีกที่หนึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องของไตรสิกขา ซึ่งปรากฏอยู่ใน ทุตยสิกขัตตยสูตร ซึ่งมีใจความสำคัญ ดังนี้ คือ พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับสิกขา ๓ ประการ ในลักษณะปุจฉาและวิสัชนาด้วยพระองค์เองว่า สิกขาบท ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑) อธิศีลสิกขา ๒) อธิจิตตสิกขา ๓) อธิปัญญาสิกขา ภาษุในธรรมวินัยนี้มีศีล...สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี้เรียกว่า อธิศีลสิกขา ภาษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามทั้งหลาย.....บรรลุตถุณยานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียกว่า อธิจิตตสิกขา ภาษุในธรรมวินัยนี้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติขึ้นไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน นี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา^๒

อีกที่หนึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องของไตรสิกขา ซึ่งปรากฏอยู่ใน ตติยสิกขาสสูตร ซึ่งมีใจความสำคัญดังนี้ คือ พระพุทธเจ้าตรัสถึงการที่ภิกษุที่มีศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์ แม้จะละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง แต่สมาทานศึกษาในสิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์อย่างมั่นคง ทำเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติให้แจ้งสิ้นอาสวะกิเลสด้วยปัญญาจึงถึง (ปรินิพพาน) ในปัจจุบันหรือเมื่อละสังโยชน์เบื้องต้น ๕ ประการ อันเป็นเหตุให้เข้าถึงอंतरาปรินิพพายีบ้าง อุพหัจจปรินิพพายีบ้าง อสังขารปรินิพพายีบ้าง สสังขารปรินิพพายีบ้าง อุทังโสโต อกนิฏฐคามีบ้าง เมื่อละสังโยชน์ ๓ ประการได้และทำ รากะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางจึงเป็นสกทาคามี เมื่อละสังโยชน์ ๓ ประการได้ จึงเป็นเอกพีชีโสตาบันบ้าง เป็นโกลังโกละโสตาบันบ้าง เป็นสัตตักขัตตูปรมะโสตาบันบ้าง^๓

๒.๑.๒ ความหมายและประเภทของหลักไตรสิกขา

ความหมายของหลักไตรสิกขานี้ ผู้วิจัยได้สืบค้นและเก็บรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก สืบค้นและเก็บรวบรวมข้อมูลจากทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เสนอไว้ในเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ดังนี้

๑) ความหมายของหลักไตรสิกขา

คัมภีร์พระไตรปิฎกได้บันทึกเกี่ยวกับความหมายของไตรสิกขาไว้ว่า “ภาษุทั้งหลาย สิกขามีอยู่ ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา อธิศีลสิกขา”^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า ไตรสิกขา คือ สิกขาสาม หรือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง คือ อธิศีลสิกขา

^๒ อ.จ.ต.ก.(ไทย) ๒๐/๙๑/๓๑๙-๓๒๐.

^๓ อ.จ.ต.ก.(ไทย) ๒๐/๙๑/๓๑๙-๓๒๐.

^๔ อ.จ.ต.ก.(ไทย) ๒๐/๙๑/๓๑๘.

อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^๕ คำว่า ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา ๓ คำว่า สิกขา แปลว่าการศึกษา การสำเนียง การฝึก ฝึกปรือ ฝึกอบรมได้แก่ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับฝึกอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ ความหลุดพ้นหรือนิพพาน สิกขามีความหมายคร่าว ๆ ดังนี้ ๑) อธิศีลสิกขา การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ให้มีสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะ (Training in Higher Morality) ๒) อธิจิตตสิกขา การฝึกอบรมทางจิต การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพจิต และรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนสมาธิ (Training in Higher Mentality หรือ Mental Discipline) ๓) อธิปัญญาสิกขา การฝึกอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ (Training in Higher Wisdom) นี้เป็นความหมายอย่างคร่าว ๆ ถ้าจะให้สมบูรณ์ ก็ต้องให้ความหมายเชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายด้วยโดยเติมข้อความแสดงลักษณะที่สัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายต่อท้ายสิกขาทุกข้อ ได้ความตามลำดับว่าไตรสิกขา คือ การฝึกปรือความประพฤติ การฝึกปรือจิต และการฝึกปรือปัญญา ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ นำไปสู่ความสุขและความเป็นอิสระแท้จริง เมื่อความหมายแสดงความมุ่งหมายได้ชัดเจนแล้ว ก็จะทำให้มองเห็นสาระของไตรสิกขาในแต่ละข้อได้ชัดเจนตามไปด้วย^๖

๒) ประเภทของหลักไตรสิกขา

การจัดประเภทนั้นมีจุดประสงค์เพื่อให้เห็นถึงชนิดของหลักไตรสิกขาในลักษณะต่าง ๆ ประเภทของหลักไตรสิกขาจัดได้ดังนี้

(๑) จัดประเภทตามหลักสิกขา ๓ หรือไตรสิกขา จัดได้ ๓ ดังพุทธพจน์ที่แสดงไว้ต่อไปนี้
 ภิกษุทั้งหลาย สิกขามีอยู่ ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา อธิศีลสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีล ๆ สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี้เรียกว่า อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังตจากกามทั้งหลาย ๆ บรรลุจุดตถุณานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียกว่า อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุ

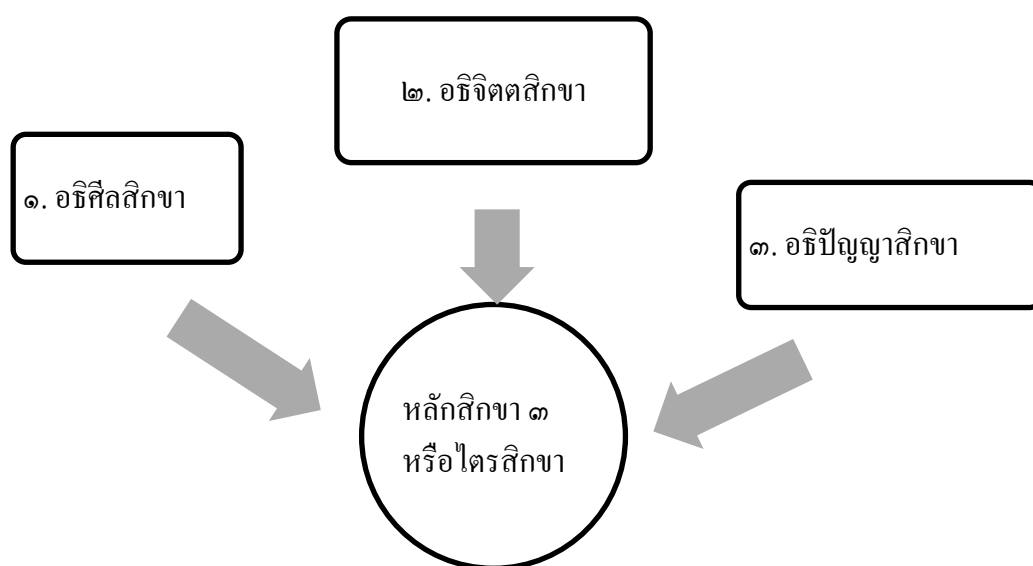
^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๐๓-๖๐๔.

ในธรรมวินัยรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ ๆ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา” นี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา^๗

ข้อความนี้แสดงให้เห็นความหมายของหลักไตรสิกขาโดยรวมและในขณะเดียวกันก็ยังแสดงให้เห็นประเภทของหลักไตรสิกขาจากข้อความนี้ได้ด้วยเช่นกัน จึงสามารถนำมาเขียนจัดกลุ่มเป็นแผนภูมิเพื่อให้ดูได้ง่าย ๆ ดังนี้

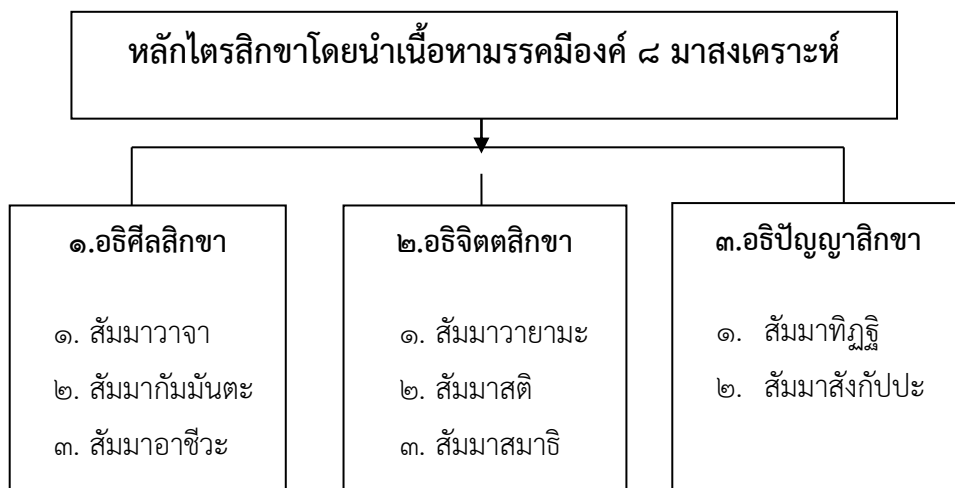

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงผังประเภทของหลักไตรสิกขาที่จัดตามหลักสิกขา ๓ หรือไตรสิกขา

(๒) จัดประเภทโดยนำเนื้อหา มรรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์ หลักของไตรสิกขาที่ได้ นำเสนอมาแล้วทำให้เห็นเพียงความหมายและประเภทของหลักไตรสิกขาเป็นภาพรวม ๆ คือ เป็นการกล่าวถึงเฉพาะ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ที่เป็นหลักใหญ่ ๆ เท่านั้น แต่ยังมีได้จัดจำแนกให้เห็นเกี่ยวกับหัวข้อธรรมอันเป็นตัวเนื้อหาที่มีอยู่ในหลักไตรสิกขาแต่ละข้อนั้น ๆ หากได้นำเอาข้อธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ประการ มาสังเคราะห์เข้ากับหลักของไตรสิกขา ก็จะให้เห็นหัวข้อธรรมอันเป็นตัวเนื้อหาที่จะนำมาใช้อธิบายหลักของ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ได้โดยละเอียด ดังนั้นหากได้นำเอาข้อธรรมในมรรคมีองค์ ๘ ประการ มาจัดสังเคราะห์เข้ากับหลักของไตรสิกขา ก็สามารถทำได้ดังต่อไปนี้ คือ ๑) สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดเข้าในอธิศีล

^๗ อก.ติก.(ไทย) ๒๐/๙๐/๓๑๘-๓๑๙.

สิกขา ๒) สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดเข้าในอธิจิตตสิกขา ๓) สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดเข้าในอธิปัญญาสิกขา โดยเขียนเป็นแผนภูมิเพื่อให้ดูได้ง่าย ดังนี้

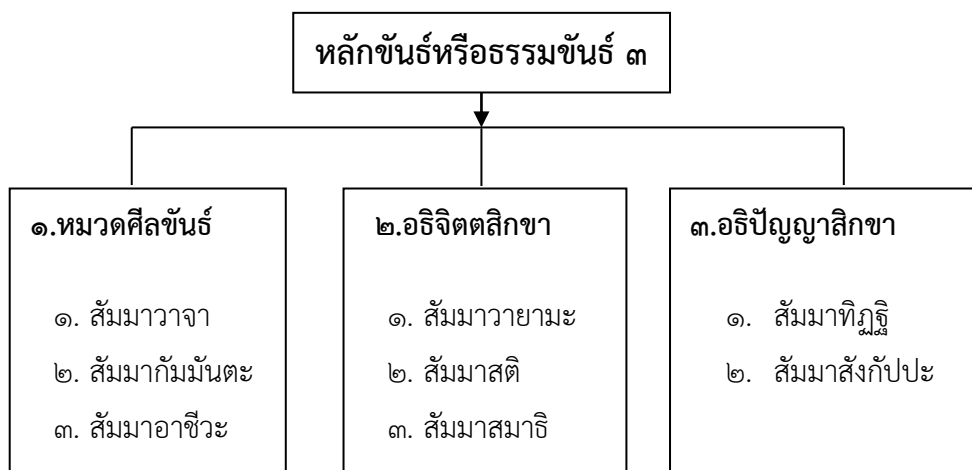
แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงผังประเภทของหลักไตรสิกขาโดยนำเนื่อหามรรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์

(๓) จัดประเภทตามหลักชั้นหรือธรรมชั้น ๓ เป็นการจับหมวดหมู่ตามสภาวะที่เป็นธรรมประเภทเดียวกัน ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษาในเรื่องนี้ทำความเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น การจัดแบบนี้เป็นการนำเนื่อหามรรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์เข้าในหลักของไตรสิกขา ความในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีไว้ว่า

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงจัดชั้น ๓ ประการ เข้าในอริยมรรคมีองค์ ๘ แต่ทรงจัดอริยมรรคมีองค์ ๘ เข้าในชั้น ๓ ประการ คือ ๑) สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ทรงจัดเข้าในศีลชั้น ๒) สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ธรรมทรงจัดเข้าในสมาธิชั้น ๓) สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ ทรงจัดเข้าในปัญญาชั้น^๘

ข้อความนี้สามารถนำมาเขียนจัดกลุ่มเป็นแผนภูมิเพื่อให้ดูได้ง่าย ดังนี้

^๘ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๒-๕๐๓.

แผนภาพที่ ๒.๓ แสดงผังประเภทของหลักไตรสิกขาที่จัดตามหลักชั้นหรือธรรมชั้น ๓

สรุปความหมายและประเภทของไตรสิกขา ได้ดังนี้ ๑) ความหมายของไตรสิก มี ๒ ความหมาย คือ (๑) ความหมายตามคัมภีร์พระไตรปิฎก หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา เรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา (๒) ความหมายที่เชื่อมโยงกับจุดมุ่งหมาย หมายถึง การฝึกปรือความประพฤติ การฝึกปรือจิต และการฝึกปรือปัญญา ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ นำไปสู่ความสุขและความเป็นอิสระแท้จริง ๒) ประเภทของไตรสิกขา ที่ได้นำเสนอในหัวข้อนี้ มีการจัดอยู่ ๓ ประเภท คือ (๑) จัดประเภทตามหลักสิกขา ๓ หรือไตรสิกขา (๒) จัดประเภทโดยนำเนื้อหามรรคมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์ และ (๓) จัดประเภทตามหลักชั้น หรือธรรมชั้น ๓

๒.๑.๓ ความสำคัญของหลักไตรสิกขา

ความสำคัญของหลักไตรสิกขา หมายถึง ข้อกำหนดที่เป็นลักษณะเด่นพิเศษของหลักไตรสิกขา พุทธพจน์ต่อไปนี้เป็นสิ่งยืนยันให้เห็นถึงความสำคัญอันเป็นข้อกำหนดที่เป็นลักษณะเด่นพิเศษของหลักไตรสิกขาได้เป็นอย่างดี คือ

ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการนี้แล ภิกษุผู้มีความเพียร มีความเข้มแข็ง มีปัญญาเพ่งพินิจ มีสติ คุมครองอินทรีย์ ครอบงำทุกทิศด้วยอัปปมาณสมาธิ ประพฤติอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เมื่อก่อนฉันใด ภายหลังก็ฉันนั้น ภายหลังฉันใด เมื่อก่อนก็ฉันนั้น เบื้องต่ำฉันใด เบื้องบนก็ฉันนั้น เบื้องบนฉันใด เบื้องต่ำก็ฉันนั้น กลางวันฉันใด กลางคืนก็ฉันนั้น กลางคืนฉันใด กลางวันก็ฉันนั้น ภิกษุเช่นนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นนักศึกษา เป็นนักปฏิบัติ และมีความประพฤติบริสุทธิ์ ภิกษุ

เช่นนั้น บัณฑิตกล่าวว่า เป็นผู้ตรัสรู้ชอบ เป็นนักปราชญ์ เป็นผู้ถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติในโลก ท่านผู้ประกอบด้วยวิมุตติอันเป็นที่สิ้นตัณหา ย่อมมีจิตหลุดพ้นจากสังขารธรรมเพราะวิญญาณดับสนิท เหมือนความดับแห่งประทีปฉะนั้น^๙

พุทธพจน์ที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับหลักของไตรสิกขาเป็นอย่างมาก สำหรับข้อกำหนดที่เป็นลักษณะเด่นพิเศษของหลักไตรสิกขาดังกล่าวเป็นได้ดังต่อไปนี้

๑) หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์

พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ภิกษุศึกษาในหลักไตรสิกขาแทนการฟังหรือการสวดปาฏิโมกข์ในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือนได้ ดังข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ครั้งนั้น ภิกษุวัชชีบุตรรูปหนึ่งไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้มาถึงวาระที่จะยกขึ้นแสดงเป็นข้อ ๆ ตามลับทุกกึ่งเดือน ข้าพระองค์ไม่สามารถศึกษาในสิกขาบทนี้ได้” พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุ ก็เธอจักสามารถศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาได้หรือไม่” ภิกษุวัชชีบุตรนั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์สามารถศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาได้” พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้น เธอจงศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขาเถิด เมื่อใด เธอศึกษาอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เมื่อนั้นเธอ ก็จักละราคะ โทสะ และโมหะได้ เพราะละราคะ โทสะ และโมหะได้ เธอจักไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล จักไม่ประพฤตีสั่งที่เลวทราม ครั้นต่อมาภิกษุนั้นศึกษาอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ก็ทำให้ ละราคะ โทสะ และโมหะได้จึงไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล ไม่ประพฤตีสั่งที่เลวทรามอีก^{๑๐}

๒) หลักไตรสิกขาเป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์

ภิกษุที่ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาบริบูรณ์ แม้จะละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง แต่ถ้าได้สมาทานศึกษาในสิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์อย่างมั่นคงก็สามารถบรรลุนิพพานได้คือ พระพุทธเจ้าตรัสถึงการที่ภิกษุที่มีศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์ แม้จะละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง แต่

^๙ อ.จ.ติก. (ไทย) ๒๐/๙๑/๓๒๐.

^{๑๐} อ.จ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐-๓๑๑.

สมานศึกษาในสิกขาบทที่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์อย่างมั่นคง ทำเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติให้
แจ่ม สิ้นอาสวะกิเลสด้วยปัญญาจึงเข้าถึง (ปรีณิพพาน) ในปัจจุบัน^{๑๑}

๓) หลักไตรสิกขามีอิทธิพลต่อคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา

นอกจากคัมภีร์พระไตรปิฎกจะได้อธิบายความสำคัญกับหลักไตรสิกขาตั้งข้อความที่ยกมา
กล่าวแล้วนั้น คัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในภายหลังคัมภีร์พระไตรปิฎกก็ได้ให้
ความสำคัญกับหลักไตรสิกขานี้เป็นอย่างมาก เช่น คัมภีร์วิมุตติมรรค ที่แต่งขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๖๐๙-
๖๕๓ โดยพระอุปติสสเถระ ชาวศรีลังกา คัมภีร์วิมุตติมรรคนี้ จัดอยู่ในประเภทปกรณ์พิเศษที่นำเอา
หลักไตรสิกขาในพระไตรปิฎก คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มาแต่งอธิบายขยายความได้อย่างละเอียด และ
คัมภีร์วิสุทธิมรรค ที่แต่งขึ้นประมาณ พ.ศ. ๙๕๖ โดยพระพุทธโฆษาจารย์ ท่านนี้เป็นปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่
ในพระพุทธนิกายเถรวาท คัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้จัดอยู่ในประเภทปกรณ์พิเศษ เช่น เดียวกันกับคัมภีร์
วิมุตติมรรคที่นำเอาหลักไตรสิกขาในพระไตรปิฎก คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มาแต่งอธิบายขยายความได้
อย่างละเอียดและพิสดารเป็นอย่างมาก หลักไตรสิกขาในคัมภีร์วิมุตติมรรค และคัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ได้
มีความสำคัญต่อการศึกษาและการปฏิบัติธรรมของชาวพุทธที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทใน
ประเทศต่างๆ เป็นอย่างมาก

๔) หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

หลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนาเข้าร่วมอยู่ในหลักไตรสิกขานี้ทั้งสิ้น พระธรรม
ปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ทัศนะว่า “ไตรสิกขานั้นถือกันว่าเป็นระบบการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วน
สมบูรณ์ มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้อย่างหมดสิ้น
สมบูรณ์ จึงเป็นหมวดธรรมมาตรฐานสำหรับแสดงการปฏิบัติธรรมและมักใช้เป็นแม่บทในการบรรยาย
วิธีการปฏิบัติธรรม”^{๑๒}

สรุปความสำคัญของหลักไตรสิกขาได้ดังนี้ คือ หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมสิกขาบทใน
พระปาฏิโมกข์ เป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ มีอิทธิพลต่อคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา
เป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา

^{๑๑} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๙๑/๓๑๙-๓๒๐.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๖๐๑.

๒.๑.๔ สารสำคัญของหลักไตรสิกขา

สารสำคัญของไตรสิกขา หมายถึง ส่วนสำคัญที่เป็นหลักหรือข้อใหญ่ใจความที่เป็นเนื้อหาสำคัญของหลักไตรสิกขา ซึ่งก็หมายถึงส่วนที่เป็นข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง ได้แก่ ๑) อธิศีลสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของศีล ๒) อธิจิตตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของ จิตใจหรือสมาธิ และ ๓) อธิปัญญาสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของปัญญา มักเรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับสารสำคัญของหลักไตรสิกขาแต่ละข้อจะได้นำมาศึกษาตามลำดับดังนี้

๑) สารสำคัญของอธิศีลสิกขา

สำหรับสารสำคัญของอธิศีลสิกขาที่ได้จากความในพระสูตรตันตปิฎกอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต สมณวรรค สรุไปได้ดังนี้ คือ ใน สมณสูตร เป็นสูตรที่ว่าด้วยกิจของสมณะมี ๓ ประการ หนึ่งในสามที่เป็นกิจของสมณะนั่นก็คือ การสมาทานอธิศีลสิกขา^{๑๓} ใน ปฐมสิกขัตตยสูตร และทุติยสิกขัตตยสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่ว่าด้วยไตรสิกขาสูตรที่หนึ่งและสูตรที่สอง ได้ขยายความให้เห็นความหมายต่อไปอีกว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีลสมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายเรียกว่า อธิศีลสิกขา^{๑๔} สำหรับสารของอธิศีลที่เชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายหลักไตรสิกขาในระดับที่กว้างขึ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความเห็นว่า คือ การดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูลท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างสรรค์รักษาให้อื้ออำนวยแก่ชีวิตที่ดำรงร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและเจริญปัญญา^{๑๕}

๒) สารสำคัญของอธิจิตตสิกขา

ความในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต สมณวรรค ได้บันทึกเกี่ยวกับสารสำคัญของสมาธิสรุไปได้ดังนี้ คือ ใน สมณสูตร เป็นสูตรที่ว่าด้วยกิจของสมณะมี ๓ ประการ หนึ่งในสามที่เป็นกิจของสมณะนั่นก็คือ การสมาทานอธิจิตตสิกขา ใน ปฐมสิกขัตตยสูตร และทุติยสิกขัตตยสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่ว่าด้วยไตรสิกขาสูตรที่หนึ่งและสูตรที่สอง ได้ขยายความให้เห็นความหมายต่อไปอีกว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากกามทั้งหลาย บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์

^{๑๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘-๓๐๙.

^{๑๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗-๘๘/๓๑๒-๓๑๕.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๐๔.

เพราะอุเบกขาอยู่ เรียกว่า อธิจิตตสิกขา^{๑๖} สำหรับสาระของอธิจิต ที่เชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายหลัก ไตรสิกขาในระดับที่กว้างขึ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความเห็นว่า คือ การพัฒนาคุณภาพจิต หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูง ซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ติงามและพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด^{๑๗}

๓) สาระสำคัญของอธิปัญญาสิกขา

ความในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต สมณวรรค ได้บันทึกเกี่ยวกับสาระสำคัญของปัญญาสรุปได้ดังนี้ คือ ใน สมณสูตร เป็นสูตรที่ว่าด้วยกิจของสมณะมี ๓ ประการหนึ่งในสามที่เป็นกิจของสมณะนั่นก็คือ การสมาทานอธิปัญญาสิกขา ใน ปฐมสิกขัตตยสูตร และทุติยสิกขัตตยสูตร ซึ่งเป็นสูตรที่ว่าด้วยไตรสิกขาสูตรที่หนึ่งและสูตรที่สอง ได้ขยายความให้เห็นความหมายต่อไปอีกว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์...นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา” ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา^{๑๘} สำหรับสาระของอธิปัญญาที่เชื่อมโยงถึงความมุ่งหมายหลัก ไตรสิกขาในระดับที่กว้างขึ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความเห็นว่า คือ การมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมดาของสังขารธรรมทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา คือรู้จักวางท่าทีและปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ในทางที่เป็นไปเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มิจิตใจผ่องใส ไร้ทุกข์เป็นอิสระเสรี และสดชื่นเบิกบาน

สรุปสาระสำคัญของหลักไตรสิกขา คือ หลักปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง ได้แก่ ๑) อธิศีลสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของศีล ๒) อธิจิตตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของ จิตใจหรือสมาธิ และ ๓) อธิปัญญาสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของปัญญา มักเรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

^{๑๖} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗-๘๘/๓๑๒-๓๑๕.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม หน้า ๖๐๔.

^{๑๘} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๙๐-๙๑/๑๓๘-๑๓๙.

๒.๒ นวัตกรรมการศึกษา

๒.๒.๑ ความหมายของนวัตกรรมการศึกษา

“นวัตกรรม” หรือ “นวกรรม” มาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Innovation” โดยคำว่า “นวัตกรรม” มาจากภาษาบาลีคือ นว + อตต + กรรม กล่าวคือ นว แปลว่าใหม่ อตต แปลว่า ตัวเอง และกรรม แปลว่า การกระทำ เมื่อรวมคำ นว มาสนธิกับ อตต จึงเป็น นวัตกรรม และเมื่อคำ นวัตกรรม มาสมาสกับ กรรม จึงเป็นคำว่า **นวัตกรรม** แปลว่า การกระทำที่ใหม่ของตนเองหรือการกระทำของตนเองที่ใหม่ ส่วนคำว่า “นวกรรม” ที่มีใช้กันมาแต่เดิม มีรากศัพท์มาจากคำว่า นว แปลว่า ใหม่ กรรม แปลว่า การกระทำ จึงแปลว่า การปฏิบัติหรือการกระทำใหม่ๆ ในความหมายโดยทั่วไปแล้ว สิ่งใหม่ๆ อาจหมายถึง ความคิด วิธีปฏิบัติ วัตถุหรือสิ่งของที่ใหม่ ซึ่งยังไม่เป็นที่รู้จักมาก่อน คำว่า “นวกรรม” หรือ “นวัตกรรม” ความจริงแล้วก็เป็นคำๆ เดียวกันนั่นเอง^{๑๙} นอกจากนี้ยังมีนักการศึกษาได้ให้คำนิยามไว้ ดังนี้

ไชยยศ เรืองสุวรรณ ได้ให้ความหมาย “นวัตกรรม” ไว้ว่า หมายถึง วิธีการปฏิบัติใหม่ๆ ที่แปลกไปจากเดิม โดยอาจจะไม่ได้จากการคิดค้นพบวิธีการใหม่ๆ ขึ้นมา หรือมีการปรับปรุงของเก่าให้เหมาะสม และสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ได้รับการทดลองพัฒนาจนเป็นที่เชื่อถือได้แล้วว่าได้ผลดีทางปฏิบัติ ทำให้ระบบก้าวไปสู่จุดหมายปลายทางได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๒๐}

บุญเกื้อ ครวญหาเวช กล่าวว่า นวัตกรรมการศึกษา หมายถึง การนำเอาสิ่งใหม่ๆ หรือเป็นของเก่าในอดีตนำมาประยุกต์ใหม่ ซึ่งอาจอยู่ในรูปของความคิดหรือการกระทำ รวมทั้งสิ่งประดิษฐ์ก็ตามเข้ามาในระบบการศึกษา เพื่อมุ่งหวังที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีอยู่เดิมให้ระบบการจัดการศึกษามีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น^{๒๑}

จากความหมายของ “นวัตกรรม” ที่กล่าวมา ดังนั้น “นวัตกรรมการศึกษา” คือการนำสิ่งใหม่ๆ หรือพัฒนาตัดแปลงจากสิ่งใดๆ ซึ่งอาจจะเป็นความคิดหรือการกระทำ หรือสิ่งประดิษฐ์ขึ้น โดยอาศัยหลักการ ทฤษฎีที่ได้ผ่านการทดลองวิจัยจนเชื่อถือได้ เข้ามาใช้ในการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพของการเรียนการสอน

^{๑๙} มนสิช สติธสมบุรณ์, **ชุดปฏิบัติการเหนือตำรา : การทำวิจัยในชั้นเรียน**, (พิษณุโลก: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๙), หน้า ๘.

^{๒๐} ไชยยศ เรืองสุวรรณ, **เทคโนโลยีทางการศึกษา : หลักการและแนวทางปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๙.

^{๒๑} บุญเกื้อ ครวญหาเวช, **นวัตกรรมการศึกษา**, (นนทบุรี: SR. Printing, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑.

๒.๒.๒ องค์ประกอบและเกณฑ์ของการพิจารณานวัตกรรมการศึกษา

ยังมีผู้เข้าใจผิดว่า คำว่า “นวัตกรรม” มีความหมายเดียวกับคำว่า “เทคโนโลยี” ความจริงแล้ว “เทคโนโลยี” หมายถึง วิทยาการหรือวิธีการใหม่ๆ ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ผลจริงจนเป็นที่แพร่หลายเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปแล้ว ดังนั้นเมื่อนักวิจัยหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องทำการศึกษาค้นคว้าทดลองจนได้ผลงานใหม่ๆ ออกมาแล้ว ผลงานวิจัยนั้นยังมีข้อจำกัดคือ ทำการทดลองภายใต้สภาวะการณ์หนึ่งเท่านั้น ซึ่งมักจะเป็นภายในห้องทดลองหรือในพื้นที่ที่มีการควบคุมตัวแปรอื่นๆ อย่างดี จึงยังไม่แน่ใจได้ว่าผลการวิจัยนั้นจะนำไปใช้ปฏิบัติตามสภาพที่เป็นจริงได้หรือไม่ เนื่องจากยังไม่ได้ผ่านการทดสอบว่าจะมีความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นนั้นๆ หรือไม่ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องทดลองใช้ในพื้นที่จริงๆ อีกหลายครั้ง จนแน่ใจว่าสามารถใช้ได้ในขั้นตอนนี้จึงถือเป็นการพัฒนาเทคโนโลยีอีกขั้นตอนหนึ่ง ดังนั้น เทคโนโลยีจึงอาจหมายถึง ผลการวิจัยที่ได้ผ่านการทดสอบและพัฒนามาแล้ว จึงสามารถใช้ได้ผลในสภาพตามความเป็นจริงและมีการนำไปใช้กันอย่างแพร่หลายนั่นเอง

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ ได้ให้เกณฑ์การพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นนวัตกรรมไว้ ๔ ประการ คือ^{๒๒}

- ๑) นวัตกรรมจะต้องเป็นสิ่งใหม่ทั้งหมดหรือบางส่วนอาจเป็นของเก่าใช้ไม่ได้ผลในอดีตแต่นำมาปรับปรุงใหม่ หรือเป็นของปัจจุบันที่เรานำมาปรับปรุงให้ดีขึ้น
- ๒) มีการนำวิธีการจัดระบบมาใช้ โดยพิจารณาองค์ประกอบทั้งส่วนข้อมูลที่น่าเข้าไปในกระบวนการและผลลัพธ์ โดยกำหนดขั้นตอนการดำเนินการให้เหมาะสมก่อนที่จะทำการเปลี่ยนแปลง
- ๓) มีการพิสูจน์ด้วยการวิจัยหรืออยู่ระหว่างการวิจัยว่า “สิ่งใหม่” นั้นจะช่วยแก้ปัญหาและการดำเนินงานบางอย่างได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงขึ้นกว่าเดิม
- ๔) ยังไม่เป็นส่วนหนึ่งของระบบงานในปัจจุบันหาก “สิ่งใหม่” นั้น ได้รับการเผยแพร่และยอมรับจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบงานที่ดำเนินอยู่ในขณะนั้น ไม่ถือว่าสิ่งใหม่นั้นเป็นนวัตกรรมแต่จะเปลี่ยนสภาพเป็นเทคโนโลยีอย่างเต็มที่

สุคนธ์ สิ้นรพานนท์ ได้กล่าวถึง นวัตกรรมทางด้านการเรียนการสอนว่า ควรมีคุณลักษณะซึ่งพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

^{๒๒} ชัยยงค์ พรหมวงศ์, เอกสารการสอนชุดวิชาเทคโนโลยีและสื่อการศึกษา, หน่วยที่ ๑ - ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สมมิตร, ๒๕๒๖), หน้า ๒๔ - ๒๗.

๑) เป็นสิ่งใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนทั้งหมด เช่น วิธีการสอนใหม่ๆ สื่อการสอนใหม่ๆ ซึ่งไม่เคยมีใครทำมาก่อน

๒) เป็นสิ่งใหม่เพียงบางส่วน เช่น มีการผลิตชุดการเรียนการสอนรูปแบบใหม่ แต่ยังคงมีรูปแบบเดิมเป็นหลักอยู่ ตัวอย่างเช่น บัตรเนื้อหา บัตรความรู้ บัตรทดสอบ แต่มีการเพิ่มบัตรฝึกทักษะความคิด บัตรงานสำหรับผู้เรียน เป็นต้น

๓) เป็นสิ่งใหม่ที่อยู่ในกระบวนการทดลองว่าจะมีประสิทธิภาพในการนำไปใช้มากน้อยเพียงไร เช่น การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงบูรณาการเข้าไปในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทุกรายวิชา

๔) เป็นสิ่งใหม่ที่ได้รับการยอมรับและนำไปใช้บ้างแล้วแต่ยังไม่แพร่หลาย เช่น แหล่งการเรียนรู้ท้องถิ่น มีวนอุทยานแห่งชาติอยู่ในท้องถิ่นนั้นแต่เนื่องจากมีอุปสรรคเกี่ยวกับการเดินทางจึงยังไม่เป็นที่นิยมของสถานศึกษาต่างๆ

๕) เป็นสิ่งที่เคยปฏิบัติมาแล้วครั้งหนึ่งแต่ไม่ค่อยได้ผลเนื่องจากขาดปัจจัยสนับสนุน ต่อมาได้นำมาปรับปรุงใหม่ทดลองใช้และเผยแพร่จัดว่าเป็นนวัตกรรมได้^{๒๓}

เป็รื่อง กุมุท ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของนวัตกรรมการศึกษาเอาไว้ ๔ ลักษณะด้วยกัน คือ^{๒๔}

๑) ความคิดหรือการกระทำใหม่นั้น โดยอาจจะเก่ามาจากที่อื่น แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันนี้เป็นการเหมาะสมที่จะเอามาใช้กับการเรียนการสอนของเรา เช่น การสอนเป็นทีม การเรียนจากเครื่องช่วยสอน เป็นต้น

๒) ความคิดหรือการกระทำใหม่นั้น ทั้งที่ครั้งหนึ่งเคยนำมาใช้แล้วแต่ไม่บังเกิดผล เพราะสิ่งแวดล้อมไม่อำนวย ขาดนั้นขาดนี้ ต้องเลิกไป พอมาถึงเวลานี้ระบบต่างๆ พร้อม จึงนำความคิดนั้นมาใช้ได้ นี่ก็เรียกว่า นวัตกรรม หรือ ของใหม่ เช่น เมื่อระบบสื่อสารมวลชนโดยเฉพาะวิทยุและโทรทัศน์การศึกษาดีแล้ว การศึกษาเพื่อมวลชนจึงทำไม่ได้ เป็นต้น

^{๒๓} สุคนธ์ สินธพานนท์, นวัตกรรมกรเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณภาพของเยาวชน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: เทคนิคพริ้นติ้ง, ๒๕๕๒), หน้า ๘ - ๙.

^{๒๔} เป็รื่อง กุมุท, การวิจัยสื่อและนวัตกรรมกรสอน, (กรุงเทพมหานคร: มศว ประสานมิตร, ๒๕๑๙), หน้า ๑๔๑.

๓) ความคิดหรือการกระทำใหม่นั้น เพราะมีสิ่งใหม่ๆ เข้ามาพร้อมๆ กับความคิดที่จะกระทำอะไรบางอย่างพอดีและมองเห็นว่าการทำในสิ่งเหล่านั้นหรือวิธีการนั้น สามารถจะช่วยแก้ปัญหาทางการศึกษา หรือทำให้การดำเนินการทางการศึกษาไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้อย่างดี นี่คือความหมายที่แท้จริงของ นวัตกรรมทางการศึกษา

๔) ความคิดหรือการกระทำนั้นใหม่ เพราะครั้งหนึ่งเคยถูกทัศนคติของผู้ใหญ่หรือผู้บริหารบดบังไว้ตอนนี้เปลี่ยนผู้ใหญ่หรือผู้บริหารหรือผู้ใหญ่ หรือบริหารเปลี่ยนทัศนคติไปในทางที่สนับสนุนการกระทำหรือความคิดนั้นจึงเป็นเรื่องใหม่ขึ้นมา

นอกจากนี้ยังสามารถจะใช้หลักเกณฑ์อื่นๆ ประกอบการพิจารณาด้วยว่าสิ่งนั้นเป็น **นวัตกรรม** หรือไม่ คือ

๑) จะต้องเป็นสิ่งใหม่ทั้งหมดหรือบางส่วน

๒) มีการนำวิธีการจัดระบบ (System Approach) มาใช้พิจารณาองค์ประกอบทั้งส่วนข้อมูลที่ใช้เข้าไปในกระบวนการและผลลัพธ์ให้เหมาะสมก่อนที่จะทำการเปลี่ยนแปลง

๓) มีการพิสูจน์ด้วยการวิจัยหรืออยู่ระหว่างการวิจัยว่าจะช่วยให้ดำเนินงานบางอย่างมีประสิทธิภาพสูงขึ้น

๔) ยังไม่เป็นส่วนหนึ่งในระบบงานปัจจุบัน หากกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบที่ดำเนินอยู่ในขณะนี้แล้ว ไม่ถือว่าเป็น **นวัตกรรม**

จากหลักเกณฑ์ต่างๆ สรุปในการพิจารณาว่า สิ่งใดเป็นนวัตกรรมหรือไม่ตามที่กล่าวมาในตอนต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า นวัตกรรมในสังคมต่างๆ ย่อมจะแตกต่างกันไป บางสิ่งอาจจะเป็นนวัตกรรมของสังคมหนึ่ง แต่สิ่งเดียวกันนั้นก็กลับเป็นสิ่งธรรมดาของอีกสังคมหนึ่งก็ได้ เช่น วิธีการสอนแบบครูบรรยายอยู่หน้าชั้น การสอนโดยการสาธิตหรือให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าทำรายงานเป็นวิธีการที่รู้จักกันดีและใช้กันทั่วไปในโรงเรียนต่างๆ ของไทย จึงไม่จัดว่าเป็นนวัตกรรมการศึกษาของเรา แต่การสอนที่จัดเป็นแบบศูนย์การเรียน การใช้ชุดการสอน การเรียนแบบไม่แบ่งชั้น การสอนเป็นคณะ บทเรียนสำเร็จรูป หรือการลดเวลาการสอน เหล่านี้เป็นวิธีการที่คนทั่วไปไม่ค่อยคุ้นและใช้กันแพร่หลายนัก จึงยังจัดว่าเป็นนวัตกรรมการศึกษาของไทยเรา

๒.๒.๓ ประเภทของนวัตกรรมการศึกษา

นวัตกรรมที่นำมาใช้ในการศึกษา ทั้งการกระทำใหม่ใดๆ การสร้างสิ่งใหม่ๆ รวมทั้งการพัฒนาที่ดัดแปลงจากสิ่งใดๆ เพื่อใช้ในการเรียนการสอน ขอแบ่งเป็น ๕ ประเภท คือ^{๒๕}

- ๑) นวัตกรรมด้านสื่อการสอน
- ๒) นวัตกรรมด้านวิธีการจัดการเรียนการสอน
- ๓) นวัตกรรมทางด้านหลักสูตร
- ๔) นวัตกรรมด้านการวัดและการประเมินผล
- ๕) นวัตกรรมด้านการบริหารจัดการ

๑) นวัตกรรมด้านสื่อการสอน ยกตัวอย่างเช่น

• บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน	• ชุดเสริมความรู้/ประสบการณ์
• หนังสืออิเล็กทรอนิกส์	• ชุดเสริมสร้างลักษณะนิสัย
• บทเรียนการ์ตูน	• คู่มือการทำงานกลุ่ม
• บทเรียน CD/VCD	• คู่มือการเรียนรู้
• หนังสือเล่มเล็ก	• คู่มือการพัฒนาตนเอง
• บทเรียนเครือข่าย	• ชุดสอนซ่อมเสริม
• ชุดเรียนรู้ด้วยตนเอง	• เกมส์/ บทละคร/ บทเพลง
• ชุดสื่อผสม	• ชุดสื่อ VDO, CD, VCD
• หนังสืออ่านเพิ่มเติม	• แบบเรียนเพิ่มเติม
• ชุดเรียนรู้ทางไกล	• แบบฝึกความพร้อม
• ชุดฝึกอบรม	• แบบฝึกทักษะต่างๆ
• ชุดครูช่วยสอน	• ฯลฯ

๒) นวัตกรรมด้านวิธีการจัดการเรียนการสอน ยกตัวอย่างเช่น

- การสอนแบบร่วมมือร่วมใจ (Cooperative Learning)
- การสอนแบบโครงสร้างความรู้ (Graphic Organizer)
- การสอนแบบศูนย์การเรียน (Learning Center)

---

^{๒๕} มนสิข สิริสมบุญ, ชุดฝึกอบรมเหนือตำรา : การทำวิจัยเพื่อเลื่อนวิทยฐานะ, (พิษณุโลก: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐ – ๑๕.

- การสอนแบบสืบเสาะหาความรู้ (Inquiry Based)
- การสอนแบบบูรณาการ (Integrate Teaching)
- การสอนด้วยรูปแบบซิปปา (CIPPA Model)
- การสอนแบบโครงการ (Project Method)
- การสอนด้วยรูปแบบการเรียนรู้เป็นคู่ (Learning Cell)
- การสอนโดยใช้กิจกรรมในแหล่งชุมชน (Community Activities)
- การสอนแบบทดลอง (Laboratory Method)
- การสอนแบบโครงการ (Project Method)
- การสอนแบบแบ่งกลุ่มทำ (Committee work Method)
- การสอนแบบอภิปราย (Discussion Group)
- การสอนแบบพัฒนาความสามารถเฉพาะ (Talents Unlimited)
- วิธีสอนแบบหน่วย (Unit Teaching Method)
- วิธีสอนแบบบทบาทสมมุติ (Role Playing)
- วิธีสอนแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Method)
- การเรียนการสอนโดยการแก้ปัญหา (Problem Solving)
- กิจกรรมที่ให้นักเรียนลงมือปฏิบัติ (Hands – on Activity)
- เรียนจากของเล่น (Learning from Toy)
- วิธีสอนแบบอุปนัย (Inductive Method)
- วิธีสอนแบบนิรนัย (Deductive Method)
- วิธีการสอนโดยใช้หมวก ๖ ใบ
- วิธีการสอนโดยใช้ทักษะกระบวนการวิทยาศาสตร์
- ฯลฯ

๓) นวัตกรรมด้านหลักสูตร ยกตัวอย่างเช่น

- หลักสูตรสาระเพิ่มเติม
- หลักสูตรท้องถิ่น
- หลักสูตรการฝึกอบรม
- หลักสูตรกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

- ฯลฯ

๔.) นวัตกรรมด้านการวัดและการประเมิน ยกตัวอย่างเช่น

- การสร้างแบบวัดต่าง
- การสร้างเครื่องมือวัดผลและประเมินผล
- การประยุกต์ใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ เพื่อการวัดผล
- ฯลฯ

๕.) นวัตกรรมด้านการบริหารจัดการ ยกตัวอย่างเช่น

- การบริหารเชิงระบบ
- การบริหารเชิงกลยุทธ์
- การบริหารแบบหลอมรวม
- การบริหารเชิงบูรณาการ
- การบริหารเชิงวิจัยปฏิบัติการ
- การบริหารแบบภาคีเครือข่าย
- การบริหารโดยใช้องค์กรเครือข่ายแบบร่วมทำ
- การบริหารโดยใช้โรงเรียน บ้าน วัด ชุมชน และสถานประกอบการ เป็นฐาน
- ฯลฯ

สรุปได้ว่า นวัตกรรมการศึกษานั้น แบ่งออกได้เป็น ๕ ประเภท คือ ๑.) นวัตกรรมด้านสื่อการสอน ๒.) นวัตกรรมด้านวิธีการจัดการเรียนการสอน ๓.) นวัตกรรมทางด้านหลักสูตร ๔.) นวัตกรรมด้านการวัดและการประเมินผล ๕.) นวัตกรรมด้านการบริหารจัดการ

๒.๓ นวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

การนำหลักไตรสิกขาเข้าสู่กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนั้น ถือได้ว่า เป็นนวัตกรรมจัดการเรียนการสอนประเภทหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า “วิธีการสอนตามหลักไตรสิกขา” ซึ่งเป็นวิธีการสอนที่เคยใช้มาแล้วในอดีต แต่ได้นำมาปรับปรุงใหม่ให้ดีขึ้นตามกระบวนการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบัน ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๓.๑ การสอนตามหลักไตรสิกขา

การศึกษาเป็นสาระของการปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาและการปฏิบัตินั้นท่านเรียกว่า ไตรสิกขา อันได้แก่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นระบบปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้อย่างหมดสิ้นจนบริบูรณ์ จึงเป็นหมวดธรรมมาตรฐานสำหรับแสดงหลักการปฏิบัติธรรมและมักใช้เป็นแม่บทในการบรรยายวิธีปฏิบัติธรรม^{๒๖}

๑) ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการสอนตามหลักไตรสิกขา

คำว่าไตรสิกขา หรือ สิกขา ๓ แปลว่า ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือฝึกหัด อบรมกาย วาจา จิตใจและปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน^{๒๗} และมีความหมายคล้ายคำว่า “ภาวนา” ซึ่งแปลว่า การทำให้เกิด การทำให้มีให้เป็น การทำให้เจริญ การเพิ่มพูนการอบรม หรือฝึกอบรม^{๒๘}

โดยทั่วไปการเรียนสิกขา ๓ นิยมเรียกกันง่ายๆ อย่างไม่เป็นทางการว่า ศีล สมาธิ ปัญญา และเมื่อใช้คำว่า “อริ” นำหน้าจะเปลี่ยนเป็นอริศีลสิกขา อริจิตสิกขา และอริปัญญาสิกขา^{๒๙} ไตรสิกขาเป็นกระบวนการศึกษา (สิกขา) หรือพัฒนาชีวิต (ภาวนา) ในทางปฏิบัติหรือการใช้งานจริง

๒) หลักไตรสิกขากับการจัดการเรียนการสอน

การนำระบบไตรสิกขามาเป็นกระบวนการศึกษา (Teaching method) สำหรับเป็นเครื่องมือจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งถือว่าเป็นนวัตกรรมการศึกษาด้านวิธีสอนจึงถือว่าเป็นสาระสำคัญของไตรสิกขาอย่างแท้จริง ระบบไตรสิกขามี ๓ ประการ อันได้แก่

(๑) อริศีลสิกขา (Training in higher morality) เป็นการฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย และวาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง มีผลดีในลักษณะต่างๆ คือ

- การดำรงตนด้วยดีในสังคม

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธวิธีการสอน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เบ็ญจมาน, ๒๕๕๒), หน้า ๒๓๑.

^{๒๗} พระราชาวงษ์นี้ (ประยูรต์ ประยูตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒๗.

^{๒๘} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๒๙} อัง.ติก.(บาลี) ๒๐/๕๒๑/๒๔๔.

- การรักษาระเบียบวินัย
- การปฏิบัติหน้าที่ และความรับผิดชอบทางสังคมได้ถูกต้อง
- การมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงามเกื้อกูลประโยชน์
- การรักษาและส่งเสริมสภาพแวดล้อมทางสังคม ให้อยู่ในสภาวะเอื้ออำนวยแก่การที่ทุกๆ

คนจะสามารถดำรงชีวิตที่ดีงาม หรือปฏิบัติตามกันได้ด้วยดี

(๒) อธิสมาธิศึกษา (Training in higher mentality) เป็นการฝึกปรือในด้านคุณธรรม และมีสมรรถภาพของจิต หมายถึง การฝึกจิต ให้มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

- มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่
- ควบคุมตนได้ด้วยดี
- มีกำลังใจสูง
- มีสภาพสมองผ่อนคลาย เป็นสุข ปราศจากสิ่งรบกวนหรือให้เศร้าหมอง
- อยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานทางปัญญาที่ลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง

(๓) อธิปัญญาศึกษา (Training in wisdom) เป็นการฝึกปรือปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายในความเป็นจริง ในลักษณะคือ

- รู้แจ้งชัดตรงตามสภาพความเป็นจริง
- ไม่เป็นความรู้ ความคิด ความเข้าใจที่ถูกบิดเบือน หรือพรั่มัว

ดังนั้น ไตรสิกขา จึงเป็นกระบวนการที่จะนำมาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ดังนั้น การเขียนจุดประสงค์การเรียนรู้ จะต้องให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของไตรสิกขา ส่วนขั้นตอนของกระบวนการจะสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการสอน ก็เพื่อให้ผู้เรียนไปถึงจุดประสงค์ จนกระทั่งบรรลุจุดมุ่งหมายของไตรสิกขา คือ^{๓๐} (๑) ศีล ได้แก่ การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย วาจาให้สัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์ สิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ได้แก่ ปัจจัย ๔ เครื่องใช้วัสดุ อุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้ง เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมที่มีในธรรมชาติ (๒) สมาธิ ได้แก่ การฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติ คือ มีคุณธรรม มีประสิทธิภาพ มีความสุข และ (๓) ปัญญา ได้แก่ การพัฒนาความรู้ความเข้าใจต่างๆ คือ การเข้าถึงความหมาย เนื้อหา เหตุปัจจัยของเรื่องราวต่างๆ เข้าใจระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกัน ตามเหตุปัจจัย

^{๓๐} พระอภิธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

๒.๓.๒ การประยุกต์ใช้กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

กระบวนการของการศึกษาบวรฐานของไตรสิกขา ได้แก่ สัมมาทิฏฐิเป็นแกนนำและเป็นรากฐานแล้วกระบวนการแห่งการศึกษาภายในตัวบุคคลที่ยังไม่รู้เรียนรู้ เมื่อรู้แล้วยังไม่เข้าใจพิจารณาให้เข้าใจ เมื่อพิจารณาให้เข้าใจก็ดำเนินไปได้ กระบวนการศึกษานี้แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอนใหญ่ๆ เรียกว่า ไตรสิกขา ดังนี้^{๓๑}

๑. การฝึกฝนอบรมในด้านความพหุติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางวาจาและอาชีวะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา เรียกง่ายๆ ว่าศีล

๒. การฝึกอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริม คุณภาพ สมรรถภาพและสุขภาพจิต เรียกว่า อธิจิตสิกขา เรียกกันง่ายๆ ว่า สมาธิ

๓. การฝึกอบรมทางปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งที่ทั้งหลายตามเป็นจริง รู้ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ทำให้แก้ปัญหาไปตามแนวทางเหตุผล รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่างๆ ดับกิเลสดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระ ผ่องใสเบิกบานเรียกว่า อธิปัญญาสิกขา เรียกกันง่ายๆ ว่า ปัญญา

หลักการศึกษานี้ จัดวางขึ้นโดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่า วิธีการแก้ปัญหของอารยชนเป็นพื้นฐาน วิธีแก้ปัญหาแบบอารยธรรมนี้ เรียกตามคำบาลีว่า อริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชนหรือวิถีดำเนินชีวิตที่ประเสริฐอริยมรรคนี้มีองค์ประกอบที่เป็นเนื้อหาหรือรายละเอียดของการปฏิบัติ ๘ ประการ คือ

๑. ทศนะ คือ ความคิดเห็น แนวความคิด ความเชื่อถือ ทศนคติ ค่านิยมต่างๆ ที่ตั้งานถูกต้องมองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยสอดคล้องกับความเป็นจริงหรือตรงตามสภาพเรียกว่า **สัมมาทิฏฐิ**

๒. ความคิด คือ ความดำริตริตตรง หรือคิดการต่างๆ ที่ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่เศร้าหมองขุ่นมัว เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ประโยชน์สุข เช่น คิดไปในทางเสียสละ หวังดี มีไมตรี ช่วยเหลือเกื้อกูล มีความคิดที่บริสุทธิ์ อิงสัจจะ อิงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความเห็นแก่ตัว ความคิดที่จะจะเอา หรือความเครียดแค้น ชิงชัง มุ่งทำลาย เรียกกันว่า **สัมมาสังกัปปะ**

^{๓๑} วิทยา ทองดี และสมเดช นามเกตุ, พุทธปรัชญาการศึกษา, (พระศรีอริยอุททยา: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖๒ - ๑๖๔.

๓. การพูด คือ การแสดงออกทางวาจา ที่สุจริต ไม่ทำร้ายผู้อื่น ตรงความเป็นจริง การโกหกหลอกลวงไม่ส่อเสียด ไม่ให้ร้ายป้ายสี ไม่หยาบคาย ไม่เหลวไหล ไม่เพ้อเจ้อเลื่อนลอย แต่สุภาพ นุ่มนวลชวนให้เกิดไมตรีสามัคคีกัน ถ้อยคำที่มีเหตุผล เป็นไปในทางสร้างสรรค์ก่อประโยชน์ เรียกว่า **สัมมาวาจา**

๔. การกระทำดี สุจริต เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายกัน สร้างสรรค์สามัคคีที่ดียิ่ง ทำให้อยู่ด้วยกันด้วยดี ทำให้สังคมสงบสุข คือ การกระทำหรือทำการต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องหรือเป็นไปเพื่อการทำลายชีวิต ร่างกาย การทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น การล่วงละเมิดสิทธิในคุ้มครองหรือของรักของหวงแหนของผู้อื่นเรียกว่า **สัมมากัมมันตะ**

๕. การประกอบอาชีพที่สุจริตไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่นเรียกว่า **สัมมาอาชีพะ**

๖. การเพียรพยายามในทางที่ดียิ่งงามชอบธรรม คือ เพียรหลีกเลี่ยงปฏิกันสิ่งชั่วร้าย อกุศลที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรละเลิกกำจัดสิ่งที่ชั่วร้ายอกุศลธรรมเกิดขึ้นแล้ว เพียรสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม หรืออกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น เพียรส่งเสริมพัฒนาสิ่งที่ดีงามหรืออกุศลที่เกิดขึ้นมีแล้วให้เพิ่มพูนเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนเพียบพร้อมไพบุลย์ เรียกว่า **สัมมาวายามะ**

๗. การมีสติกำกับตัว คุมใจไว้ให้อยู่กับสิ่งที่เกี่ยวข้องต้องทำในเวลานั้นๆ ใจอยู่กับจิต จิตอยู่กับงานระลึกได้ถึงสิ่งที่ดีงามสิ่งที่เกื้อกูลเป็นประโยชน์หรือธรรมที่ต้องใช้ในเวลานั้นๆ เวลานั้นๆ ไม่หลงไหลเลื่อนลอยไม่ละเลยหรือปล่อยตัวเผอเรอโดยเฉพาะสติที่กำกับทันต่อพฤติกรรมของร่างกาย ความรู้สึก สภาพจิตใจและความนึกคิดของตนไม่ปล่อยให้อารมณ์เฝ้าหวงหรือยั่วยุมาอุดกระชาก ให้หลุดเลื่อนลอยไปเสียเรียกว่า **สัมมาสติ**

๘. ความมีจิตตั้งมั่น จิตใจดำเนินอยู่ในกิจในงานหรือสิ่งที่กำหนด (อารมณ์) ได้สม่ำเสมอ แน่วแน่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สงบ ไม่ฟุ้งซ่านไม่วอกแวกหวั่นไหว บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว นุ่มนวล ผ่อนคลายไม่เครียดกระด้าง เข้มแข็งเอางาน ไม่หดหู่ท้อแท้ พร้อมทั้งจะใช้งานทางปัญญาอย่างได้ผลดี เรียกว่า **สัมมาสมาธิ**

จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา เป็นนวัตกรรมด้านวิธี การจัดการเรียนการสอนประเภทหนึ่งซึ่งเรียกว่า “**วิธีการสอนตามหลักไตรสิกขา**” นับว่าเป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น การออกแบบการสอนตามหลักไตรสิกขาประกอบด้วย จุดประสงค์การเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผล ซึ่งจะได้เสนอรายละเอียดในบทต่อไป

๒.๔ สรุปแนวคิดเรื่องนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

การศึกษาเป็นสาระของการปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาและการปฏิบัตินั้นท่านเรียกว่าสิกขา อันได้แก่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เมื่อนำหลักไตรสิกขาเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนจึงถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมการศึกษาประเภทวิธีการจัดการเรียนการสอนเรียกว่า “วิธีสอนตามหลักไตรสิกขา” เป็นรูปแบบการสอนที่มีคุณค่า เป็นระบบการปฏิบัติที่ครบถ้วนสมบูรณ์มีขอบเขตครอบคลุมมรรคทั้งหมด และเป็นการนำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้เป็นเครื่องมือในการจัดกิจกรรมการสอนอย่างหมดสิ้นจบบริบูรณ์ อีกทั้งเป็นหมวดธรรมมาตรฐานสำหรับแสดงหลักการปฏิบัติธรรมและมักใช้เป็นแม่บทในการบรรยายวิธีปฏิบัติธรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

คำว่าไตรสิกขา หรือ สิกขา ๓ แปลว่า ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาคือฝึกหัด อบรมกาย วาจา จิตใจและปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน และมีความหมายคล้าย คำว่า “ภาวนา” ซึ่งแปลว่า การทำให้เกิด การทำให้มีให้เป็น การทำให้เจริญ การเพิ่มพูนการอบรม หรือฝึกอบรม

โดยทั่วไปการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ๓ นิยมเรียกกันง่าย ๆ อย่างไม่เป็นทางการว่า ศีล สมาธิ ปัญญา และเมื่อใช้คำว่า “อริ” นำหน้าจะเปลี่ยนเป็นอริศีลสิกขา อริจิตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ไตรสิกขาเป็นกระบวนการศึกษา (สิกขา) หรือพัฒนาชีวิต (ภาวนา) ในทางปฏิบัติหรือการใช้งานจริง

วิธีการสอนตามหลักไตรสิกขา ได้ให้แนวคิดในการนำระบบไตรสิกขามาเป็นกระบวนการศึกษา (teaching method) สำหรับเป็นเครื่องมือจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จึงถือว่าเป็นสาระสำคัญของไตรสิกขาอย่างแท้จริง ระบบไตรสิกขามี ๓ ประการ อันได้แก่

๑) อริศีลสิกขา (training in higher morality) เป็นการฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย และ วาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง มีผลดีในลักษณะต่าง ๆ คือ การดำรงตนด้วยดีในสังคม การรักษาระเบียบวินัย การปฏิบัติหน้าที่ และความรับผิดชอบทางสังคมได้ถูกต้อง การมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงามเกื้อกูลประโยชน์ การรักษาและส่งเสริมสภาพแวดล้อมทางสังคม ให้อยู่ในภาวะเอื้ออำนวยแก่การที่ทุก ๆ คนจะสามารถดำรงชีวิตที่ดีงาม หรือปฏิบัติตามกันได้ด้วยดี

๒) อธิจิตตสิกขา (training in higher mentality) เป็นการฝึกปรือในด้านคุณธรรมและมีสมรรถภาพของจิต หมายถึง การฝึกจิตให้มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ ตนได้ด้วยดี มีกำลังใจสูง มีสภาพสมองผ่อนคลาย เป็นสุข ปราศจากสิ่งรบกวนหรือให้เศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานทางปัญญาที่ลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง

๓) อธิปัญญาสิกขา (training in wisdom) เป็นการฝึกหรือปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ในลักษณะคือ รู้แจ้งชัดตรงตามสภาพความเป็นจริง ไม่เป็นความรู้ ความคิด ความเข้าใจที่ถูกบิดเบือน หรือพร่ามัว

บทที่ ๓

การวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา

พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับหลักไตรสิกขาเป็นอย่างมาก เนื่องจากหลักธรรมทั้งหลายได้หลอมรวมอยู่ในหลักไตรสิกขาทั้งสิ้น ในบทนี้ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาที่ใช้ในการศึกษาเป็น ๓ หัวข้อคือ ๑) การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ๒) การออกแบบนวัตกรรมการสอนตามหลักไตรสิกขา ๓) สรุปวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา ซึ่งในแต่ละหัวข้อมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา มีหลักการที่สำคัญดังนี้ คือ ประการแรกต้องสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นมาก่อน เมื่อปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิเกิดขึ้นพร้อมมูลก็จะเป็นเหตุทำให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้น เมื่อสัมมาทิฐิเกิด กระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขาที่ดำเนินการได้ เมื่อได้ดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขาแล้ว ก็มีการวัดผลและประเมินผล การศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ชัดเจนในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประเด็นสำหรับการศึกษาไว้ดังนี้

๓.๑.๑ ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ

ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ หมายถึง เหตุที่เป็นเครื่องหนุนให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้น มี ๒ ประการคือ โปรโตโฆสะ และ โยนิโสมนสิการ”^๑ สัมมาทิฐิ แปลว่า ความเห็นชอบ หรือเห็นถูกต้อง จึงเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นตัวนำที่มีบทบาทสำคัญอยู่ตลอดเวลาในทุกขั้นตอนของการดำเนินการศึกษา ยิ่งการศึกษาได้รับความก้าวหน้าไปมากขึ้นเท่าไร สัมมาทิฐิก็จะยิ่งเพิ่มพูนองกามมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย ในที่สุดก็จะกลายเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้การดำเนินการเข้าถึงจุดหมายปลายทางตามที่ได้กำหนดไว้ได้ รวมความว่า สัมมาทิฐิเป็นทั้งจุดเริ่มต้น เป็นทั้งตัวการที่มีบทบาทสำคัญในทุกขั้นตอนของ

^๑ อ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๒๗/๑๑๕.

การศึกษาจนถึงปลายสุดของการศึกษาเลยทีเดียว อย่างไรก็ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา มนุษย์ที่มีความเป็นอัจฉริยะ เช่น พระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายอาจสร้างสัมมาทิฐิได้ง่ายโดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยจากภายนอกที่เรียกว่าปรโตโฆสะก็ได้ เพียงแต่รู้จักใช้การคิดอย่างถูกวิธี ที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการอย่างเดียวก็นำให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้นได้ แต่ถ้าเป็นมนุษย์สามัญการจะทำให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้นได้ง่ายต้องอิงอาศัยปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ประการดังนี้ คือ

๑) ปรโตโฆสะ

ปรโตโฆสะ ตามศัพท์ แปลว่า เสียงจากผู้อื่น หมายถึง ปัจจัยภายนอกที่ดี ปัจจัยที่ถูกต้องดีงาม ปัจจัยภายนอกที่ว่่านี้หากจะเป็นสิ่งทำให้เกิดสัมมาทิฐิได้ ก็ต้องเกิดจากแหล่งที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร เป็นสิ่งทำให้ผู้พบเห็นเกิดศรัทธา เกิดความเลื่อมใส ให้ความเชื่อถือไว้วางใจ ปรโตโฆสะดังกล่าวนำมาจัดแบ่งได้เป็น ๒ ด้านดังนี้

(๑) ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ คือ ธรรมชาติต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัวมนุษย์ สำหรับพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดี เพราะเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนทำให้ผู้พบเห็นเกิดศรัทธา ทั้งเป็นแหล่งจูงใจทำให้อยากเข้ามาเป็นแหล่งสำหรับฝึกฝนพัฒนาตนให้มีความเจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป เหตุการณ์ในพระพุทธศาสนาหลายเหตุการณ์ได้เน้นเกี่ยวกับความสำคัญด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดี เช่น เจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อมีพระชนมายุ ๗ พรรษา ทรงเลือกสถานที่ไต่ต้นหว้าในบรรยากาศที่เงียบสงบเจริญอานาปานสติกรรมฐาน เมื่อผนวชแล้วทรงเลือกสถานที่ใกล้ขีดธรรมชาติและชุมชน ณ ตำบลอรุเวลาเสนานิคมสำหรับบำเพ็ญเพียร ขณะตรัสรู้ได้ประทับใต้ต้นโพธิ์ และเมื่อตรัสรู้แล้วทรงเปลี่ยนสถานที่จากที่ตรัสรู้ไปประทับใต้ต้นไทร ต้นจิก ต้นกรก และที่อื่น ๆ อีก ณ ที่ใกล้กับแม่น้ำเนรัญชรา สำหรับในพระวินัยปิฎก เรื่องที่ว่าด้วยเสนาสนวัตรและเสนาสนชั้นธกะ ได้กำหนดเรื่องความมีระเบียบและการทำความสะอาดที่อยู่อาศัย ทรงแสดงหลักธรรมเรื่องสัปปายะ หมายถึง สิ่งที่อำนวยความสะดวกสบาย เกื้อหนุนในการศึกษาพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญงอกงาม มี ๗ ประการ เป็นต้น ตัวอย่างเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร

(๒) ด้านสภาพแวดล้อมทางสังคม คือ สังคมต่าง ๆ ที่อยู่รอบ ๆ ตัว มนุษย์ คำว่า สังคม (Society) ตามรูปศัพท์มาจากคำภาษาบาลีสองคำรวมกันคือ “สัง” แปลว่าด้วยกันหรือพร้อมกัน กับ คำว่า “คม” แปลว่า ไปหรือดำเนินไป เมื่อนำสองศัพท์รวมเข้าด้วยกันจะได้ศัพท์ว่า “สังคม” แปลว่าไปด้วยกัน ไปพร้อมกัน เกี่ยวข้องกันหรือติดต่อกัน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒

ได้ความหมาย “สังคม” ไว้ว่า หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน เช่น สังคมชนบท วงการหรือสมาคมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น สังคมชาวบ้าน, ที่เกี่ยวกับการปะสังสรรค์หรือชุมนุม เช่น วงสังคม งานสังคม^๒

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกพบคำว่า สังคม ที่มาในอินทสมานโคตตชาดก บ่งบอกลักษณะทางสังคมไว้ดังนี้

“ยเทว ชลญา สทิสो มมนติ

สีเลน ปญญา สุตเน จาปี

เตเนว เมตตี กยิราถ สทฐี

สุโข หเว สปปริเสน **สงคโมติ.**^๓

แปลว่า “บุคคลรู้บุคคลใดว่า ผู้นี้เช่นเดียวกับเราด้วยศีล ปัญญา และสุตะ พึงกระทำไมตรีกับบุคคลเช่นนั้นแหละ เพราะการสมาคมกับสัตบุรุษเป็นความสุขโดยแท้”

ในลลิตทราคชาดกให้ความหมายดังต่อไปนี้

“ตํ ตาหํ ตาต ยาจามิ กรสสุ วจันํ มม

มาสสุ พาเลน สงคจฉิ ทุกโข พาเลหิ **สงคโมติ.**”^๔

แปลว่า “ลูกรัก ดังนั้นพ่อจึงขอร้องลูก ลูกจงทำตามคำของพ่อ ลูกอย่าสมาคมกับคนพาลเลยเพราะการสมาคมกับคนพาลทั้งหลายเป็นทุกข์”

ในมหาสุตโตสมชาดกให้ความหมายไว้ว่า

“สกีเทว สุตโตสม สพพิ โหติ สมากโม

สา นํ สงคติ ปาเลติ นาสพพิ พหุ **สงคโม.**^๕

แปลว่า “ท่านสุตโตสม การสมาคมกับสัตบุรุษ ครั้งเดียวเท่านั้น ก็คุ้มครองผู้นั้นได้ การสมาคมกับอสัตบุรุษแม้มากครั้ง ก็คุ้มครองไม่ได้”

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๕๙.

^๓ ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๒๒/๔๒, ชุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๒๒/๖๙.

^๔ ชุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๘๖/๒๐๖, ชุ.ชา.(ไทย) ๒๗/๘๖/๑๓๕.

^๕ ชุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๔๑๑/๑๑๓, ชุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๔๑๑/๑๖๖.

สรุปความหมายของสังคมาตามนัยของพระพุทธศาสนา หมายถึง กิจกรรมที่บุคคลคบหาหรือเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน ซึ่งก่อให้เกิดการกระทำหรือไม่กระทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน พระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมทางสังคมาที่ดี จึงสนับสนุนการคบหากับบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตรดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้นหรือเป็นเหตุให้อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เกิดขึ้นแล้วถึงความเจริญเต็มที่ เหมือนกัลยาณมิตรตานี้”^๖

๒) โยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ ตามศัพท์ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หมายถึง การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี ถูกต้องและเป็นระบบ โยนิโสมนสิการนี้ยังขยายความหมายออกไปได้อีกโดยแยกให้เห็นเป็นแง่ ๆ ดังนี้ คือ ๑) อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือ คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องกับความเป็นจริง ทำให้หยั่งรู้ลักษณะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ๒) ปถมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทาง หรือคิดถูกทาง คือ คิดได้ต่อเนื่องจัดลำดับได้ มีขั้นตอน เป็นแถวเป็นแนว เป็นระเบียบตามแนวเหตุผล ไม่สับสนยุ่งเหยิง รวมทั้งสามารถชักความนึกคิดของตนเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้องได้ ๓) การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุหรือคิดอย่างมีเหตุผล เป็นการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์ สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัยซึ่งส่งผลต่อเนื่องกันตามลำดับ ๔) อุปปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือ ใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงเป้าหมาย ในที่นี้หมายถึง การคิดพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลูกเร้าให้เกิดความเพียร ทำให้หายหวาดกลัว ทำให้หายโกรธ หรือ ทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวมาทั้ง ๔ ข้อนี้ เป็นเพียงการแสดงลักษณะด้านต่าง ๆ ของความคิดที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการซึ่งการที่เกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ๆ อาจมีลักษณะเพียงบางข้อหรือมีครบทั้ง ๔ ข้อในคราวเดียวกันก็ได้ หากจะเขียนลักษณะทั้งสี่ข้อให้สั้น ๆ คงได้คำว่า คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล คิดเร้ากุศล^๗ ดังนั้นทั้ง ปรัตโยสสะและโยนิโสมนสิการ ที่เป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิตั้งสองประการนี้ควรสร้างและดำเนินการให้เกิดมีขึ้นมาก่อนที่จะดำเนินการให้เกิดมีขึ้นมาก่อนที่จะดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เพราะปัจจัยเหล่านี้เมื่อเกิดมีขึ้นอย่างพร้อมมูลแล้วก็จะส่งผลให้สัมมาทิฐิตั้งสองประการนี้เกิดขึ้นต่อไป

^๖ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๔/๕๕.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๖๗๐-๖๗๑.

๓.๑.๒ สัมมาทิฏฐิ

สัมมาทิฏฐิหมายถึง ความเห็นชอบ หรือเห็นถูกต้อง เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญของมรรคในฐานะที่เป็นจุดเริ่มแรกในระบบการศึกษาตามหลักการของพระพุทธศาสนา คำว่า สัมมาทิฏฐิ กับ คำว่า ปัญญา ในทางพระพุทธศาสนาเป็นคำที่นำมาใช้แทนกันได้^๘ เนื่องจากสัมมาทิฏฐิเป็นไวพจน์ คำหนึ่งของปัญญา คือ เป็นคำสำหรับที่ใช้เรียกแทนปัญญาได้ และหากได้พัฒนาธรรมข้อนี้ให้มีความชัดเจนมากขึ้นตามลำดับ ก็จะทำให้เห็นแนวทางดำเนินการที่ชัดเจนแจ่มแจ้งเมื่อสู่กระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาหรือในด้านการดำเนินชีวิตด้านอื่น ๆ ก็จะทำให้เห็นแนวทางดำเนินการที่ชัดเจนแจ่มแจ้งเช่นเดียวกัน ในส่วนนี้พระธรรมปิฎกได้ให้ทัศนะไว้ว่า พระพุทธศาสนา mong จริยธรรมในแง่ของการถือเอาประโยชน์จากธรรมชาติหรือการนำเอา (ความรู้) กฎธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์ จึงได้ให้ความหมายของจริยะอันประเสริฐคือ จริยธรรมที่ถูกต้องแท้จริงได้ว่า เป็นการดำเนินชีวิต โดยวิถีทางที่จะทำให้ความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติบังเกิดเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ให้มากที่สุดโดยประพฤติปฏิบัติในทางที่จะผลักดันและสร้างสรรค์สร้างเหตุปัจจัยต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างก่อผลดีบังเกิดคุณประโยชน์แก่มนุษย์ ดังจะเห็นได้ชัดในคำสอนเกี่ยวกับหลักกรรม เป็นต้น ถ้าใช้ศัพท์เฉพาะในทางธรรมก็คือ มัชฌิมาปฏิปทา คือ ปฏิปทาที่นำเอามัชฌิมาธรรมเทศนามาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์เพื่อบรรลุผลที่มุ่งหมายของมัชฌิมาธรรมเทศนานั้นเอง หลักการสำคัญของจริยะดังที่ได้กล่าวมานี้แยกแยะออกไปได้ ๓ ขั้นตอน คือ ขั้นที่ ๑ รู้เข้าใจความจริงของธรรมชาติหรือรู้เท่าทันธรรมดว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขั้นที่ ๒ ใช้ความรู้นั้นให้เป็นประโยชน์ คือ ปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมดาหรือกฎธรรมดานั้น โดยกระทำการที่เป็นเหตุให้เหตุปัจจัยทั้งหลายดำเนินไปในทางที่จะก่อผลดี ขั้นที่ ๓ เมื่อทำอย่างถูกต้องที่ตัวเหตุปัจจัยแล้วก็ปล่อยให้ตัวเหตุปัจจัยเป็นไปตามธรรมดาหรือตามกฎจนก่อผลของมันเอง วางใจเป็นอิสระคอยดูอย่างรู้เท่าทันไม่ต้องถือมันเอาตัวตนเข้าไปผูกมัดขัดติดไว้ ตามหลักการนี้ ความรู้ความเข้าใจเป็นแนวทางของความประพฤติปฏิบัติเป็นส่วนสำคัญที่ต้องใช้ตลอดตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด เมื่อพูดอย่างสั้นจึงเรียกริยะธรรมนี้ว่า การเป็นอยู่ด้วยปัญญา และเรียกบุคคลผู้มีจริยะธรรมนี้ว่า บัณฑิต แปลว่า ผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญา ด้วยเหตุที่ต้องใช้ปัญญาตั้งแต่เริ่มต้น ระบบจริยะคือมรรคหรือ

^๘ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๑./๙๒.

มัชฌิมาปฏิปทานี้ จึงมีสัมมาทิฐิ ได้แก่ความเห็นชอบหรือความเข้าใจถูกต้อง เป็นองค์ประกอบข้อแรก^๙

๓.๑.๓ การดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

เมื่อปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิได้มีพร้อมแล้วและได้สร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลแล้ว การฝึกตามหลักไตรสิกขาก็เริ่มต้นได้ ดังนี้

๑) การดำเนินการศึกษาตามหลักของศีล

งานวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยถือว่าศีลและวินัยมีสาระอย่างเดียวกัน คือ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ส่วนความหมายระดับลึกของศัพท์ทั้งสองใช้ในความหมายตามทัศนะของพระธรรมปิฎกที่แบ่งศีลเป็น ๒ ระดับ ได้แก่ ศีลระดับธรรม ซึ่งหมายถึงข้อแนะนำสั่งสอน หรือหลักความประพฤติที่ทรงบัญญัติตามกฎธรรมดาแห่งความดีความชั่ว (กฎแห่งกรรม) กับ ศีลระดับวินัย คือ เป็นแบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติขึ้นไว้เป็นทำนองประมวลกฎหมาย สำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในหมู่ชนหรือชุมชนหนึ่ง โดยสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหมู่คณะหรือชุมชนนั้นโดยเฉพาะ ผู้ละเมิดบทบัญญัติแห่งศีลประเภทวินัยนี้มีความผิดตามอาญาของหมู่^{๑๐} ตามนัยนี้ศีลจึงเป็นทั้งธรรมและเป็นทั้งวินัย สาระสำคัญของศีลคือเป็นแกนกลางในการจัดระเบียบแบบแผนสำหรับสังคม เมื่อจะกล่าวเฉพาะความหมายของวินัยท่านให้ความหมายไว้ ๒ อย่าง คือ ๑) การฝึกให้มีความประพฤติและความเป็นอยู่เป็นระเบียบแบบแผน หรือการบังคับควบคุมตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผน รวมทั้งการใช้ระเบียบแบบแผนต่าง ๆ เป็นเครื่องจัดระเบียบความประพฤติ ความเป็นอยู่ของคนและกิจการของหมู่ชน ๒) ระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ ที่วางไว้สำหรับเป็นหลักหรือเป็นมาตรฐานสำหรับใช้ฝึกคน^{๑๑} วินัยมีทั้งส่วนที่เป็นของคฤหัสถ์เรียกว่า อาคารียวินัย และส่วนที่เป็นของบรรพชิตเรียกว่า อนาคารียวินัย คำว่าวินัยสำหรับบรรพชิตมิใช่ศีลในความหมายแคบ ๆ แต่ครอบคลุมเรื่องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ด้านนอกของพระภิกษุทั้งหมด เริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัติ สิทธิหน้าที่ วิธีรับและวิธีฝึกอบรมสมาชิกใหม่ เป็นต้น กล่าวโดยสรุปวินัยมีความหมายครอบคลุม ระบบแบบแผนเกี่ยวกับการปกครอง การบริหาร การศาล นิติบัญญัติ การเศรษฐกิจ การศึกษา เป็นต้น

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๗๓๓.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๑.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๙.

จะเห็นได้ว่าระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการศึกษาก็เป็นเรื่องของศีลด้วยเหมือนกัน โดยสาระสำคัญของการศึกษาตามหลักศีลนี้เป็นเรื่องของการพัฒนาหรือการฝึกอบรม ๒ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ คือ ให้นุชยรู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้า ได้แก่ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ด้วดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้อกุศลธรรมทั้งหลายเจริญงอกงาม ให้อกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมสูญไป ๒) ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือ ให้นุชยรู้จักตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เป็นต้น

๒) การดำเนินการศึกษาตามหลักของสมาธิ

การศึกษาตามหลักสมาธิ คือ การพัฒนาหรือฝึกอบรมจิตใจให้เกิดมีคุณลักษณะ ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านสมรรถภาพจิต คือ จิตที่มีความสามารถในการคิดสูง เช่น คิดได้เก่ง คิดได้รวดเร็ว คิดได้มาก เป็นต้น ๒) ด้านคุณภาพจิต คือ จิตมีคุณธรรม ซึ่งทำให้เห็นถึงลักษณะที่ดีเด่นของจิต เช่น มีความเข้มแข็งมั่นคง ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสติ สมาธิ มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีความซื่อสัตย์ มีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละเพื่อส่วนรวม ประหยัด กตัญญู เป็นต้น ๓) ด้านสุขภาพจิต คือ จิตที่มีสุขภาพดี เช่น จิตมีสมาธิ เป็นสุข สดชื่น ผ่องใส ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง โล่ง สบาย เป็นต้น หลักการทางพุทธศาสนา อาศัยคำสอนระดับศีลหรือวินัยที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นเป็นการเน้นไปทาง ด้านของโครงสร้าง กฎ ข้อบังคับ ระเบียบแบบแผน ต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านภายนอกตัวบุคคลในทัศนะพุทธศาสนา มองว่า หากจะทำการศึกษาพัฒนาหรือฝึกอบรมได้ประสบผลสำเร็จอย่างสมบูรณ์แบบต้องมีการศึกษาพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านจิตใจซึ่งอยู่ภายในของตัวบุคคลด้วย คือ สร้างจิตสำนึกให้บุคคลในองค์กร ให้มีคุณธรรม เกิดความสำนึก มีความรับผิดชอบต่อตนเอง องค์กร ชุมชน และสังคม สามารถที่จะดำรงตนให้อยู่ในองค์กร ชุมชน และสังคมที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ด้วยนั้น ได้อย่างมีความสุขและเกื้อกูล

๓) การดำเนินการศึกษาตามหลักของปัญญา

การศึกษาตามหลักปัญญา คือ การพัฒนาหรือฝึกอบรมปัญญาใ้มนุษย์เกิดความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงหรือรู้ตามที่มีนเป็น ได้เคยกล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ว่าคำว่า ปัญญา และ คำว่า สัมมาทิฐิ เป็นคำที่ใช้แทนกันได้ ดังนั้นทั้งปัญญาหรือสัมมาทิฐิ คือ ความรู้รอบ เข้าใจชัดเจน หรือความเห็นชอบ เห็นถูกต้อง จึงเป็นจุดเริ่มต้นเป็นตัวนำที่มีบทบาทสำคัญอยู่ตลอดเวลาในทุกขั้นตอนของการศึกษา ยิ่งการศึกษาได้รับความก้าวหน้าไปมากขึ้นเท่าไร ทั้งปัญญาหรือสัมมาทิฐิ ก็อย่างยิ่ง

เพิ่มพูนองกงามมากยิ่งขึ้นตามไปด้วย ในที่สุดก็จะกลายเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้การศึกษาดำเนินการเข้าถึงจุดหมายปลายทางตามที่ได้กำหนดไว้ได้ ดังนั้นทั้งปัญญาหรือสัมมาทิฐิ จึงเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและเป็นทั้งตัวการที่มีบทบาทสำคัญในทุกขั้นตอนของการศึกษาจนถึงปลายสุดของการศึกษา ในทัศนะพุทธศาสนามองว่า หากจะทำการศึกษาพัฒนาหรือฝึกอบรมมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์แบบต้องมีพัฒนาด้านปัญญาภายในของตัวบุคคลด้วย คือ การพัฒนาปัญญาของบุคคลให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายได้อย่างงดงาม สะดวก และมีความปลอดภัยในทุกๆ ขั้นตอน

การพัฒนาปัญญาแบ่งได้ดังนี้ ปัญญาขั้นแรก คือ ปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยาการ ต่อจากนั้น ลึกลงไปอีกคือการรับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้อง ตามความเป็นจริง ไม่เบียดเบียนหรือเอนเอียงด้วยอคติ เนื่องจากการรับรู้ขั้นนี้ ยังมีขั้นต่อไปอีกคือการคิดการวินิจฉัย ซึ่งหมายถึงการคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ ปัญญาอีกขั้นหนึ่ง คือ ปัญญาที่รู้เข้าใจถึงสาระแห่งความเป็นไปของโลกและชีวิต รู้ทางเสื่อม ทางเจริญและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง รู้กฎวิธีกฎไขปัญหา และสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ทำให้พัฒนาตน พัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญตงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป ขั้นสุดท้ายได้แก่ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมดาของสังขาร คือ โลกและชีวิต เข้าถึงความเจริญแท้ของการที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ทำให้คลายความยึดติดมั่นโดยวางใจได้ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลายแยกจิตใจออกมาเป็นอิสระได้ เลิกเอาความอยากของตนเป็นตัวกำหนดเปลี่ยนมาเป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาเป็นขั้นที่จิตใจเข้าถึงอิสรภาพ หลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์^{๑๒}

การศึกษาตามหลัก ศีล สมาธิ และปัญญา มีความสัมพันธ์อย่างเกื้อกูลต่อกัน ดังนี้ คือ ด้านศีล เป็นการจักระเบียบ ด้านสภาพแวดล้อมให้เกื้อกูลแก่การพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นสิ่งที่นำมาใช้ฝึกมนุษย์ ให้มีระเบียบวินัย มีความสุจริตกาย วาจา มีแรงงานที่เป็นสัมมาชีพ มีพฤติกรรมที่ดีงามและร่วมสร้างสรรค์สังคมให้ดีงาม และการอาศัยสภาพแวดล้อมที่เอื้อเช่นนี้ก็จะเป็นพื้นฐานให้เอื้อต่อการพัฒนาสมาธิหรือพัฒนาจิตใจต่อไป ด้านสมาธิ เป็นการพัฒนาจิตใจให้ประณีต มีสมรรถภาพ มีคุณภาพ และมีสุขภาพจิตที่ดี การอาศัยสภาพสภาพจิตที่ดีก็จะเป็นพื้นฐานให้เอื้อต่อการปัญญาต่อไป ต่อไปด้านปัญญา เป็นการพัฒนาปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจในสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ทำการต่าง ๆ ด้วยความรู้เข้าใจ จนบรรลุถึงความรู้ประเภทที่ทำให้ชีวิตหลุดพ้นเป็นอิสระเป็นอยู่ด้วยความผ่องใสเบิกบานตลอดทุกเวลา เมื่อพัฒนามาจนถึงตรงนี้แล้วการบรรจบประสานของด้านจิตกับด้าน

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๙๕-๑๐๕.

ปัญญา ก็จะทำปัญญาส่งผลต่อจิตใจอีก โดยปัญญาจะปลดปล่อยจิตให้เป็นอิสระ และทำให้เกิดสภาพจิตอุเบกขาแต่เป็นอุเบกขาที่ประกอบด้วยปัญญา ซึ่งทำให้จิตอยู่ตัว มีคุณภาพ สภาพจิตเช่นนี้ก็จะ เป็นปัจจัยแก่ ศีล คือ ส่งผลทำให้มนุษย์เกิดมีพฤติกรรมที่ดีงามเกื้อกูลในความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้ ไม่เบียดเบียนกัน และเป็นเครื่องประสานสังคม โดยนำไปสู่การให้เผื่อแผ่แบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูล กันด้วยวาจา และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อกัน เป็นต้น

๓.๑.๔ การวัดและประเมินผลการศึกษิตตามหลักไตรสิกขา

การวัดผล หมายถึง การใช้เครื่องมืออย่างใดอย่างหนึ่งทำการค้นหาหรือการตรวจสอบ เพื่อให้ได้ข้อมูลซึ่งเป็นปริมาณหรือคุณภาพที่มีความหมายแทนพฤติกรรมหรือคุณลักษณะอย่างใด อย่างหนึ่ง หรือแทนผลงานที่ผู้ศึกษาแต่ละคนแสดงออกมา ส่วนการประเมิน คือการตัดสินคุณค่าสิ่งใด สิ่งหนึ่งด้วยการเปรียบเทียบระหว่างผลจากการวัดกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ แล้วสรุปตัดสินว่า ผ่าน หรือ ไม่ผ่าน ได้ หรือ ตก เป็นต้น การศึกษิตตามหลักของไตรสิกขานั้นมุ่งพัฒนามนุษย์ให้มีความเจริญอก งาม ใน ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านศีล คือการพัฒนาทางด้านกายภาพและด้านสังคม ด้านสมาธิ คือ การ พัฒนาทางด้านจิตใจ และ ด้านปัญญา คือ การพัฒนาทางด้านปัญญา ดังนั้นเมื่อแยกด้านศีลออกเป็น ๒ ด้าน คือ ทางด้านกาย และด้านสังคม ก็จะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า มีการพัฒนามนุษย์เป็น ๔ ด้าน คือ ด้านกาย สังคม จิตใจ และสติปัญญา ดังนั้นเวลาวัดผลและประเมินผลที่จะทำให้สอดคล้องกับ หลักของการศึกษิตตามหลักไตรสิกขาจึงต้องแยกวัดให้ครบทั้ง ๔ ด้านดังนี้

๑) พัฒนาการทางด้านกาย

พัฒนาการทางด้านกาย เป็นการพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านกายให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวข้องกับสิ่ง ทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้า ได้แก่ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ด้วยดีและปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้น ในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ พัฒนาการดังกล่าวมา ให้ สังเกตจากพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น บริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ในปริมาณและคุณภาพ ที่เหมาะสมได้คุณค่าแท้ ดูแลร่างกาย การนุ่งห่ม การแต่งกายสะอาดเรียบร้อย ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูล สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

๒) พัฒนาการทางด้านศีล

พัฒนาการทางด้านศีล เป็นการพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านความประพฤติของบุคคล ให้เป็น ผู้ตั้งมั่นอยู่ในระเบียบวินัย ไม่ให้เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่น ได้ด้วยดี มี ความเกื้อกูลต่อผู้อื่นในสังคม พัฒนาการดังกล่าวมาให้สังเกตจากพฤติกรรมในการดำเนิน

ชีวิตประจำวัน เช่น ถ้าเป็นบรรพชิต สังเกตจากความประพฤติตามหลักที่เรียกว่า ปาฏิสุทธิศีล ได้แก่ ปาฏิโมกขสังวรศีล คือ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม ทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าอนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย อินทรีย์สังวรศีล คือ ความสำรวมอินทรีย์ ระวังไม่ให้บาปอกุศลครอบงำเมื่อรับรู้อินทรีย์ทั้ง ๖ อาชีวปาฏิสุทธิศีล คือ ความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ และ ปัจจยสันนิสิตศีล คือ พิจารณาใช้สอยปัจจัยสี่ ให้เป็นไปตามความหมาย และประโยชน์ของสิ่งนั้น ไม่บริโภคด้วยตัณหา เป็นต้น ถ้าเป็นคฤหัสถ์ หรือ ชาวบ้านทั่วไปสังเกตจากความประพฤติ คือ เป็นผู้มึศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา สามารถพึ่งพาตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต เป็นต้น

๓) พัฒนาการทางด้านจิต

พัฒนาการทางด้านจิต เป็นการพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านจิตใจของบุคคล ให้มีความเข้มแข็ง มั่นคง เจริญด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร อุตุน มีสมาธิ สดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น พัฒนาการดังกล่าวมาให้สังเกตจากพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ถ้าเป็นบรรพชิต สังเกตจากความประพฤติตามหลักสัมมาวายามะ หมายถึง ความพยายามหรือความเพียรชอบ ได้แก่ สังวรประธาน คือ เพียรระวัง ยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ปหานประธาน คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ภาวนาประธาน คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น อนุรักษนาประธาน เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้น จนไพบูลย์ เป็นต้น นอกจากนี้ควรสังเกตจากความประพฤติตามหลัก สัมมาสติ หมายถึง การระลึกชอบ และสัมมาสมาธิ หมายถึง การตั้งจิตมั่นชอบ เป็นต้น ถ้าเป็นคฤหัสถ์ หรือ ชาวบ้านทั่วไปสังเกตจากความประพฤติ คือ มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) ต่อกัน ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ อุตุนขยันหมั่นเพียร มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริง เบิกบาน เป็นต้น

๔) พัฒนาการทางด้านปัญญา

พัฒนาการทางด้านปัญญา เป็นการพัฒนาหรือฝึกอบรมด้านปัญญาของบุคคล ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะสามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา พัฒนาการดังกล่าวมาให้สังเกตจากพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น มีศรัทธาและความเข้าใจถูกต้อง

ในพระรัตนตรัยรู้บาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์ พัฒนางานอยู่เสมอ รู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา เป็นต้น

สรุป การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา แนวคิดนี้มีส่วนประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ สรุปได้ดังนี้ คือ ประการแรกสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิให้เกิดขึ้นก่อน เมื่อปัจจัยแห่งสัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นพร้อมมูลแล้วก็จะเป็เหตุทำให้สัมมาทิฏฐิเกิดขึ้น เมื่อสัมมาทิฏฐิเกิดขึ้น กระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ก็ดำเนินการได้ เมื่อได้ดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขาแล้ว ก็วัดผลและประเมินผลตามหลักไตรสิกขา ในด้านกาย ด้านศีล ด้านจิต และด้านปัญญา

๓.๒ การออกแบบนวัตกรรมการสอนตามหลักไตรสิกขา

มีนักการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาหลายคนได้ออกแบบวิธีการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาไว้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมการศึกษาประเภทวิธีการจัดการเรียนสอน ดังจะยกมาเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑) การออกแบบการสอนตามแนวคิดของ จิรภัทร แก้วกู่ และวีระพันธ์ มาตมุล

จิรภัทร แก้วกู่ และวีระพันธ์ มาตมุล ได้กล่าวถึงการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาไว้ว่า การสอนตามหลักไตรสิกขาเป็นหลักการทั่วไปในฐานะเครื่องมือพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นการออกแบบการสอนตามหลักไตรสิกขาประกอบด้วยจุดประสงค์การเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนการสอนการวัดและประเมินผล^{๑๓}

๑) จุดประสงค์การเรียนรู้

ในการเขียนจุดประสงค์การเรียนรู้ จำเป็นต้องแปลความไตรสิกขาให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ตามหลักจิตวิทยา

๑.๑) ศีล โดยทั่วไปคือ “ระเบียบ กฎ วินัย ข้อปฏิบัติ” สำหรับบุคคล หรือ สังคมหนึ่ง ๆ ที่กำหนดขึ้น เพื่อความสุขสงบเรียบร้อยและติงาม แปลความถึง รูปร่าง ลักษณะ ส่วนประกอบบทบาท, หน้าที่ หรือ ระบบการทำงานของสิ่งต่าง ๆ สรุปให้สั้นคือ

(๑) เหตุ ได้แก่ มนุษย์ สังคม สิ่งแวดล้อม และธรรมชาติอันหมายถึง ขอบเขตของเนื้อหา จะนำมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนว่า เริ่มต้นและสิ้นสุดอย่างไร

^{๑๓} จิรภัทร แก้วกู่ และวีระพันธ์ มาตมุล, *พุทธวิธีการสอน*, (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๗๐-๗๕.

(๒) ปัจจัย ได้แก่ ระบบความสัมพันธ์ บทบาทหน้าที่ของสิ่งต่าง ๆ ในข้อ ๑ หมายความว่า การอิงอาศัยเชื่อมโยงกันของสิ่งเหล่านั้น

๑.๒) สมมติ เป็นการฝึกฝนด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต เป็นการพัฒนาในแง่คุณค่าความหมายและความสำคัญของสิ่งนั้น ๆ ทั้งในส่วนของเหตุและปัจจัยที่อิงอาศัยเชื่อมโยงกัน และกัน แปลความได้ ๒ อย่าง คือ

(๑) ในแง่บวก เป็นเป้าหมายจำเพาะและจุดหมายรวมในคุณค่าของสิ่งนั้น ๆ ตามกรณี เช่น ประโยชน์ที่พึงเกิดขึ้นเพื่อสิ่งนั้น ๆ มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อสิ่งนั้น วิธีออกจากภาวะที่ไม่พึงประสงค์ สรุปลงให้สั้น ๆ ได้แก่ คุณค่า ข้อดี ข้อที่น่าพึงพอใจ ประโยชน์ ส่วนดี ทางออกความสุข ความเจริญ ของสิ่งนั้น ๆ

(๒) ในแง่ลบ ให้พิจารณาเป้าหมายจำเพาะและจุดหมายรวมในลักษณะที่ตรงกันจากข้อต้น คือในแง่ที่ไม่สนองความต้องการของชีวิต, ในแง่ที่ไม่สามารถนำมาใช้แก้ปัญหาของตนในแง่ที่ไม่เป็นประโยชน์สุขทั้งต่อตนเองและสังคม สรุปลงให้สั้นก็คือ ข้อเสีย ข้อบกพร่อง โทษ จุดอ่อน ความเดือดร้อน ความไม่สมบูรณ์ เป็นต้น

๑.๓) ปัญญา ได้แก่ การฝึกฝนพัฒนาให้เกิดความรู้ความเข้าใจทั้งหลายตามเป็นจริง จนสามารถดำเนินชีวิตมีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ๓ ลักษณะ^{๑๔} คือปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ และปัญญาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม

การกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ไว้ ๓ ด้านดังกล่าวนี้ มุ่งประโยชน์ในแง่ของการใช้เป็นขอบเขตเป็นด้านเป็นแดนสำหรับการสังเกตตรวจสอบวัดผลประเมินผลในการศึกษาเป็นสำคัญ^{๑๕} ซึ่งสอดคล้องแนวคิดของนักจิตวิทยาตะวันตก Benjamin S. Bloom ที่กำหนดไว้เป็น ๓ ด้าน^{๑๖} คือ พุทธิพิสัย (cognitive domain) เจตพิสัย (affective domain) และทักษะพิสัย (Psychomotor domain)^{๑๗}

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗-๑๘.

^{๑๕} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๘.

^{๑๖} Bloom et : Taxonomy of Educational objectives, the Classification of Educational goals, p. 197.

^{๑๗} Simpson, E J. 1927, p. 43-56.

ในการเขียนจุดประสงค์การเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาแต่ละข้อ มีวิธีเขียนหรือจัดตำแหน่ง คำ คำคือคำกริยา (บอก อธิบาย ชี้แจง) เนื้อหา (ข้อปฏิบัติ บทบาท) และทำได้เหมือนวิธีเขียน จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม

ตัวอย่างเรื่อง “วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา (๒ คาบ)

(๑) อธิบาย การประกอบพิธีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้ (ศีล)

(๒) สรุป คุณค่า/ประโยชน์ที่บุคคลและสังคมได้รับในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้ (สมาธิ)

(๓) อภิปราย/สรุป ประเด็นสำคัญปัญหาและเสนอแนะแนวทางแก้ไขประกอบพิธีในวัน สำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้ (ปัญญา)

๒) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

การเขียนกิจกรรมการเรียนรู้จะต้องเขียนกรอบและจัดกิจกรรมให้บรรลุ “จุดประสงค์การเรียนรู้” แต่ละข้อโดยกำหนด ใคร (บุคคล กลุ่ม) ทำอะไร (ภาระงาน) ที่ไหน (ใน-นอกชั้นเรียน) อย่างไร (ขั้นตอน/วิธีการ) และใช้เครื่องมืออะไร (แหล่ง/สื่อ) เหมือนกับเขียนกิจกรรมแบบ กระบวนการ

ตัวอย่าง เรื่อง “วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา” (๒ คาบ)

จุดประสงค์การเรียนรู้	กิจกรรมการเรียนรู้
(๑) อธิบายการประกอบพิธีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้ (ศีล)	(๑) แบ่งกลุ่มนักเรียนออกเป็น ๓ กลุ่ม แล้วให้เลือกหัวข้อที่กำหนดให้ โดยวิธีจับฉลาก (เช่น) - การจัดสภาพแวดล้อมของวัด/สถานที่ - การเจริญพระพุทธมนต์/แสดงธรรม - วิธีเวียนเทียน (๒) ให้นักเรียนแต่ละกลุ่มศึกษาค้นคว้าโดยวิธี (เช่น) - เอกสารและงานวิจัย - เขียนโครงงาน - ออกแบบสอบถาม/สำรวจ (๓) ให้นักเรียนแต่ละกลุ่มนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้ารายงานแบบ เอกสาร หน้าชั้นเรียน สานิต และสรุป เป็นต้น
(๒) สรุป คุณค่า/ประโยชน์ที่บุคคล และสังคมได้รับในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้ (สมาธิ)	จัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อบรรลุจุดประสงค์ ข้อ ๒
(๓) อภิปราย/สรุป ประเด็นสำคัญปัญหา และเสนอแนะแนวทางแก้ไขในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาได้ (ปัญญา)	จัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อบรรลุจุดประสงค์ ข้อ ๓

๓) การวัดและประเมินผล

ประเมินผล จากรายงาน การนำเสนอหน้าชั้นและการอภิปรายอย่างกว้างขวางถูกต้อง เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่เพียงใด โดยมีตัวชี้วัดดังนี้

๑.) ด้านความรู้/นิสิตสามารถ

๑.๑) รู้เข้าใจองค์ประกอบต่าง ๆ คุณค่า และลักษณะที่พึงประสงค์ที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๑.๒) สืบค้นข้อมูลสารสนเทศได้

๑.๓) นำเสนอผลการศึกษาได้

- ๑.๔) ออกแบบทดสอบ เขียนโครงการได้
- ๒.) ด้านสังคม
  - ๒.๑) ติดต่อประสานงานได้
  - ๒.๒) ทำงานร่วมกับคนอื่นได้
- ๓.) ด้านคุณธรรม-จริยธรรม
  - ๓.๑) พัฒนาบุคลิกภาพและจริยธรรมตามสภาพได้
  - ๓.๒) อุดทน ขยัน ซื่อสัตย์ รับผิดชอบและตรงเวลา

๒) การออกแบบการสอนตามแนวคิดของ วิทยา ทองดี และสมเดช นามเกตุ

วิทยา ทองดี และ สมเดช นามเกตุ ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาไว้ว่า กระบวนการแห่งสิกขามีใจว่าจะเริ่มขึ้นมาและคืบหน้าไปเองลอย ๆ แต่ต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนหรือช่วยกระตุ้น เนื่องจากปัจจัยที่ว่านี้เป็นตัวนำเข้าสู่สิกขา จึงจัดว่าอยู่ในขั้นก่อนมรรคและการนำเข้าสู่สิกขานี้ เป็นเรื่องสำคัญมากด้วยเหตุนี้ จึงทำให้แบ่งกระบวนการแห่งการศึกษาออกเป็น ๒ ขั้นตอนใหญ่ คือ ขั้นนำสู่สิกขาและขั้นไตรสิกขา ได้แก่^{๑๘}

๑) การนำเข้าสู่สิกขา หรือการศึกษาจัดตั้ง

ขั้นก่อนที่จะเข้าสู่ไตรสิกขา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ขั้นก่อนมรรค เพราะมรรค หรือเรียกให้เต็มว่ามรรคมืองค์ ๘ นั้น ก็คือวิถีแห่งการดำเนินชีวิต ที่เกิดจากการฝึกศึกษาตามหลักไตรสิกขานั้นเอง เมื่อมองในแง่ของมรรค ก็เริ่มจากสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ ซึ่งเป็นปัญญาในระดับหนึ่ง ปัญญาในขั้นนี้เป็นความเชื่อและความเข้าใจในหลักการทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยหรือการถือหลักการแห่งเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นความเชื่อที่เป็นฐานสำคัญของการศึกษา ที่จะทำให้มีการพัฒนาต่อไปได้ เพราะเมื่อเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยพอมีอะไรเกิดขึ้นก็ต้องคิดค้นสืบสาวหาเหตุปัจจัยและต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับเหตุปัจจัยการศึกษาก็เดินหน้า

---

^{๑๘} วิทยา ทองดี และ สมเดช นามเกตุ, พุทธปรัชญาการศึกษา, (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖๘-๑๗๑.

ในทางตรงข้าม ถ้ามีทฤษฎีความคิดเห็นเชื่อถือที่ผิด ก็จะตัดหนทางที่จะพัฒนาต่อไป เช่น ถ้าเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายจะเป็นอย่างไรก็เป็นไปเอง แล้วแต่โชคหรือเป็นเพราะการดลบันดาล คนก็ไม่ต้องศึกษาพัฒนาตน เพราะไม่รู้จะพัฒนาไปทำไม ดังนั้นในกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนาคน เมื่อเริ่มต้นจึงต้องมีปัญญาอยู่หนึ่งบ้าง นั่นคือปัญญาในระดับความเชื่อในหลักการที่ถูกต้อง ซึ่งเมื่อเชื่อแล้วก็จะนำไปสู่การศึกษา สิ่งที่ต้องพิจารณาต่อไป ก็คือสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นฐานหรือเป็นจุดเริ่มต้นให้คนมีการศึกษาพัฒนาต่อไปได้นี้ จะเกิดขึ้นในตัวบุคคลได้อย่างไร หรือทำอย่างไรจะให้บุคคลเกิดมีสัมมาทิฐิ

ในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดง ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ อย่าง คือ (๑) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปรโตโฆสะ และ (๒) ปัจจัยภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ

ตามหลักการนี้ การมีสัมมาทิฐิ อาจเริ่มจากปัจจัยภายนอก เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้ใหญ่ หรือวัฒนธรรม ซึ่งทำให้บุคคลได้รับอิทธิพลจากความเชื่อ แนวคิด ความเข้าใจ และภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดต่อกันมา ถ้าสิ่งได้รับจากการแนะนำสั่งสอนถ่ายทอดมานั้นเป็นสิ่งที่ดีงามถูกต้อง อยู่ในแนวทางของเหตุผลก็เป็นจุดเริ่มต้นของสัมมาทิฐิที่จะนำเข้าสู่กระแสการพัฒนาหรือกระบวนการฝึกศึกษา ในกรณีอย่างนี้ สัมมาทิฐิ เกิดจากปัจจัยภายนอกที่เรียกว่า ปรโตโฆสะ “ปรโตโฆสะ” แปลว่าเสียงจากผู้อื่น คืออิทธิพลจากภายนอก เป็นคำที่มีความหมายกลาง ๆ คือ อาจจะดีหรือชั่ว ถูกหรือผิดก็ได้ถ้าปรโตโฆสะนั้นเป็นบุคคลที่ดี เราเรียกว่า กัลยาณมิตร ซึ่งเป็นปรโตโฆสะที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะที่ได้เลือกสรรกลั่นกรองแล้ว เพื่อให้มาทำงานในด้านการศึกษา ถ้าบุคคลและสถาบันที่มีบทบาทสำคัญมากในสังคม เช่น พ่อแม่ครูอาจารย์ สื่อมวลชน และองค์กรทางวัฒนธรรม เป็นปรโตโฆสะที่ดี ก็คือกัลยาณมิตรก็จะนำเด็กไปสู่สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาต่อไป

อย่างไรก็ตาม คนที่พัฒนาดีแล้วจะมีคุณสมบัติที่สำคัญ คือพึ่งตนได้ โดยมีอิสรภาพ แต่คุณสมบัตินี้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อเขารู้จักใช้ปัจจัยภายใน เพราะถ้าเขายังต้องอาศัยปัจจัยภายนอกก็คือ การที่ยังต้องพึ่งพา ยังไม่เป็นอิสระ จึงยังไม่สามารถถึงตนเองได้ ดังนั้นจุดเน้นจึงอยู่ที่ปัจจัยภายใน แต่เราอาศัยปัจจัยภายนอกมาเป็นสื่อในเบื้องต้น เพื่อช่วยชักนำให้ผู้เรียนสามารถใช้โยนิโสมนสิการ ที่เป็นปัจจัยภายในของตัวเอง องค์กรธรรมเกื้อหนุนทั้ง ๗ ที่กล่าวมานั้น มีชื่อเรียกว่าบุพนิมิตของมรรค เพราะเป็นเครื่องหมายบ่งบอก ล่วงหน้าถึงการที่มรรคจะเกิดขึ้น หรือเป็นจุดเริ่มที่จะนำเข้าสู่มรรค อาจเรียกเป็นภาษาง่าย ๆ ว่า แสงเงินแสงทองของ (วิถิ) ชีวิตที่ดีงาม หรือเรียกในแง่สิกขาว่า รุ่งอรุณของการศึกษา ดังนี้

๑. กัลยาณมิตร (มีกัลยาณมิตร แสวงแห่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี) ได้แก่ โปรโตโมสะ ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก ที่ได้กล่าวแล้ว

๒. ศิลสัมปทา (ทำศีลให้ถึงพร้อม มีวินัยเป็นรากของการพัฒนาชีวิต) คือ ประพฤติดี มีวินัยมีระเบียบในการดำเนินชีวิต ตั้งอยู่ในความสุจริต และมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีที่เกื้อกูลกัน

๓. ฉันทสัมปทา (ทำฉันทะให้ถึงพร้อม มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์) คือ พอใจใฝ่รักในความรู้ อยากรู้ให้จริง และปรารถนาจะทำสิ่งทั้งหลายให้ดีขึ้น

๔. อัตตสัมปทา (ทำตนให้ถึงพร้อม มุ่งมั่นฝึกตนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้) คือ การทำตนให้ถึงความสมบูรณ์แห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ โดยมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนอยู่เสมอ

๕. ทิฎฐิสัมปทา (ทำทิฎฐิให้ถึงพร้อม ถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไร ๆ ตามเหตุและผล) คือ มีความเชื่อที่มีเหตุผล

๖. อัปมาทสัมปทา (ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม ตั้งตนอยู่ในความไม่ประสาท) คือ สติตรงตัว เป็นคนกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา ไม่ปล่อยปละละเลย โดยเฉพาะมีจิตสำนึกตระหนักรู้ในความเปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้เห็นคุณค่าของกาลเวลา และรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์

๗. โยนิโสมนสิการสัมปทา (ทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อมฉลาดคิดแยกคายให้ได้ ประโยชน์และความจริง) รู้จักคิด รู้จักพิจารณา มองเป็น คิดเป็น เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นไป ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย รู้จักสอบสวน สืบค้นวิเคราะห์ วิจัย ให้เห็นความจริง หรือให้เห็นแง่ด้านที่จะทำให้เป็นประโยชน์ สามารถแก้ปัญหาและจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ให้สำเร็จได้ด้วยวิธีการแห่งปัญญาที่จะทำให้พึ่งตนเอง และเป็นที่พักพิงของคนอื่นได้ในการศึกษานั้น ปัจจัยตัวแรก คือ กัลยาณมิตร อาจช่วยชักนำหรือกระตุ้นให้เกิดปัจจัยตัวอื่น ตั้งแต่ตัวที่ ๒ จนถึงตัวที่ ๗ การที่จะเป็นกัลยาณมิตรนั้น จัดแยกได้เป็นการพัฒนา ๒ ขั้นตอน ขั้นแรก กัลยาณมิตรนั้นเกิดจากผู้อื่นหรือสังคมจัดให้ ซึ่งจะทำให้เด็กอยู่ในภาวะที่เป็นผู้รับและยังมีการพึ่งพากันมาก ขั้นที่สอง เมื่อเด็กพัฒนามากเข้า คือ รู้จักใช้โยนิโสมนสิการแล้ว เด็กจะมองเห็นคุณค่าของแหล่งความรู้ และนิยมแบบอย่างที่ดี แล้วเลือกกัลยาณมิตรเองโดยรู้จักปรึกษาไต่ถาม เลือกหนังสืออ่าน เลือกชมรายการโทรทัศน์ที่ดีมีประโยชน์ เป็นต้น

ในกระบวนการศึกษาจัดตั้งนี้ผู้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร และผู้ทำงานในระบบจัดสรร ปรโตโฆสกรรม และปรโตโฆสการ ทั้งหมดพึงระลึกตระหนักต่อหลักการสำคัญบางอย่าง เพื่อความมั่นใจในการที่จะปฏิบัติให้ถูกต้อง และป้องกันความผิดพลาด ดังต่อไปนี้

๑. โดยหลักการกระบวนการแห่งการศึกษาดำเนินไปในตัวบุคคล โดยสัมพันธ์กับโลก/ สิ่งแวดล้อม/ปัจจัยภายนอก ทั้งในแง่รับเข้า แสดงออก และปฏิสัมพันธ์ สำหรับคนส่วนใหญ่ กระบวนการแห่งการศึกษาอาศัยการโน้มนำและเกื้อหนุนของปัจจัยภายนอกเป็นอย่างมากถ้ามีแต่ปัจจัยภายนอกที่เอื้อไม่ได้คนอาจจะหมกจมตอมอยู่ในกระบวนการเสพความรู้สึกและไม่เข้าสู่การศึกษา และก้าวไปในทางชีวิตที่เป็นมรรค

๒. โดยความมุ่งหมาย เราจัดสรรและเป็นปัจจัยภายนอกในฐานะกัลยาณมิตร ที่จะโน้มนำให้ปัจจัยภายในที่ดีพัฒนาขึ้นมาในตัวเอง และเกื้อหนุนให้กระบวนการแห่งการศึกษาในตัวของเขาพาเขาก้าวไปในมรรค พุทธสัน ๆ ว่า ตัวเราที่เป็นปัจจัยภายนอกนี้ จะต้องต่อหรือจุดไฟปัจจัยภายในของเขาขึ้นมาให้ได้ ความสำเร็จอยู่ที่เขาเกิดมีปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ และบุพนิมิตแห่งมรรคข้ออื่น ๆ อีก ๕) ซึ่งจะนำเข้าสู่กระบวนการแห่งการศึกษา ที่ทำให้เขาก้าวไปในมรรค ด้วยตัวเอง

๓. โดยขอบเขตบทบาทระลึกตระหนักชัดต่อตำแหน่งหน้าที่ของตนในฐานะกัลยาณมิตร ปัจจัยภายนอกที่จะช่วย (โน้มนำเกื้อหนุน) ให้เขาศึกษา ศึกษาอยู่ที่ตัวเขา มรรคอยู่ในชีวิตของเขา เราต้องจัดสรรและเป็นปัจจัยภายนอกที่ดีที่สุด แต่ปัจจัยภายนอกที่ว่า “ดีที่สุด” นั้น อยู่ที่หนุนเสริมปัจจัยภายในของเขาให้พัฒนาอย่างได้ผลที่สุดและให้เขาเดินไปได้เองไม่ใช่ว่าดีจนกลายเป็นทำให้เขาไม่ต้องฝึกไม่ต้องศึกษา ได้แต่พึ่งพาปัจจัยภายนอกเรื่อยไป คิดว่าดี แต่ที่แท้เป็นการก้าวก่ายกิดขวางลวงล้ำ และครอบงำโดยไม่รู้ตัว

๔. โดยการระวังจุดพลาด ระบบและกระบวนการแห่งการศึกษา ที่รัฐหรือสังคม ที่รับและสังคมจัดขึ้นทั้งหมด เป็นการศึกษาจัดตั้ง ความสำเร็จของการศึกษาจัดตั้งนี้ อยู่ที่เชื่อมประสานหรือโยงให้เกิดมีและพัฒนาการศึกษาแท้ขึ้นในตัวบุคคล อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น เรื่องนี้ถ้าไม่ระวัง จะหลงเพลินว่าได้ จัดการศึกษาอย่างดีที่สุดแต่การศึกษาก็จบอยู่แค่การจัดตั้ง การศึกษาที่แท้ไม่พัฒนาขึ้นไปในเนื้อตัวบุคคลแม้แต่การเรียนรู้มีความสุขก็อาจเป็นความสุขแบบจัดตั้งที่เกิดจากการจัดสรรปัจจัยภายนอก ในกระบวนการการศึกษาที่จัดตั้ง ในชั้นเรียนหรือในโรงเรียน เป็นต้น

การศึกษาจัดตั้ง ก็คือ กระบวนการช่วยชักคนเข้าสู่การศึกษา โดยการดำเนินงานของกัลยาณมิตรโดยความมุ่งหมาย เราจัดสรรและเป็นปัจจัยภายนอกในฐานะกัลยาณมิตรที่จะโน้มนำให้ปัจจัยภายในที่ดีพัฒนาขึ้นมาในตัวเขาเอง และเกื้อหนุนให้กระบวนการแห่งการศึกษาในตัวของเขา พาก้าวไปในมรรคพุดสั้น ๆ ว่า ตัวเราที่เป็นปัจจัยภายนอกนี้ จะต้องต่อหรือจุดไฟปัจจัยภายในของเขาขึ้นมาให้ได้ ความสำเร็จอยู่ที่เขาเกิดมีปัจจัยภายใน ซึ่งจะนำเขาเข้าสู่กระบวนการแห่งการศึกษา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ที่ทำให้เขาก้าวไปในมรรคด้วยตัวเขาเอง

๒) ชั้นไตรสิกขาหรือกระบวนการศึกษาที่แท้ของธรรมชาติ

ขั้นตอนนี้เป็นการเข้าสู่กระบวนการฝึกศึกษา ที่เป็นกิจกรรมแห่งชีวิตของแต่ละบุคคลในระบบแห่งไตรสิกขา คือ การฝึกศึกษาพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญาตามหลักแห่งศีล สมาธิ และปัญญา

ระบบไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาอย่างองค์รวมในทุกกิจกรรมในกระบวนการพัฒนาของไตรสิกขานั้นองค์ทั้ง ๓ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา จะทำงานประสานโยงส่งผลต่อกัน เป็นระบบและกระบวนการอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่เมื่อมองไตรสิกขานี้ โดยภาพรวมที่เป็นระบบใหญ่ของการฝึก ก็จะเห็นองค์ ๓ นั้นเด่นขึ้นทีละอย่าง จากหายไปแล้วละเอียดประณีตขึ้นไปเป็นช่วง ๆ หรือเป็นขั้น ๆ ตามลำดับ คือ ช่วงแรกเด่นออกมาข้างนอก ที่อินทรีย์และกายวาจา ก็เป็นขั้นศีล ขั้นที่สอง เด่นด้านภายใน ที่จิตใจ ก็เป็นขั้นสมาธิ และขั้นที่สาม เด่นที่ความรู้ความคิดความเข้าใจ เป็นขั้นปัญญา ต้องทำงานร่วมกันโดยตลอด

สิกขา คือ กระบวนการการศึกษา ที่ฝึกหรือพัฒนามนุษย์ให้โพธิปรากฏขึ้น จนในที่สุดทำให้มนุษย์นั้นกลายเป็นพุทธะ ชีวิตที่ดี คือชีวิตที่ศึกษาเมื่อพัฒนาคนด้วยไตรสิกขา ชีวิตก็ก้าวไปใน อริยมรรคชีวิตนั้นเป็นอันเดียวกันกับการศึกษา เพราะชีวิตคือการเป็นอยู่ และการที่ชีวิตเป็นอยู่ดำเนินไป ก็คือสิ่งที่ต้องเคลื่อนไหว พบประสบการณ์ใหม่ ๆ และเจอสถานการณ์ใหม่ ๆ ซึ่งจะต้องรู้จัก ต้องเข้าใจต้องคิด ต้องปฏิบัติหรือจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหาทางแก้ไขปัญหาให้ผ่านรอดหรือลุล่วงไป ทำให้ต้องมีการเรียนรู้ มีการพิจารณาแก้ปัญหาตลอดเวลา ทั้งหมดนี้พุดสั้น ๆ ก็คือสิกขา หรือการศึกษา โดยรากฐานมาจากฐาน ๓ ประการ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

ศีล คนที่มีจิตเป็นปกติ ไม่ถูก โลภะ โทสะ โมหะ ครอบงำ และชักไปทำความชั่วทำผิด จิตเป็นปกติ หรือทางมนะ ก็ไม่คิดเป็นมโนทุจริต เพราะฉะนั้นใจจึงเป็นศีล ทำทางกาย กายก็เป็นศีล ทำทางวาจา วาจาก็เป็นศีล คิดทางมนะ มนาก็เป็นศีล แต่ถ้า โลภะ โทสะ โมหะ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นครอบงำ จิตก็เป็นทุศีล สมาธิ เมื่อความสงบเกิดขึ้นจิตก็ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ไม่ฟุ้งซ่านเป็นสมาธิ สมาธิก็เป็นสมาธิสัมโพชฌงค์องค์แห่งความตรัสรู้หรือองค์แห่งปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ คือ สมาธิ และปัญญา รู้คิด ความรู้ชอบ รู้ถูกต้อง ตรงกันข้ามกับความรู้ชั่วรู้ผิด รู้ไม่ถูกต้อง และตรงกับสัมมาทิฐิเห็นชอบตรงกัน ข้ามกับมิจฉาทิฐิเห็นผิด ทางที่เกิดของปัญญาก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย^{๑๙}

๓) การออกแบบการสอนตามแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้เสนอแนะการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธวิธี แบบไตรสิกขา ไว้ดังนี้

ความหมาย

การจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกับสิ่งที่เรียนจริง ๆ แล้วพิจารณาให้เห็นประโยชน์ คุณ โทษ ตามความเป็นจริงด้วยตนเอง แล้วนำความรู้นั้นมาเป็นหลักในการปฏิบัติตามอย่างจริงจัง

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยการฝึกปฏิบัติจริง
๒. เพื่อให้ผู้เรียนนำความรู้มาใช้เป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

การจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขาจะเน้นการฝึกปฏิบัติจริง โดยเน้นให้ผู้เรียนต้องปฏิบัติโดยสำรวจ กาย วาจา และฝึกจิตใจให้ตั้งมั่นจนมีระเบียบทางความคิด ความสามารถคิดเป็นเหตุเป็นผลได้โดยตลอดดังภาพ

ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

^{๑๙} วิทยา ทองดี และ สมเดช นามเกตุ, พุทธปรัชญาการศึกษา (พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖๘-๑๗๑.

๑) ชั้นศีล

ให้ผู้เรียนเลือกการกระทำถูกหรือผิด ในการตอบสนองสถานการณ์ที่ผู้สอนกำหนดให้ในชั้นตอนนี้จะเกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติที่เรียกว่า ศีลสิกขา เป็นการควบคุมตนเองให้อยู่ในความถูกต้องทางกาย วาจา ศีลมีขอบเขตตรงที่ปรากฏทางกาย วาจา เป็นการกระทำที่ทำให้ผู้ประพฤติสบายกายใจ และทำให้โลกมีสันติภาพ โดยการปฏิบัติเน้นการควบคุมตนเอง เห็นได้จากการอาราธนาศีล และศีลไม่ใช่พิธีรีตอง

ศีล คือสภาวะของผู้ที่มีหลักความประพฤติถูกต้องทางกาย วาจา ระบบศีลจะเป็นอย่างไร เครื่องครัด เข็มงวดเพียงใด ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของระบบการครองชีวิตแบบนั้น ๆ สมทรง ปุญญฤทธิ์ เสนอให้สอนเด็กให้รักษาศีลจริง ๆ โดยแรก ๆ ให้รักษาศีล ๕ แล้วค่อย ๆ ยึดศีลสูงขึ้นไป

สรุปได้ว่า ศีลสิกขา คือ การปฏิบัติตนให้ถูกต้อง ทางกาย วาจา โดยการควบคุมตนเอง การฝึกในชั้นศีล หรือ ศีลสิกขา นี้ผู้สอนอาจฝึกให้ผู้เรียนรักษาศีล โดยควบคุมกาย วาจาของตนให้อยู่ในระเบียบ วินัย และศีลธรรม

๒) ชั้นกำหนดสมาธิ

เป็นการฝึกขั้นต้น ในการควบคุมสติให้ระลึกรู้อยู่กับลมหายใจ เพื่อความระลึกรู้แน่วแน่ที่จุดเดียว ในชั้นตอนนี้จะเกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติที่เรียกว่า จิตสิกขา คือ การปฏิบัติเพื่อดำรงสภาพจิตให้ปกติมั่นคงต่อความตั้งงาม โดยทั่วไปบุคคลมี จิตสมาธิ อยู่แล้ว โดยธรรมชาติและบุคคลควรฝึกให้เป็นสมาธิด้วย หากจะ กล่าวถึงจิตสิกขามีใจความว่า จิตสิกขา เป็นการฝึกเพื่อบังคับความคิดให้เป็นไปตามที่เราต้องการ ให้มีความสามารถในการข่มใจ มีความอดทนในการต่อสู้กับกิเลส เพราะมีกำลังใจในการพิจารณาสภาวะธรรมเพื่อสร้างปัญญาตามต้องการ จิตสิกขามีหลักในการปฏิบัติโดยย่อ ๒ ชั้นดังนี้

๑. เลือกที่สงบ ไม่พลุกพล่าน แล้วเลือกอารมณ์ในการเพ่งที่สะดวกที่สุด เช่น การเพ่งลมหายใจ

๒. ปรับปรุงอารมณ์ให้แปรไปตามที่ต้องการ เช่น กำหนดเป็นดวงแก้ว อารมณ์ที่ปรุงแต่งนี้ไม่ใช่ของจริง เพียงแต่เป็นการฝึกบังคับจิตซึ่งจะเกิดความชำนาญในการบังคับจิต

การนั่งนิ่ง ๆ ไม่ใช่ตัวสมาธิ สมาธินั้นต้องมีองค์ประกอบเป็นความแน่วแน่ มั่นคง หนักแน่นของจิต ที่จะนำไปใช้ในการทำกิจทุก ๆ อย่าง

วิธีฝึกจิต ในขั้นสมาธิมีหลายอย่าง เช่น

๑. ฝึกให้คนยุ่งกับกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ให้มีโอกาสยุ่งกับความชั่ว
๒. วิธีเอาความดีเข้าข่ม หรือผูกมัดจิตไว้กับสิ่งดีบางอย่างเป็นแบบที่เรียกว่า อุดมคติ
๓. ฝึกสมาธิที่เรียกว่า วิปัสสนา คือ ขั้นที่เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงจนเปลี่ยนค่านิยมมีโลกทัศน์ และชีวิตทัศน์อย่างใหม่ได้

การแนะนำการปฏิบัติ จิตศึกษา ทำได้ง่าย ๆ ดังนี้

๑. รำลึกถึงพระรัตนตรัย นั่งขัดสมาธิโดยขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้ายหายใจตั้งกายตรง แต่ไม่เกร็งตัว
๒. หลับตาคำหนดลมหายใจเข้า-ออก โดยดักที่ปลายจมูกหรือกำหนดพองยุบ หรือตามลมหายใจเข้า-ออกก็ได้ ให้สติอยู่กับสิ่งที่กำหนด ไม่ปล่อยสติ ไม่คิดเรื่องอื่นๆ การฝึกนี้จะฝึกในต้นคาบเรียน หรือ ทำคาบเรียนก็ได้ โดยใช้เวลารั้งละ ๕-๑๐ นาที และการสวดมนต์ เป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้จิตเป็นสมาธิการฝึกในขั้นกำหนดสมาธิหรือจิตศึกษา ผู้สอนอาจให้ผู้เรียนฝึกสมาธิโดยการสวดมนต์ กำหนดดูลมหายใจเข้าออก การกำหนดยืนและเดินอย่างมีสมาธิ ผู้เรียนจะสามารถบรรยายความรู้สึก ความคิดในการฝึกสมาธิได้ถูกต้อง

๓) ขั้นพิจารณาด้วยปัญญา

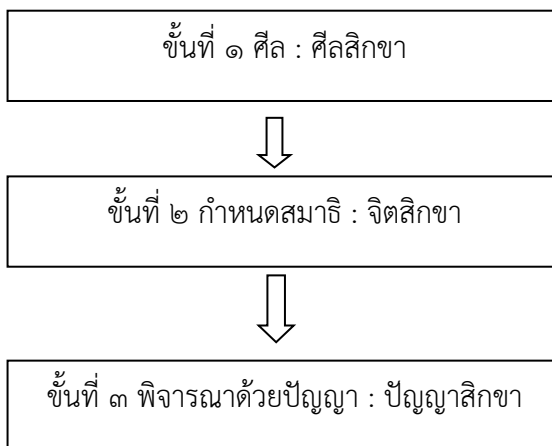
เป็นขั้นสุดท้ายหลังจากผ่านการฝึกสมาธิระยะหนึ่ง จนสามารถระลึกถึง แนวแน่ที่จุดเดียว จึงทำให้พิจารณาว่าสถานการณ์ที่เลือกกระทำครั้งแรกนั้นเหมาะสมหรือไม่อะไรผิดอะไรถูกจนสามารถเลือกปฏิบัติได้ถูกต้องเหมาะสมอย่างสมเหตุสมผล

ในขั้นตอนนี้จะเกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติที่เรียกว่า ปัญญาศึกษา เป็นการทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามสภาพที่เป็นจริง โดยเน้นการมองเห็นอย่างนั้นจริง ไม่ใช่การคาดคำนวณเอาเองแล้วกำหนดหลักความประพฤติของตน ให้ดำรงความดีไม่เป็นภัยต่อตนเองและผู้อื่น

ปัญญาศึกษาคือการพิจารณาเห็นอริยสัจ ไตรลักษณ์ จนละความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ไม่มีการตัวตนแท้จริงลงได้ **วิธีปฏิบัติปัญญาศึกษา** ให้หัดพิจาราร่างกายของเราและของคนอื่นว่าเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เปลี่ยนจากเด็กไปตามลำดับแล้วก็ตายในที่สุด

การฝึกในขั้นพิจารณาด้วยปัญญาหรือปัญญาศึกษา ผู้สอนอาจให้ผู้เรียนพิจารณาความคิดความรู้สึกของตนเองจนเข้าใจดีตามสภาพความเป็นจริง หรือสามารถแก้ไขสถานการณ์ที่กำหนดให้ได้อย่างสมเหตุสมผล

ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา สรุปได้เป็นแผนภูมิดังนี้

แผนภาพที่ ๓.๑ แสดงขั้นตอนการจัดการเรียนรู้แบบไตรสิกขา ของสำนักงานคณะกรรมการการ
 ประถมศึกษาแห่งชาติ

๔) การออกแบบการสอนตามแนวคิดของ ทวีศักดิ์ ทองทิพย์

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา” สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา มีส่วนประกอบสำคัญ ๔ ประการ คือ ประการแรกสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นก่อน เมื่อปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิเกิดขึ้นพร้อมมูลแล้วจะเป็นเหตุให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้นแล้ว กระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขาจึงจะดำเนินการได้ เมื่อดำเนินการตามขั้นตอนตามหลักไตรสิกขา การจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาเป็นเครื่องมือพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ ผู้สอนจะต้องออกแบบการสอน ประกอบด้วย จุดประสงค์การเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล ให้สอดคล้องตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง แล้วพิจารณาเห็นประโยชน์คุณและโทษตามความเป็นจริงด้วยตัวเอง กระบวนการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขานั้น อย่างน้อยต้องประกอบไปด้วย ๔ ประการ คือ ๑.) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิขึ้นก่อนซึ่งปัจจัยแห่งสัมมาทิฐินั้นมี ๒ ประการ คือ ปรโตฆัสสะ และโยนิโสมนสิการ ๒.) เกิดสัมมาทิฐิขึ้นในตัวผู้เรียน ๓.) จัดกระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล ฝึกด้านความประพฤติ ปฏิบัติควบคุมกาย วาจา สมาธิ ฝึกด้านจิตใจ และปัญญาฝึกด้านความรู้ความจริงความมีเหตุผล รู้เท่าทัน ๔.) การวัดและประเมินผลตามหลักไตรสิกขาให้ครอบคลุมด้านกาย ศีล สมาธิ และปัญญา

๓.๓ สรุปวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา

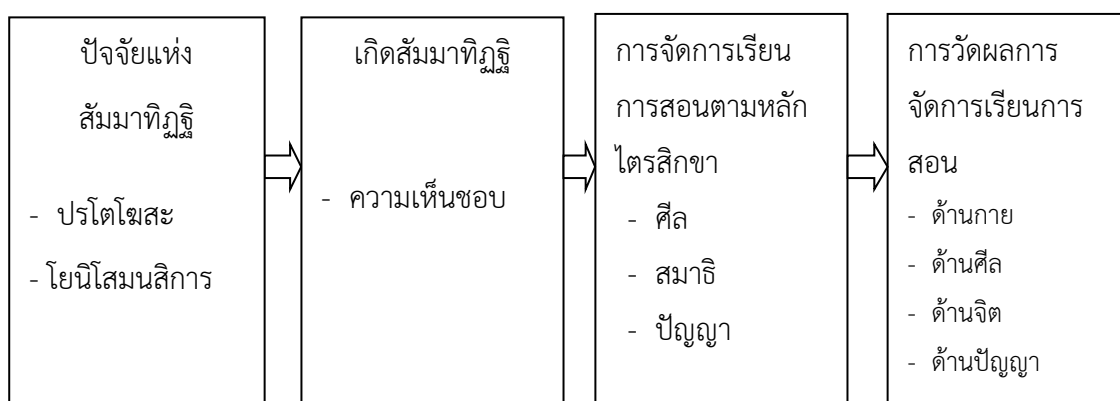
วิธีการสอนตามหลักไตรสิกขา ถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมการศึกษาประเภทหนึ่ง คือนวัตกรรมการศึกษาประเภทวิธีการสอน เป็นรูปแบบการสอนที่มีคุณค่าในอดีตแล้วนำมาปรับปรุงกระบวนการให้เหมาะสม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพ ให้ผู้เรียนเข้าใจเรื่องที่เรียนได้อย่างกระจ่างชัดและเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามมาตรฐานการศึกษาในทุกระดับ

จากการศึกษาแนวคิดการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา และการออกแบบนวัตกรรมการสอนตามหลักไตรสิกขาของนักการศึกษาที่ได้กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า ทุกคนมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขานั้น เป็นการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นขบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกับสิ่งที่ป็นจริงได้เห็นประโยชน์คุณและโทษตามความเป็นจริงด้วยตัวผู้เรียนเองและมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าการออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนนั้น ต้องประกอบด้วยจุดประสงค์ของการจัดการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาและการวัดผลประเมินผลตามหลักไตรสิกขา การจัดกิจกรรมการสอน ก็เพื่อให้ผู้เรียนไปถึงจุดประสงค์จนกระทั่งบรรลุจุดหมายของไตรสิกขา คือ ๑) ศีล ได้แก่ การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย วาจา ให้สัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ คือ สิ่งแวดล้อมทางวัตถุได้แก่ ปัจจัย ๔ เครื่องใช้วัสดุ อุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมที่มีในธรรมชาติ ๒) สมาธิ ได้แก่ การฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติ คือ มีคุณธรรม มีประสิทธิภาพ มีความสุข และ ๓) ปัญญา ได้แก่ การพัฒนาความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่างๆ คือ การเข้าถึงความหมายเนื้อหา เหตุปัจจัยของเรื่องราวต่างๆ เข้าใจระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกัน ตามเหตุปัจจัย

รูปแบบการสอนของวิทยา ทองดี และ สมเดช นามเกตุ กับรูปแบบของ ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ มีความเห็นสอดคล้องกันคือ ก่อนจะเข้าสู่กิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขานั้น จะต้องเริ่มที่สัมมาทิฐีก่อน คือให้ผู้เรียนมีความเห็นที่ถูกต้องชอบธรรม มีความศรัทธาเป็นเบื้องต้น ก่อนจึงนำเข้าสู่กระบวนการของไตรสิกขา ปัจจัยที่ก่อให้เกิดสัมมาทิฐินั้น มี ๒ ปัจจัย คือ ๑) ปรโตโฆสะ (เสียงจากผู้อื่น) ๒) โยนิโสมนสิการ (การคิดในใจอย่างแยบคาย) จึงได้กำหนดรูปแบบกระบวนการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาไว้ ๔ ขั้นตอนคือ ๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิขึ้นก่อน ๒) เกิดสัมมาทิฐิขึ้นในตัวผู้เรียน ๓) จัดกระบวนการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล ฝึกด้านความประพฤติ ปฏิบัติ ควบคุมกาย วาจา สมาธิ ฝึกด้านจิตใจ และปัญญาฝึกด้านความรู้จริงควมมีเหตุผล

รู้เท่าทัน ๔) การวัดและประเมินผล ตามหลักไตรสิกขาให้ครอบคลุมด้านกาย ด้านศีล ด้านสมาธิ และด้านปัญญา

กระบวนการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา เมื่อนำมาใช้ในกระบวนการเรียนการสอนนั้นมีส่วนสำคัญ ๔ ประการ คือ ประการแรกสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิขึ้นพร้อมมูลแล้วก็จะเป็เหตุให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้น กระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขาก็กดำเนินการได้ เมื่อได้ดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขาแล้ว ก็วัดผลประเมินตามหลักไตรสิกขา ดังได้สรุปเป็นแผนภาพเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๓.๒ : แสดงกระบวนการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา

อย่างไรก็ตามการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา มีทั้งข้อดีและข้อจำกัด ข้อดีได้แก่ ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและค้นพบความรู้ด้วยตนเอง เป็นการฝึกจิตผู้เรียนให้รู้จักตนเอง เป็นวิธีการจัดการเรียนรู้ที่ประหยัด ข้อจำกัด ได้แก่ เป็นวิธีการที่ใช้เวลาค่อนข้างมาก ผู้สอนจะต้องดูแลเอาใจผู้เรียนให้ทั่วถึงทุกคน การเรียนรู้จึงจะได้ผลดี ผู้สอนต้องเป็นผู้เข้าใจวิธีการจัดการเรียนรู้แบบนี้อย่างลึกซึ้ง

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ เอกสาร (Documentary Research) โดยใช้วิธีการเชิงพรรณนา (Description) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา และเพื่อวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา ผู้วิจัยได้วิเคราะห์จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปพรรณนาองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ดังต่อไปนี้

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

๑. แนวคิดเรื่องนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

๑) หลักไตรสิกขาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

หลักไตรสิกขาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีประเด็นที่น่าสนใจสรุปได้ดังนี้ ๑) ความเป็นมาของหลักไตรสิกขาพบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับหลักไตรสิกขาไว้ใน วัชชีปุตตสูตร ขณะทรงประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี นอกจากนี้ยังได้พบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องของไตรสิกขาไว้ใน ทุติยสิกขัตตยสูตร และตติยสิกขาสูตโรกัถด้วย ๒) ความหมายและประเภทของไตรสิกขา หมายถึง การฝึกปรือความประพฤติ การฝึกปรือจิต และการฝึกปรือปัญญา ชนิดที่ทำให้แก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ นำไปสู่ความสุขและความเป็นอิสระแท้จริง ประเภทของไตรสิกขา ที่ได้ได้นำเสนอในหัวข้อนี้ มีการจัดหมู่ได้ ๓ ประเภท คือ จัดประเภทตามหลักไตรสิกขา จัดประเภทโดยนำเนื้อหาธรรมมีองค์ ๘ มาสังเคราะห์ และจัดประเภทตามธรรมชั้นสาม ๓) ความสำคัญของหลักไตรสิกขา หลักไตรสิกขาเป็นที่หลอมรวมสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์ เป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ มีอิทธิพลต่อคัมภีร์ สำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในหลักพระพุทธศาสนา และหลักไตรสิกขายังใช้เป็นกรอบพัฒนาการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา ในโรงเรียนวิถีพุทธหลายแห่ง ๔) สาระสำคัญของหลักไตรสิกขา คือ หลัก

ปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง ได้แก่ อธิศีลสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของศีล อธิจิตตสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของ จิตใจหรือสมาธิ และอธิปัญญาสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของปัญญา มักเรียกกันง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

๒) นวัตกรรมการศึกษา

นวัตกรรมการศึกษาหมายถึง การนำสิ่งใหม่ หรือพัฒนาดัดแปลงจากสิ่งใดๆ ซึ่งอาจจะ เป็นความคิดหรือการกระทำ หรือสิ่งประดิษฐ์ขึ้น โดยอาศัยหลักการ ทฤษฎีที่ได้ผ่านการทดลองวิจัย จนเชื่อถือได้ เข้ามาใช้ในการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพของการเรียนการสอน หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการ ประกอบการพิจารณาว่าสิ่งนั้นเป็นนวัตกรรม หรือไม่ คือ ๑) จะต้องเป็นสิ่งใหม่ทั้งหมดหรือ บางส่วน ๒) มีการนำวิธีการจัดระบบ (System Approach) มาใช้พิจารณาองค์ประกอบทั้ง ส่วนข้อมูลที่ใช้เข้าไปในกระบวนการ และผลลัพธ์ให้เหมาะสมก่อนที่จะทำการเปลี่ยนแปลง ๓) มีการพิสูจน์ด้วยการวิจัยหรืออยู่ระหว่างการวิจัยว่าจะช่วยให้ดำเนินงานบางอย่างมีประสิทธิภาพ สูงขึ้น ๔.) ยังไม่เป็นส่วนหนึ่งในระบบงานปัจจุบัน หากกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบที่ดำเนินอยู่ใน ขณะนี้แล้ว ไม่ถือว่าเป็นนวัตกรรม การพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นนวัตกรรมหรือไม่ตามที่กล่าวมานั้นแสดง ให้เห็นว่า นวัตกรรมในสังคมต่างๆ ย่อมจะแตกต่างกันไป บางสิ่งอาจจะจะเป็นนวัตกรรมของสังคมหนึ่ง แต่สิ่งเดียวกันนั้นกลับเป็นสิ่งธรรมดาของอีกสังคมหนึ่งก็ได้ เช่นวิธีการสอนแบบครูบรรยายอยู่หน้าชั้น การสอนโดยการสาธิตหรือให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าทำรายงานเป็นวิธีการที่รู้จักกันดี และใช้กันทั่วไป ในโรงเรียนต่างๆของไทยจึงไม่จัดว่าเป็นนวัตกรรมการศึกษา แต่การสอนที่จัดเป็นศูนย์การเรียน การ ใช้ชุดการสอน การเรียนแบบไม่แบ่งชั้น การสอนเป็นคณะ บทเรียนสำเร็จรูป หรือการลดเวลาสอน เหล่านี้เป็นวิธีการที่คนทั่วไปไม่ค่อยคุ้นเคยจึงจัดได้ว่าเป็นนวัตกรรมการศึกษาของไทย

นวัตกรรมศึกษานั้น แบ่งออกได้เป็น ๕ ประเภท คือ ๑.) นวัตกรรมด้านสื่อการสอน ๒.) นวัตกรรมด้านวิธีการจัดการเรียนการสอน ๓.) นวัตกรรมทางด้านหลักสูตร ๔.) นวัตกรรมด้าน การวัดและการประเมินผล ๕.) นวัตกรรมด้านการบริหารจัดการ

๓) สรุปแนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา เป็นนวัตกรรมด้าน วิธีการจัดการเรียนการสอนประเภทหนึ่งซึ่งเรียกว่า “วิธีการสอนตามหลักไตรสิกขา” นับว่าเป็น เครื่องมือพัฒนามนุษย์ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น การออกแบบการสอนตามหลักไตรสิกขาประกอบด้วย จุดประสงค์การเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผล ซึ่งวิธีการสอนตามหลัก

ไตรสิกขานั้น ได้ให้แนวคิดในการนำระบบไตรสิกขามาใช้ในกระบวนการศึกษา (teaching method) สำหรับเป็นเครื่องมือจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จึงถือว่าเป็นสาระสำคัญของไตรสิกขาอย่างแท้จริง ระบบไตรสิกขามี ๓ ประการ อันได้แก่

(๑) อธิศีลสิกขา (training in higher morality) เป็นการฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย และ วาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง มีผลดีในลักษณะต่าง ๆ คือ การดำรงตนด้วยดีในสังคม การรักษาระเบียบวินัย การปฏิบัติหน้าที่ และความรับผิดชอบทางสังคมได้ถูกต้อง การมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงามเกื้อกูลประโยชน์ การรักษาและส่งเสริมสภาพแวดล้อมทางสังคม ให้อยู่ในภาวะเอื้ออำนวยแก่การที่ทุก ๆ คนจะสามารถ ดำรงชีวิตที่ดีงาม หรือปฏิบัติตามกันได้ด้วยดี

(๒) อธิจิตตสิกขา (training in higher mentality) เป็นการฝึกปรือในด้านคุณธรรมและมีสมรรถภาพของจิต หมายถึง การฝึกจิตให้มีคุณสมบัติดังนี้คือ มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ ควบคุมตนได้ด้วยดี มีกำลังใจสูง มีสภาพสมองโปร่งใส เป็นสุข ปราศจากสิ่งรบกวนหรือให้เศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานทางปัญญาที่ลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง

(๓) อธิปัญญาสิกขา (training in wisdom) เป็นการฝึกปรือปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ในลักษณะคือ รู้แจ้งชัดตรงตามสภาพความเป็นจริง ไม่เป็น ความรู้ ความคิด ความเข้าใจที่ถูกบิดเบือน หรือพวามั่ว

๔.๒ การวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา

๑) การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

การจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เป็นไวพจน์กับคำว่า กระบวนการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา ซึ่ง อย่างน้อยต้องประกอบไปด้วย ๔ ประการ คือ ๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิขึ้นก่อนซึ่งปัจจัยแห่งสัมมาทิฐินั้นมี ๒ ประการ คือ ปรัตโยสเส และโยนิโสมนสิการ ๒) เกิดสัมมาทิฐิขึ้นในตัวผู้เรียน ๓) จัดกระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล ฝึกด้านความประพฤติปฏิบัติควบคุมกาย วาจา สมาธิฝึกด้านจิตใจ และปัญญาฝึกด้านความรู้ความจริงความมีเหตุผล รู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิต ๔) การวัดและประเมินผลตามหลักไตรสิกขาให้ครอบคลุม ด้านกาย ศีล สมาธิ และปัญญา

๒) สรุปวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา

วิธีการสอนตามหลักไตรสิกขา ถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมการศึกษาประเภทหนึ่ง คือนวัตกรรมการศึกษาประเภทวิธีการสอน เป็นรูปแบบการสอนที่มีคุณค่าในอดีตแล้วนำมาปรับปรุงกระบวนการให้เหมาะสม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพ ให้ผู้เรียนเข้าใจเรื่องที่เรียนได้อย่างกระจ่างชัดและเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามมาตรฐานการศึกษาในทุกระดับ

จากการศึกษาแนวความคิดการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา และการออกแบบนวัตกรรมการสอนตามหลักไตรสิกขาของนักการศึกษาที่ได้กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า ทุกคนมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขานั้น เป็นการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นขบวนการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกับสิ่งที่ป็นจริงได้เห็นประโยชน์คุณและโทษตามความเป็นจริงด้วยตัวผู้เรียนเองและมีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าการออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนนั้น ต้องประกอบด้วยจุดประสงค์ของการจัดการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาและการวัดผลประเมินผลตามหลักไตรสิกขา การจัดกิจกรรมการสอน ก็เพื่อให้ผู้เรียนไปถึงจุดประสงค์จนกระทั่งบรรลุจุดหมายของไตรสิกขา คือ ๑) ศีล ได้แก่ การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย วาจา ให้สัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ คือ สิ่งแวดล้อมทางวัตถุได้แก่ ปัจจัย ๔ เครื่องใช้วัสดุ อุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมที่มีในธรรมชาติ ๒) สมาธิ ได้แก่ การฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติ คือ มีคุณธรรม มีประสิทธิภาพ มีความสุข และ ๓) ปัญญา ได้แก่ การพัฒนาความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่างๆ คือ การเข้าถึงความหมายเนื้อหา เหตุปัจจัยของเรื่องราวต่างๆ เข้าใจระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกัน ตามเหตุปัจจัย

รูปแบบการสอนของวิทยา ทอติ และ สมเดช นามเกตุ ก็ปรับรูปแบบของ ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ มีความเห็นสอดคล้องกันคือ ก่อนจะเข้าสู่กิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขานั้น จะต้องเริ่มที่สัมมาทิฐีก่อน คือให้ผู้เรียนมีความเห็นที่ถูกต้องชอบธรรม มีความศรัทธาเป็นเบื้องต้นก่อนจึงนำเข้าสู่กระบวนการของไตรสิกขา ปัจจัยที่ก่อให้เกิดสัมมาทิฐินั้น มี ๒ ปัจจัย คือ ๑) ปรโตโฆสะ (เสียงจากผู้อื่น) ๒) โยนิโสมนสิการ (การคิดในใจอย่างแยบคาย) จึงได้กำหนดรูปแบบกระบวนการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาไว้ ๔ ขั้นตอนคือ ๑) สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิขึ้นก่อน ๒) เกิดสัมมาทิฐิขึ้นในตัวผู้เรียน ๓) จัดกระบวนการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล ฝึกด้านความประพฤติ ปฏิบัติ ควบคุมกาย วาจา สมาธิ ฝึกด้านจิตใจ และปัญญาฝึกด้านความรู้จริงควมมีเหตุผล

รู้เท่าทัน ๔) การวัดและประเมินผล ตามหลักไตรสิกขาให้ครอบคลุมด้านกาย ด้านศีล ด้านสมาธิ และด้านปัญญา

กระบวนการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา เมื่อนำมาใช้ในกระบวนการเรียนการสอนนั้นมีส่วนสำคัญ ๔ ประการ คือ ประการแรกสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิขึ้นพร้อมมูลแล้วก็จะเป็นที่ให้สัมมาทิฐิเกิดขึ้น กระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขาก็ดำเนินการได้ เมื่อได้ดำเนินการศึกษาตามหลักไตรสิกขาแล้ว ก็วัดผลประเมินตามหลักไตรสิกขา

อย่างไรก็ตามการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา มีทั้งข้อดีและข้อจำกัด ข้อดีได้แก่ ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและค้นพบความรู้ด้วยตนเอง เป็นการฝึกจิตผู้เรียนให้รู้จักตนเอง เป็นวิธีการจัดการเรียนรู้ที่ประหยัด ข้อจำกัด ได้แก่ เป็นวิธีการที่ใช้เวลาค่อนข้างมาก ผู้สอนจะต้องดูแลเอาใจใส่ผู้เรียนให้ทั่วถึงทุกคน การเรียนรู้จึงจะได้ผลดี ผู้สอนต้องเป็นผู้เข้าใจวิธีการจัดการเรียนรู้แบบนี้อย่างลึกซึ้ง

๔.๓ ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบของการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์หลักไตรสิกขาในฐานะนวัตกรรมการศึกษา” ผู้วิจัยมีข้อเสนอในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ และข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

๑. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

การนำผลการวิจัยไปปฏิบัตินั้นผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

การนำวิธีการสอนตามหลักไตรสิกขา ซึ่งถือว่าเป็นนวัตกรรมการจัดการเรียนการสอนประเภทหนึ่งการนำไปประยุกต์ใช้นั้น ก่อนอื่นครูผู้สอนต้องสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนเสียก่อน โดยปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตร ด้วยความรัก ความเมตตา ซึ่งศรัทธานั้นต้องเป็นความเชื่อที่ถูกควบคุมด้วยปัญญา จัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ อาคารสถานที่ พร้อมทั้งสื่อที่เป็นเครื่องมือและอุปกรณ์ให้เหมาะสมกับบริบทของการเรียนรู้ ขั้นตอนนี้เรียกว่า “สร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ”

เมื่อผู้เรียนมีกัลยาณมิตรที่ดีอยู่ในบริบทของการเรียนที่เหมาะสม (ปรโตโฆสะ) และมีความเชื่อ ความศรัทธาที่ถูกควบคุมด้วยปัญญา (โยนิโสมนสิการ) แล้วผู้เรียนก็จะเกิดความเห็นที่ถูกต้องต่อการเรียนรู้นั้นๆ ขั้นตอนนี้เรียกว่า “เกิดสัมมาทิฐิ”

เมื่อผู้เรียนเกิดสัมมาทิฐิในจิตใจของผู้เรียนแล้ว ครูผู้สอนจึงใส่กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา เข้าไปในชั้นกิจกรรมการเรียนการสอน ชั้นการจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา ซึ่งมี ๓ ประการ คือ **มีพฤติกรรมดี** (ศีล) ปฏิบัติงานอย่างซำนซำนาญถูกต้องตามกฎระเบียบและรูปแบบรายการอย่างถูกต้อง **มีจิตใจดี**หรือ**มีคุณธรรม** (สมาธิ) มีความสุขุมเยือกเย็น ประกอบด้วย ๓ ด้านคือ ด้านสมรรถภาพของจิต เช่น คิดเก่ง คิดเร็ว คิดได้มาก ด้านคุณภาพของจิต เช่น เข้มแข็ง อดทน มีคุณธรรม และด้านสุขภาพจิต เช่นมีความสุข สดชื่น ปลอดโปร่งโล่งสบาย การจัดการเรียนการสอนด้านการอาชีวศึกษา เน้นเพียงสมรรถภาพของจิต คือได้เพียงคิดเก่ง คิดเร็ว คิดได้มาก เพื่อเพิ่มผลผลิตเท่านั้น **มีสติปัญญาดี** (ปัญญา) คือความรอบรู้เข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ปัญญามี ๒ ลักษณะ คือ ปัญญาที่เป็นความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องตามหลักวิชาการในสาขาอาชีพที่กระทำอยู่ กับ ปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารโลกและชีวิต ขั้นตอนนี้เรียกว่า **“จัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา”**

เมื่อสิ้นสุดการจัดการจัดกระบวนการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขาแล้ว ครูผู้สอนต้องมีการประเมินผลการเรียนรู้ให้ครอบคลุม ทั้งหมด ๔ ด้าน คือ ด้านกาย คือ การปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมตามคุณค่าแท้ ดูแลร่างกาย การนุ่งห่มแต่งกายสะอาดเรียบร้อยดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม ด้านศีล ปฏิบัติถูกต้องตามกฎระเบียบวินัย อยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้ด้วยดี ด้านจิต มีความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อแบ่งปัน อดทนขยัน แจ่มใสเบิกบาน ด้านปัญญา มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามความเป็นจริงทั้งปัญญาที่เป็นความรู้ในการประกอบอาชีพและปัญญาที่รู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต ขั้นนี้เรียกว่า **“การวัดผลและประเมินผล”**

อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนการสอนตามหลักไตรสิกขา เป็นวิธีการที่ใช้เวลาค่อนข้างมาก ผู้สอนจะต้องดูแลเอาใจใส่ผู้เรียนอย่างจริงจังทั่วถึงทุกคน ผู้สอนต้องมีความรู้ความเข้าใจวิธีจัดการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา อย่างลึกซึ้งจึงจะประสบผลสำเร็จ

๒. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับการทำวิจัยในครั้งต่อไปนั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๑) “การศึกษาการพัฒนาารูปแบบการสอนตามหลักไตรสิกขา ในสาขาช่างอุตสาหกรรม ในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา” เพื่อจะได้รูปแบบการสอนที่เหมาะสมในการฝึกทักษะปฏิบัติแล้ว ยังครอบคลุมการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนด้วย

๒) “การพัฒนาการวิจัยในชั้นเรียนตามหลักไตรสิกขาของอาจารย์ผู้สอนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา” เพื่ออาจารย์ผู้สอนจะได้ทราบและเข้าใจในนวัตกรรม การสอนตามหลักไตรสิกขา และนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการจัดการศึกษา ให้เกิดประสิทธิภาพ สูงสุด

๓) “การบริหาร การศึกษาตามหลักไตรสิกขาของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน คณะกรรมการการอาชีวศึกษา” เพื่อได้ทราบถึงข้อสารสนเทศ และนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารงาน ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ

กระทรวงศึกษาธิการ. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๕๔.

กิตานันท์ มลิทอง. เทคโนโลยีการศึกษาและนวัตกรรม. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๓.

จิรัชกร แก้วกู่ และวีระพันธ์ มาตมุล. พุทธวิธีการสอน. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ชัยยงค์ พรหมวงศ์. เอกสารการสอนชุดวิชาเทคโนโลยีและสื่อการศึกษา. หน่วยที่ ๑-๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สมมิตร, ๒๕๒๖.

ไชยยศ เรืองสุวรรณ. เทคโนโลยีทางการศึกษา : หลักการและแนวทางปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

ทิสนา แชมมณี. ศาสตร์การสอน. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

นวลจิตต์ เขาวงกตพิงค์. เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา การจัดการเรียนการสอนอาชีวศึกษา. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๔.

บุญเกื้อ คราญหาเวช. นวัตกรรมการศึกษา. นนทบุรี: SR. Printing, ๒๕๓๔.

เปรี๊ยะ กุมา. การวิจัยสื่อและนวัตกรรมการสอน. กรุงเทพมหานคร: มศว. ประสานมิตร, ๒๕๑๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____ . **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____ . **พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๔๐.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธวิธีการสอน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เบิกม่าน, ๒๕๔๒.

พระมหาเสกสสร จิรภาโส (จีแสง). “**การศึกษาวិเคราะห์หลักไตรสิกขาที่มีต่อการจัดการศึกษาไทย**” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๒๘.

มนสิธ สิทธิสมบุญ. **ชุดปฏิบัติการเหนือตำรา : การทำวิจัยในชั้นเรียน**. พิษณุโลก : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๙.

_____ . **ชุดฝึกอบรมเหนือตำรา : การทำวิจัยเพื่อเลื่อนวิทยฐานะ**. พิษณุโลก : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

วิทยา ทองดี และสมเดช นามเกต. **พุทธปรัชญาการศึกษา**. พระศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

สมเดช สีแสงและคณะ, **ปฏิรูปการเรียนรู้สู่การพัฒนาวิชาชีพครู ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ**, นครสวรรค์: ริมปิง, ๒๕๔๓.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนเป็นสำคัญที่สุด**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ครุสภา, ๒๕๔๓.

สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. **มาตรฐานการประเมินสื่อการเรียนรู้ และนวัตกรรมอาชีวศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา, ๒๕๕๓.

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) ๒๕๔๕**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ครุสภา, ๒๕๔๕.

สุคนธ์ สิ้นพานนท์. **นวัตกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณภาพของเยาวชน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: เทคนิคพริ้นติ้ง, ๒๕๕๒.

สุชาติ ศิริสุขไพบูลย์. **เทคนิคและวิธีสอนวิชาชีพ “กรุงเทพมหานครสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ”**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒.

สุมน อมรวิวัฒน์. การเรียนรู้ตามนัยแห่งพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์, ๒๕๓๙.
 สุวิทย์ มูลคำ. ๒๑ วิธีการจัดการเรียนรู้ : เพื่อพัฒนากระบวนการคิด, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์, ๒๕๔๕.

ไสว พักขาว. หลักการสอนสำหรับครูมืออาชีพ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เอมพันธ์, ๒๕๔๔.

อาภรณ์ ใจเที่ยง. หลักการสอน. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๕๐.

(๒) วารสาร

วิทยา ทองดี. มนุษย์กับกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสนา. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทัศน์วิทยาเขตขอนแก่น. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๕.

(๓) วิทยานิพนธ์

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา” สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

นันทน์หทัย ปัญเจริญ, “การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้เทคนิควิธีการสอนโดยการลงมือปฏิบัติ”, รายงานการวิจัย, เชียงใหม่: วิทยาลัยเทคโนโลยีศรีธนาพาณิชยการ เชียงใหม่, ๒๕๕๔.

พระมหาเสกสรร จิรภาโส (จีแสง). “การศึกษาวิเคราะห์หลักไตรสิกขาที่มีต่อการจัดการศึกษาไทย”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ไพรัช สู่แสนสุข. “หลักการและกระบวนการของการเรียนรู้และการสอนตามหลักพุทธศาสตร์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

วิจิต ศิริรัตน์. “ผลการจัดการเรียนรู้รายวิชาจริยธรรมกับมนุษย์ เรื่องบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ตามหลักทศ ๖ ในพระพุทธศาสนา โดยใช้วิธีสอนไตรสิกขา ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ภาคเรียนที่ ๑/๒๕๕๕”. งานวิจัย, คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๕.

๒. ภาษาอังกฤษ

Edward J. Furst. Bloom et : Taxonomy of Educational objectives, the Classification of Educational goals. University of Arkansas. Simpson, E J. 1927.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ:** นายวิจิต สวงนไกรพงษ์
- วัน เดือน ปีเกิด:** ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๙๓
- ประวัติการศึกษา:** กศม.เทคโนโลยีทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ.๒๕๓๕
ป.บัณฑิตชั้นสูงบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี พ.ศ.๒๕๕๑
- ประวัติการทำงาน:**
๑. มีนาคม ๒๕๑๕ - เมษายน ๒๕๑๗ Air America ,Inc.
  ๒. เมษายน ๒๕๑๗ - กันยายน ๒๕๑๙ Thai-Airway Aircraft
Maintainace
  ๓. ตุลาคม ๒๕๑๙ - พฤษภาคม ๒๕๓๐ วิทยาลัยเกษตรกรรมอุดรธานี
  ๔. พฤษภาคม ๒๕๓๐ - พฤษภาคม ๒๕๔๒ วิทยาลัยเกษตรกรรมขอนแก่น
  ๕. พฤษภาคม ๒๕๔๒ - มิถุนายน ๒๕๔๗ วิทยาลัยการอาชีพศรีบุญเรือง
  ๖. มิถุนายน ๒๕๔๗ - กันยายน ๒๕๕๓ วิทยาลัยเทคนิคหนองบัวลำภู
  ๗. ตุลาคม ๒๕๕๓ - ปัจจุบัน วิทยาลัยชุมชนหนองบัวลำภู
- ผลงานทางวิชาการ:**
๑. เอกสารตำราช่างกลโรงงานพาร์ม พ.ศ.๒๕๓๑
  ๒. เอกสารตำราเครื่องยนต์เล็กเพื่อการเกษตร พ.ศ.๒๕๓๗
  ๓. เอกสารตำราไฟฟ้าในชีวิตประจำวัน พ.ศ.๒๕๔๐
  ๔. เอกสารตำราการเชื่อมโลหะ พ.ศ.๒๕๔๐
  ๕. ผลงานวิจัย “ระบบการใช้สื่อและเทคโนโลยีการศึกษา
วิทยาลัยเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” พ.ศ.๒๕๔๐
  ๖. ผลงานวิจัย “การแก้ปัญหาความยากจนแบบบูรณาการ
ของประชาชนในเขตจังหวัดหนองบัวลำภู” พ.ศ.๒๕๔๗
  ๗. ผลงานวิจัย “การพัฒนาเครื่องสีข้าวกลิ้งในครัวเรือน” พ.ศ.๒๕๔๙
  ๘. ผลงานวิจัย “การพัฒนาครูผู้สอนในวิทยาลัยเทคนิค
หนองบัวลำภูทำการวิจัยในชั้นเรียน” พ.ศ.๒๕๕๒
  ๙. ผลงานวิจัย “การพัฒนาเครื่องรีดยางพาราครบวงจร” พ.ศ.๒๕๕๒